

ეკონომიკა

ყოველთვიური საერთაშორისო რეცენზირებადი და
რეფერირებადი სამეცნიერო ჟურნალი
„ЭКОНОМИКА“ - Ежемесячный международный
рецензируемый и реферируемый научный журнал
“ECONOMICS” - Monthly International reviewed
and refereed scientific journal

№ 9-10, 2013

ჟურნალი გამოდის 1918 წლიდან
Journal published since 1918

რ. შენგელია (მთ. რედაქტორი)

ი. არჩვაძე; ნ. აბესაძე; ა. აბრალავა; ე. ბარათაშვილი; რ. გოგოხია; ვ. დათაშვილი; ზ. ვაშაკიძე; მ. კაკულია; დ. კარბონი (იტალია); პ. კოღუაშვილი; ა. კურატაშვილი; ზ. ლიპარტია; გ. მალაშხია; ი. მესხია; ე. მექვაბიშვილი; ქ. მარშავა; ს. პავლიაშვილი; ვ. პაპავა; მ. როკეტლიშვილი (აშშ); უ. სამადაშვილი; ა. სილადაძე; ა. სიჭინავა; ო. სოლდატენკო (უკრაინა); ა. სხირტლაძე; ტ. ფედოროვა (რუსეთი); ო. ფაჩულია; დ. ქუთარაძე (რუსეთი); რ. ჭუთათელაძე; კ. ლურჯვაია; გ. ყუფუნია; გ. შუბლაძე; თ. შენგელია; ჟ. წიკლაური; ნ. ჭითანავა; ლ. ჩიქვა; მ. ჯიბუტი, რ. ჯაბნიძე.

ШЕНГЕЛИЯ Р. (ГЛ. РЕДАКТОР)

Арчвадзе И., Абесадзе Н., Абралова А., Бараташвили Е., Вашакидзе З., Гогохия Р., Гурцкая К., Даташвили В., Джибути М., Джабнидзе, Т., Кавтарадзе Д. (Россия), Какулия М., Карбон Д. (Италия), Когуашвили П., Купуня Г., Кураташвили А., Кутателадзе Р., Липартия З., Малашхия Г. Меквабишвили Э., Маршава К., Месхия Я., Папавა В., Павлиашвили С., Рокетлишвили М. (США) Силагадзе А., Сичинава А., Сольдатенко О., Схиртладзе А., (Украина); Самадашвили У., Федорова Т. (Россия), Фачулия О., Чикава Л., Читанова Н., Шубладзе Г., Шенгелия Т., Циклаური Ж.

REVAZ SHENGELIA (EDITOR IN CHIEF)

I. ARCHVADZE; N. ABESADZE; A. ABRALAVA; E. BARATASHVILI; R. GOGOKHIA; V. DATASHVILI; Z. VASHAKIDZE; M. KAKULIA; D. KARBON (ITALY); P. KOGHUASHVILI; A. KURATASHVILI; Z. LIPARTIA; G. MALASHKHIA; I. MESKHIA; E. MEKVABISHVILI; K. MARSHAVA; S. PAVLIASHVILI; V. PAPAVA; M. ROKETLISHVILI (USA); U. SAMADASHVILI; A. SILAGADZE; A. SICHINAVA; O. SOLDATENKO (UKRAINE); A. SKHIRTLADZE O. FACHULIA; T. FEDOROVA (RUSSIA); D. QAVTARADZE (RUSSIA); R. QUTATELADZE; K. GHURTSKAIA; G. KUPUNIA; G. SHUBLADZE; T. SHENGELIA; ZH. TSIKLAURI; N. CHITANAVA; L. CHIKAVA; M. LIBUTI; R. JABNIDZE.

შინაარსი

ეკონომიკური რეფორმა: ანალიზი, პრობლემები, პერსპექტივები

პაატა კოლუაშვილი - კოოპერაციის პროცესის სტიმულირებისთვის საჭიროა კოოპერატივების შიდა სანარმოო ურთიერთობების რეგულირება -----6	
გიორგი ყუფარაძე - საგადასახადო პოლიტიკა და პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები საქართველოში ----- 15	

ეკონომიკური თეორიის თანამედროვე პრობლემები

გურამ ჯოლია, ქეთევან ჯოლია - ადამიანის მოდელი ეკონომიკურ თეორიასა და მარკეტინგში ----- 33	
ნინო აბესაძე, რუსუდან ქინქლაძე - მოსახლეობის ჯანდაცვის სტატისტიკის ზოგიერთი ასპექტები საქართველოში ----- 52	

შინანსები, ბანკები, ბირჟები

Mushegh Hovhannisyan - Financial Capital and it's Development in a Globalizing Economy ----- 69	
Минасян Виген Бабкенович - Механизм возникновения кризисных явлений на финансовых рынках ----- 76	

ღარგობრივი ეკონომიკა

ნინო ფუტყარაძე - საკრუიზო გემების ტექნიკური მახასიათებლები ----- 90	
Dorien De Tombe - A Multidisciplinary Approach of the Healthcare System ----- 98	

ბიზნესი, მარკეტინგი, მენეჯმენტი

ნანული მახარაძე - საქონლის მარკირება – პრობლემები ქართულ სამომხმარებლო ბაზარზე -----	113
Mushegh Hovhannisyán - The Relationship of the Concept of Value Management and Principles of Corporate Governance -----	118
ჩადუნელი გელა - ფინანსური დარღვევები, მათი იდენტიფიკაცია და კლასიფიკაცია ბიზნესის სფეროში -----	124
გოგოჭური დავითი - ეკონომიკურ დანაშაულთა პროფილაქტიკაში შიდასაფირმო კონტროლის თანამედროვე პრობლემები -----	133
ვასილ ხიზანიშვილი - კომპანიის თანამშრომლები, როგორც სტეიკჰოლდერები -----	144

მსოფლიო ეკონომიკა

არჩილ ანჯაფარიძე - უკრაინულ-ქართული პარტნიორობის ეკონომიკური განზომილება -----	149
Седляр Юлия Александровна - САНКЦИИ В МЕЖДУНАРОДНО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКЕ -----	158

ეკონომისტი აუდიტორიაში

რევაზ შენგელია, ჟუჟუნა ნიკლაური, ნათია შენგელია - მიკრო და მცირე ბიზნესი, საქონლისა და მომსახურების ბაზრები, რესურსების ბაზრები -----	168
--	-----

CONTENT

ECONOMIC REFORMS: ANALYZE, PROBLEMS AND PERSPECTIVES

Paata Koghuashvili - Cooperative Process Is Needed to Stimulate Domestic Production Cooperatives Regulations -----	6
Giorgi Kuparadze - Tax Policy and Foreign Direct Investments in Georgia -----	15

MODERN PROBLEMS OF ECONOMICS

Guram Jolia, Ketevan Jolia - Model of a Human Being in Economic Theory And Marketing -----	33
Nino Abesadze, Rusudan Kinkladze - The Improvement of Population Health as a Factor of Improving living standards -----	52

FINANCES, BANKS AND EXCHANGE MARKETS

Mushegh Hovhannisyan - Financial Capital and its Development in a Globalizing Economy -----	69
Minasian Vigen Babkenovich - The Mechanism of Emergence of the Crisis Phenomena in the Financial markets -----	76

SECTORAL ECONOMY

Nino Putkaradze - The Technical Characteristics of the Cruise Ships ---	90
Dorien De Tombe - A Multidisciplinary Approach of the Healthcare System -----	98

BUSINESS, MANAGEMENT, MARKETING

Nanuli Makharadze - Marking of Goods – Problems in Consumer Market of Georgia -----	113
Mushegh Hovhannisyan - The Relationship of the Concept of Value Management and Principles of Corporate Governance -----	118
Chaduneli Gela - Financial Improprieties, their Identification and Classification in Business -----	124
Davit Gogochuri - The Contemporary Problems of Companies? Internal Control in Prevention of Economic Crime -----	133
Vasil Khizanishvili - Employees of the Company, as Stakeholders-----	144

WORLD ECONOMY

Archil Andjafaridze - The Economic Dimension of Ukrainian-Georgian Partnership -----	149
Sedlyar Iulia Aleksandrovna - The Fines in International-Political Science -----	158

THE ECONOMIST IN THE AUDITORIUM

Revaz Shengelia, Zhuzhuna Tsiklauri, Natia Shengelia - Micro and Small Businesses, Product and Service Markets, Resources Markets-----	168
--	-----

**ეკონომიკური რეფორმა:
ანალიზი, პროგნოზები
პერსპექტივები**

**კოოპერაციის პროცესის სტიმულირებისთვის საჭიროა
კოოპერატივების უილა საწარმოო ურთიერთობების
რეგულირება**

პაატა კოლუაშვილი

ემდ, სტუ სრული პროფესორი

ქართული სოფელი უკანასკნელ წლებში გატარებული არას-
ნორი სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკის გამო უაღრესად
დაკნინებულია. ასეთ პირობებში აგროსექტორის კრიზისიდან
გამოსვლა და შემდგომი განვითარება შესაბამისი დაცვითი მექა-
ნიზმებისა და გარედან დახმარების გარეშე პრაქტიკულად შეუძ-
ლებელია. აღნიშნულიდან გამომდინარე **სასოფლო-სამეურნეო
წარმოებაში დღეისთვის შექმნილი არასახარბიელო მდგომარეობა
კიდევ უფრო მეტად აძლიერებს სახელმწიფოს მხრიდან
სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი სექტორის მხარდაჭერისა და
რეგულირების მოტივაციას.**

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ სახელმწიფო რეგულირებით
ხორციელდება ის ფუნქციები, რომლებიც არ არიან უზრუნვე-
ლყოფილი თვითრეგულირების საბაზრო ბერკეტებით. ამ ორი
მექანიზმის ოპტიმალური და დაბალანსებული შეთანანწყობით
მიიღწევა ფინანსური სტიმულების ეფექტური მართვა, რომე-
ლიც ხდება მყარი საფუძველი ყველა საწარმოო სუბიექტის ეკო-
ნომიკური ინტერესების მაქსიმალური მობილიზაციისა და რეა-
ლიზაციისთვის.

თუ თვალს გადავაკლებთ სხვადასხვა ქვეყნების გამოცდილე-
ბას ამ კუთხით, დავინახავთ, რომ საკრედიტო-საფინანსო ინსტი-
ტუტები, ისევე როგორც საწარმოო-ეკონომიკური ურთიერთობე-
ბი, იცვლება განვითარების ეტაპების მიხედვით. დღეს აგრარული

მკონსტიტუციური რეფორმა-ანალიზი, პრობლემები, პერსპექტივები

სექტორის ხელშეწყობა სახელმწიფოს მხრიდან, როგორც წესი, ყველგან ხორციელდება სახელმწიფო მიზნობრივი პროგრამებით. ამ პროგრამების შემუშავებასა და რეალიზაციას სახელმწიფო ახორციელებს მხოლოდ კომპლექსური მიდგომების საფუძველზე, რაც გამოიხატება იმაში, რომ პროექტმა უნდა მოიცვას კონკრეტული მიმართულების სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მთლიანი სისტემა. საერთაშორისო პრაქტიკა ადასტურებს, რომ აგროპროდუქციის წარმოების სფერო იმყოფება რა სახელმწიფოს მუდმივი მზრუნველობის ქვეშ და ფინანსდება რა მიზნობრივი პროგრამების საფუძველზე, ქმნის ფერმერული მეურნეობების მდგრადი განვითარების საფუძველს.

აღსანიშნავია, რომ სახელმწიფოს ხელთ არსებული რეგულირების ეკონომიკური მექანიზმების რაციონალური გამოყენება საშუალებას იძლევა გადაილახოს ამ მიმართულებით დღეს არსებული შეზღუდვები და შეიქმნას ოპტიმალური პირობები სასოფლო-სამეურნეო წარმოების დაფინანსების და მაღალ დონეზე განვითარებისათვის.

თუმცა როგორი იქნება საბოლოოდ ქართული სოფლის მომავალი, დამოკიდებულია ძირითადად იმაზე, თუ რამდენად სწორად იქნება გაანალიზებული და შეფასებული დარგის ძირეული პრობლემები, რადგან მხოლოდ ამის შემდეგ გახდება შესაძლებელი მისი განვითარების პროგრესული კონცეპტუალური ხედვებისა და ეფექტური პროექტების შემუშავება. სწორი პოზიციის ჩამოყალიბება კი, უპირველეს ყოვლისა, გულისხმობს, რომ ცალსახად იქნეს განსაზღვრული – რომელი ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმა არის უფრო ახლოს აგრარულ სექტორში სახელმწიფოს სოციალურ და ეკონომიკურ მიზნებთან და შესაბამისად რომელ მათგანს შეიძლება მიენიჭოს პრიორიტეტი სახელმწიფო ხელშეწყობის თვალსაზრისით.

აგრარული სექტორის ფუნქციონირების ეკონომიკური ანალიზი ნათლად წარმოაჩენს ქართული სოფლისა და მისი მოსახლეობის ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან პრობლემას, რომელიც რატომღაც ნაკლებად იყო გაცნობიერებული და წარმოჩენილი

როგორც ხელისუფლების, ასევე სამეცნიერო წრეების მხრიდან. კერძოდ, სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულის გადამამუშავებელი საწარმოები, რომლებიც ძირითადად წარმოდგენილი იყვნენ მოგებაზე ორიენტირებული ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმის – შპს-ს სახით, მოგების გაზრდის მიზნით ახდენდნენ ფერმერებისაგან პროდუქციის შესყიდვას მათთვის მისაღები დაბალი ფასებით, რაც ხშირ შემთხვევაში ვერ ანაზღაურებდა საქონელმწარმოებლის მიერ პროდუქციის წარმოებაზე განეულ დანახარჯებსაც კი. ისინი პრაქტიკულად გადაიქცნენ გადაულახავ, „კარტელურ“ ბარიერად გლეხობასა და თავისუფალ ბაზარს შორის. ინტერესთა აღნიშნული კონფლიქტი, რომელიც გამომწვეული იყო ბოლო ორი ათწლეულის განმავლობაში სასოფლო-სამეურნეო სისტემის არასწორი, გაუაზრებელი ორგანიზაციული მოწყობით, მნიშვნელოვანწილად გახდა საფუძველი ერთის მხრივ – სოფლებიდან მოსახლეობის გაძლირებული მიგრაციისა და მეორეს მხრივ – აგრარული წარმოების პარალიზებისა.

დღეს უკვე სავსებით ნათელია, რომ საწარმოო ურთიერთობათა ასეთი ფორმის შენარჩუნება და გლეხობიდან პროდუქციის შემსყიდველი, მხოლოდ მოგებაზე ორიენტირებული ორგანიზაციების ერთპიროვნული ხელშეწყობა სოფლის მოსახლეობას (განსაკუთრებით მინის წვრილ მესაკუთრეებს, რომლებიც სოფლის მოსახლეობის დიდ უმრავლესობას შეადგენენ) საბოლოოდ დაუკარგავს სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წარმოების მოტივაციას და რაც მთავარია, სოფლად ცხოვრებისა და განვითარების პერსპექტივას. მოგებაზე ორიენტირებული ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმების განვითარებას რა თქმა უნდა თავისი ადგილი გააჩნია საბაზრო ეკონომიკის პირობებში, მაგრამ როცა არსებობს აგროწარმოების განვითარების სხვა, უფრო ძლიერი სოციალური და ეკონომიკური მოტივები, მათი იგნორირება, ბოლო წლების ეკონომიკური პოლიტიკის სერიოზულ შეცდომად შეიძლება ჩაითვალოს.

მიმდინარე პერიოდში საქართველოში სახელმწიფო ზემოქმედების სასოფლო-სამეურნეო სუბიექტის განსაზღვრისას,

ეკონომიკური რაზორგა-ანალიზი, პრობლემები, პერსპექტივები

სოფლის, როგორც ტერიტორიული და სოციალური ერთეულის განვითარების, სანარმოო ძალთა კონცენტრაციის, წარმოების სპეციალიზაციისა და ეფექტური მიზნობრივი პროგრამების რეალიზაციის თვალსაზრისით სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივებს რა თქმა უნდა პრიორიტეტული მნიშვნელობა უნდს მიენიჭოს, რამდენადაც ეკონომიკური საქმიანობის კოოპერაციული ფორმის განვითარება სახელმწიფო რეფორმების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მიმართულებაა. კოოპერაციის როგორც მენარმეობის ფორმის აღმოცენება თავის დროზე განპირობებული იყო ეკონომიკური და სოციალური პროგრესის ობიექტური მოთხოვნებით (განსაკუთრებით სასაქონლო-ფულადი ურთიერთობების განვითარებაში ჩამორჩენილ ეკონომიკის სხვადასხვა დარგში, მათ შორის სასოფლო-სამეურნეო სფეროში). კოოპერაცია უაღრესად დიდ როლს ასრულებს კრიზისების გადალახვის, სოციალური პრობლემების მოგვარების, სასოფლო-სამეურნეო წარმოებისა და ზოგადად ქვეყნის ეკონომიკის ქმედუნარიანობის ამაღლების საკითხებში. ამიტომ. წარმატებული ეკონომიკის მქონე ქვეყნებმა სახელმწიფო ხელშეწყობისა და დაფინანსების პრიორიტეტულ მიმართულებად სწორედ კოოპერაციულ საწყისებზე ფუნქციონირებადი ორგანიზაციების ხელშეწყობა მიიჩნიეს.

საქართველოში, დღეისათვის არსებული სოციალური, ეკონომიკური, დემოგრაფიული და სხვა მძიმე პრობლემების ფონზე, კოოპერირების საშუალებით შესაძლებელია ორი საწყისის გაერთიანება, კერძოდ, საკუთრების (რომელიც აძლევს მის მფლობელს არჩევანის თავისუფლებას) და მასშტაბური წარმოების განვითარების (რაც განაპირობებს ერთს მხრივ – ტექნიკურ და ეკონომიკურ უპირატესობას და მეორეს მხრივ – ავტორიტეტსა და წონას სასაქონლო და საფინანსო ბაზრებზე).

კოოპერატივების მუშაობის სტილი მოქნილია და დღევანდელი მოთხოვნილებების ადექვატური. სახელმწიფოსათვის იგი წარმოადგენს ძლიერ და სანდო პარტნიორს სოფლად რთული ეკონომიკური და ორგანიზაციული პრობლემების მოგვარებისას. საჭი-

როა გავაცნობიეროთ, რომ სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის სწორი კურსით წარმართვა ნიშნავს მასშტაბურ ღონისძიებათა ერთობლიობას, რომელის რეალიზაცია გამიზნულია არამარტო სოფლად მცხოვრები ადამიანების, არამედ მთელი საზოგადოების სასიკეთოდ. ამ მიზნის რეალიზაცია შესაძლებელი იქნება მხოლოდ სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოების, გადამუშავებისა და რეალიზაციის ერთიანი ციკლის შექმნის და ფუნქციონირების გზით. საყურადღებოა რომ ხსენებული ერთიანი ციკლის პირობებში ყოველ მომდევნო საწარმოო საფეხურზე იზრდება დამატებული ღირებულება, რაც ქმნის დამატებით მოტივაციას დაინტერესებული მხარეებისთვის.

ამდენად, არსებულ სიტუაციაში, კოოპერაციული სისტემის ხელშეწყობით, შესაძლებელია სოფლად სიღარიბის დაძლევისა და ჯანსაღი საშუალო ფენის ჩამოყალიბების მეტად რთული პროცესის განხორციელება.

ეს უაღრესად მნიშვნელოვანი პოზიცია არაერთხელ იყო გაფლერებული საქართველოს პრემიერ-მინისტრის საჯარო გამოსვლებში, როგორც აგრარულ სექტორში ახალი ეკონომიკური პოლიტიკის მნიშვნელოვანი კომპონენტი. როგორც ცნობილია, საქართველოს მთავრობის მიერ დაწყებულია ქართული სოფლის ფეხზე დადგომის ფართომასშტაბიანი ღონისძიებების განხორციელება, რომლის ქმედუნარიანობა მნიშვნელოვნად იქნება დამოკიდებული იმაზე თუ სასოფლო-სამეურნეო სისტემის მართვის რომელ ორგანიზაციულ მოდელს აირჩევს ქვეყანა. მიგვაჩნია, რომ ასეთი მიდგომა მნიშვნელოვნად აფართოებს დახმარების პოტენციურ მიმღებთა წრეს და უზრუნველყოფს ერთის მხრივ – ფინანსური და ორგანიზაციული რესურსების მიზნობრივ მართვას და მეორეს მხრივ – აუცილებელი კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტების მიღებას.

საქართველოს პარლამენტის მიერ სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციების შესახებ კანონის მიღება უდაოდ უნდა ჩაითვალოს როგორც საეტაპო მნიშვნელობის მოვლენა, რომელმაც დასაბამი უნდა მისცეს ქვეყნის ეკონომიკის მნიშვნელოვანი დარ-

გების ახლებურ, რაციონალურ ორგანიზაციულ მონყობას, რაც პირდაპირ აისახება მოსახლეობის ეკონომიკურ და სოციალურ მდგომარეობაზე. მიუხედავად ამისა, არ შეიძლება ყურადღების გარეშე დავტოვოთ ის საკითხები, რომლებიც დროთა განმავლობაში შეიძლება ნეგატიურად აისახოს ამ უმნიშვნელოვანეს პროცესზე. კერძოდ, უნდა შეიქმნას შესაბამისი ნორმატიული ბაზა, რითაც დარეგულირდება კოოპერატივის შიდა საწარმოო ურთიერთობათა ძირითადი წესები. ეს არის უმნიშვნელოვანესი კომპონენტი, რომლის საშუალებით შესაძლებელია კოოპერატივმა შეინარჩუნოს მისი ძირითადი არსი (რაც მას დიამეტრალურად განასხვავებს მოგებაზე ორიენტირებული სხვა ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმებიდან). ამასთან, კოოპერატივის დაარსების მიზანშეწონილობის განმსაზღვრელი ძირითადი ფაქტორი უნდა იყოს არა საპაიო ფონდში შეტანილი ფულადი და სხვა სახის ქონებრივი სახსრები, არამედ მისი წევრების შრომის კაპიტალიზაცია. სწორედ ამ ორი კომპონენტის - (შრომითის და მატერიალურის) რაციონალური შერწყმით მიიღწევა მაღალი ეკონომიკური ეფექტიანობის, სოციალურ სოლიდარობაზე და სამართლიანობაზე დაფუძნებული სისტემის ფორმირება, რომელიც დასავლური დემოკრატიის ერთერთ მნიშვნელოვან მონაპოვრად შეიძლება ჩაითვალოს.

ევროპულ ქვეყნებში კოოპერატივების განვითარების 170 წლიანი გამოცდილება იძლევა მდიდარ მასალას ჩვენს ქვეყანაში კოოპერაციული მოძრაობის სწორად წარმართვისათვის. ამ გამოცდილებიდან ყველაზე ნიშანდობლივია ის, რომ ამ მიმართულებით განვითარებული ყველა წარმატებული ქვეყანა ქმნის შესაბამის ნორმატიულ-საკანონმდებლო ბაზას, სადაც ისეთი ელემენტების შემოტანით, როგორცაა: საპაიო შენატანი, დამატებითი პაი, კოოპერაციული შემოსავლები, კოოპერატივის ასოცირებული წევრი და სხვა, ახდენენ კოოპერატივების შიდა საწარმოო ურთიერთობების რეგულირებას უშუალოდ საკანონმდებლო დონეზე იმ მთავარი მიზნით, რომ ამ ურთიერთობებში განმსაზღვრელი იყოს შრომითი რესურსის ფაქტორი და მასზე

მატერიალურმა კაპიტალმა საპაიო შენატანების სახით, არ მოახდინოს დომინანტური ზეგავლენა.

საქართველოს მსგავსად, ზოგიერთ ქვეყანაში არსებობს განსხვავებული პრაქტიკაც: საკანონმდებლო დონეზე ხდება კანონის მიღება სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის შესახებ გამარტივებული წესით, რომელიც არ ახდენს კოოპერატივების შიდა საწარმოო ურთიერთობების რეგულირებას, მაგრამ ამ შემთხვევაში ეს საკითხი რეგულირდება ქვეყნის მთავრობის, ან შესაბამისი სახელმწიფო უწყების ნორმატიული აქტებით, რაც უმეტეს შემთხვევაში ხდება სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივების ტიპური წესდების მიღება-დამტკიცებით.

მიუხედავად ყოველივე ზემოთქმულისა, ორივე შემთხვევაში ყველა ქვეყნის კანონი სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის (კოოპერატივების) შესახებ შეიცავს პუნქტებს, რომლებიც ძირითადი და საერთოა ყველასთვის. მაგალითად ასეთია:

– კოოპერატივის წევრთა პაი ყალიბდება აუცილებელი და დამატებითი საპაიო შენატანებით. კოოპერატივის წევრის აუცილებელი საპაიო შენატანის მოცულობა განისაზღვრება თანაბრად, ან კოოპერატივის სამეურნეო საქმიანობაში მისი მონაწილეობის პროპორციულად. დამატებითი პაის შეტანის წესი განისაზღვრება კოოპერატივის წესდებით.

– კოოპერატივის წევრს შეუძლია განახორციელოს დამატებითი საპაიო შენატანი მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა მის მიერ სრულად იქნება დაფარული აუცილებელი საპაიო შენატანი.

– დამატებითი საპაიო შენატანი კოოპერატივის წევრს უფლებას აძლევს მიიღოს დივიდენდი.

– დივიდენდების გაცემის შემდეგ დარჩენილი შემოსავლები ნაწილდება კოოპერატივის წევრებზე, კოოპერატივის სამეურნეო საქმიანობაში მათი მონაწილეობის პროპორციულად.

– ამ შემოსავლებიდან ავტომატურად ხდება აუცილებელი საპაიო შენატანის გადაუხდელი ნაწილის დაფარვა და სხვა.

მსოფლიო გამოცდილება ცხადყოფს, რომ ასეთი რეგულაციების გარეშე კოოპერატივები ვერ უზრუნველყოფენ ყველა-

ეკონომიკური რაზორმა-ანალიზი, პრობლემები, პერსპექტივები

ზე მთავარს – იყვნენ ორიენტირებული შრომითი რესურსის კაპიტალიზაციაზე და მაქსიმალურ უკუგებაზე. ასეთ შემთხვევაში კანონი „სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივების შესახებ“ მალევე გადაიქცევა კანონად “სასოფლო-სამეურნეო შპს-ბის შესახებ”, რადგან „კოოპერატივებისაგან“, როგორც ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმისაგან, დარჩება მხოლოდ სახელი და ისინი ფაქტიურად გადაიქცევიან შპს-ბად. ეს პროცესი კიდევ უფრო გააღრმავებს საზოგადოებაში ისედაც შორს წასულ სოციალურ პოლარიზაციას და ვერანაირად ვერ უზრუნველყოფს იმ მთავარი მიზნის განხორციელებას, რისთვისაც შეიქმნა კანონი სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივების შესახებ (სოფლის მოსახლეობის სამენარმეო გააქტიურება, სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებისთვის ხელსაყრელი პირობების შექმნა და შრომისუნარიანი მოსახლეობის მიგრაციის შეჩერება და სხვ.).

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე ცხადია, რომ განვითარებული ეკონომიკის მქონე ქვეყნების მსგავსად, საწყის ეტაპზე სწორედ ქართულმა სახელმწიფომ უნდა აიღოს პასუხისმგებლობა და იკისროს ამ უაღრესად მნიშვნელოვანი პროცესის ძირითადი მაკოორდინირებელი, მაორგანიზებელი და ხელშეწყობი ფუნქცია.

დასკვნის მაგიერ. **სახელმწიფო რეგულირების სისტემაში ახალი სოციალურ-ეკონომიკური მექანიზმების შეტანა იძლევა საშუალებას ინსტიტუციონალური საფუძვლების შექმნისთვის, რაც, თავის მხრივ, ქმნის ეკონომიკურ პირობებს იმ წინააღმდეგობათა გადალახვისათვის, რაც აფერხებს აგრარული სექტორის ტრანსფორმაციას მრავალფეროვანი სანარმო-ეკონომიკური და საფინანსო ურთიერთობების გაფართოებულ სისტემებზე.**

რამდენადაც საქმე ეხება ეკონომიკურ ეფექტიანობის ამაღლებას, სოფლის მეურნეობის დარგების ორგანიზაციული მოწყობის ცვლილებათა საფუძველზე, ჩვენს ქვეყანაში სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის განვითარება გახდება ეკონომიკური

რეფორმის მნიშვნელოვანი ნაწილი, რომელიც დიდ წვლილს შეიტანს სოფლის მოსახლეობის მასობრივი დასაქმების, მათი შემოსავლების მკვეთრი ზრდის, აგრარული შრომის ავტორიტეტის ამაღლებისა და სოფლის კომპლექსური და დაჩქარებული განვითარების ეროვნულ საქმეში.

Summary

Paata Koghuashvili

COOPERATIVE PROCESS IS NEEDED TO STIMULATE DOMESTIC PRODUCTION COOPERATIVES REGULATIONS

The work concerns the development of voluntary cooperative relations and inter-branch integration and also the technological settlement in rural areas. Under the aegis of the community unions, the most important locally available resources of the intellectual, economic and organizational arrangement will be fully highlighted as well as a single cycle of production, processing and marketing of agricultural products will be created. Based on social solidarity the cooperative community population will be in full ownership of the income from sales of the final product and it will itself decide on earmarking the respective funds for reproduction and/or handling of common social problems. Implementation of the Community Entrepreneurial Mobilization Program will bring forth a substantial growth of incomes of the major portion of the country's population and dynamic improvement of its socio-economic situation.

საგადასახადო პოლიტიკა და პირდაპირი უსწორი ინვესტიციები საქართველოში

გიორგი ყუფარაძე

ივ. ჯავახიშვილის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის დოქტორანტი, კავკასიის ეკონომიკური
და სოციალური კვლევითი ინსტიტუტის მკვლევარი*

შესავალი. ბოლო ათწლეულის მანძილზე, მსოფლიო ეკონომიკაში პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოცულობა და მნიშვნელობა იზრდება. მიუხედავად ცალკეული წლების განმავლობის შემთხვევებისა პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციათა ნაკადები საერთო ჯამში ზრდადი ტენდენციით ხასიათდება. გაეროს ვაჭრობისა და განვითარების კონფერენციის მონაცემებით პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციათა ნაკადებმა 2012 წლისათვის შეადგინა 1.3 ტრილიონ აშშ დოლარი, მაშინ როცა იგივე მაჩვენებელი 1995 წლისათვის მხოლოდ 315 მლრდ. აშშ დოლარი იყო¹. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები მსოფლიოს მრავალი ქვეყნისათვის, მათ შორის გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებისათვის, წარმოადგენს ეკონომიკური ზრდის მნიშვნელოვან წყაროს.

მე-20 საუკუნის დასასრულს სავაჭრო ურთიერთობების ლიბერალიზაციამ და ჩაკეტილი ეკონომიკების საბაზრო ეკონომიკის მოდელისაკენ მისწრაფებამ განვითარებად და გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებს მისცა ახალი შესაძლებლობა მოეხდინათ იმ ტექნოლოგიური ცოდნისა და ინოვაციების იმპორტი, რაც უკვე დაგროვილი იყო განვითარებული სამყაროს ქვეყნებში. ამ უკანასკნელმა გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებს მისცა შესაძლებლობა შედარებით მოკლე დროში მიეღწიათ ეკონომიკური

* სტატია ქვეყნდება შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის დაფინანსებით, საგრანტო პროგრამის „პრეზიდენტის გრანტები ახალგაზრდა მეცნიერთათვის“ ფარგლებში, გრანტი # PG/44/2-230/12

1 UNCTAD(1996) World Investment Report 1996 (United Nations Conference on Trade and Development) UNCTAD(2013) World Investment Report 2013, http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2013_en.pdf

ზრდისათვის. ტექნოლოგიური გამოცდილებისა და ფინანსური კაპიტალის შემოდინების ყველაზე ეფექტურ გზად პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები იქცა. ფართოდ გავრცელებული შეხედულების მიხედვით, პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების რეციპიენტ ქვეყნებს აძლევს საშუალებას მიიღონ ტექნოლოგიური ნინსვლის სარგებელი, მოახდინონ კაპიტალისა და მოაწინავე გამოცდილების იმპორტი თავიანთ ეროვნულ ეკონომიკაში.

პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციათა მნიშვნელოვანი მოცულობის შემოდინების მიღწევა ეროვნულ ეკონომიკაში მიჩნეულია, როგორც მნიშვნელოვანი ფაქტორი გარდამავალი ეკონომიკის მქონე ქვეყნებში არსებული ეკონომიკური კრიზისის დასაძლევად. ცალკეულ მეცნიერთა კვლევების მიხედვით, არსებობს კავშირი პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციათა შემოდინებასა და მშპ-ს ზრდის ტემპებს შორის.¹ გარდამავალი ეკონომიკის მქონე ქვეყნებმა, რომელთაც შეძლეს პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციითა მნიშვნელოვანი მოცულობის მოზიდვა, მიაღწიეს ეკონომიკური ზრდის შედარებით მაღალ ტემპებს, რაც თავის მხრივ განპირობებული იყო ქვეყნის ეროვნულ ეკონომიკაში მოაწინავე ტექნოლოგიების შემოსვლით და უცხოური ინვესტიციების მასტიმულირებელი ზეგავლენით მთლიანად ეკონომიკაზე.

პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციათა მნიშვნელობის გამო ეროვნული ეკონომიკების განვითარების მიმართულებით, მთავრობები სულ უფრო აქტიურად ცდილობდნენ მოეზიდათ პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციათა მნიშვნელოვანი მოცულობა. ამ მიზნისათვის ეკონომიკურ პოლიტიკასა და ეკონომიკურ ანალიზში განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა იმ ფაქტორებს, რაც განსაზღვრავდა ამა თუ იმ ქვეყნის საინვესტიციო გარემოს მიმზიდველობას. აღნიშნული საკითხი ასევე მოექცა მეცნიერთა და მკვლევართა ყურადღების ცენტრში².

1 Dyker, D (1999), "Foreign Direct Investment and Technology Transfer in the Former Soviet Union", published by Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham, UK, 1999, p. 9

2 იხ. მაგ. Dunning, J.H. (1981), *International production and Multinational Enterprise*, Allen & Unwin, London Lim, D. 1983 "Fiscal Incentives and Direct

ეკონომიკური თეორიის თანამედროვე პრობლემები

მთავრობებს შორის პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციათა მოსაზიდად გაჩაღებული ერთგვარი კონკურენციის საშუალებად, განსაკუთრებით მცირე ზომის ქვეყნების შემთხვევაში, იქცა ფისკალური სტიმულები და სპეციალური შეღავათები. ამგავრმა მზადრმა კონკურენციამ მეცნიერებსა და ანალიტიკოსებს შორის წარმოშვა კითხვა, იმის თაობაზე თუ რამდენად ეფექტური იყო დანესებულები საგადასახადო და ფისკალური შეღავათები იმ დანაკარგებთან შედარებით, რაც ჩვეულებრივ ახლდა ამგვარი შეღავათების შემოღებას. ეს უკანასკნელი საკითხი განსაკუთრებით აქტუალური გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებისათვის გახდა.

მოცემულ კვლევაში განხილულია პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციათა შემოდინებასა და საგადასახადო პოლიტიკას შორის კავშირი საქართველოს მაგალითზე. სტატიაში გაანალიზებულია შემდეგი კვლევითი საკითხი: რამდენად მნიშვნელოვანია თავად უცხოელ ინვესტორთათვის პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციათა ნახალისებისათვის დანესებულები საგადასახადო და ფისკალური შეღავათები?

დასმული კვლევის საკითხის გაანალიზებისათვის ბოლო პერიოდამდე სამეცნიერო და კვლევით ლიტერატურაში გამოიყენებოდა ორი კვლევითი მეთოდი: დროითი მწკრივების ეკონომეტრიკული ანალიზი და უცხოელ ინვესტორთა შერჩევითი გამოკითხვები¹. წარმოდგენილ სტატიაში მოცემულია უცხოელ ინვესტორთა გამოკითხვის შედეგები. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოს შემთხვევაში ოფიალურად გამოქვეყნებული

Foreign Investments in Less Developed Countries". Journal of Development Studies 19(2):207-12

1 ლიტერატურის სრული მიმოხილვისათვის იხილეთ: How Tax Policy and Incentives Affect Foreign Direct Investment, A Review. Jacques Morisset and Neda Pirnia, Foreign Investment Advisory Service (FIAS), The World Bank. 2000. სხვადასხვა რაოდენობრივი მოდელების აღწერისათვის იხილეთ: OECD; TAX Effects on Foreign Direct Investment" Recent Evidence and Policy Analysis. #17, OECD 2007 pp 28-34. ი. ანანიაშვილი, ლ. პაპავა. რესურსების გამოყენების ეფექტიანობასა და მოცულობაზე საგადასახადო ტვირთის გავლენის შეფასების მოდელები. ეკონომისტი, # 1, გვ. 8-29

სტატისტიკა ფარავს პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციათა საკმაოდ ფართო მაჩვენებლებს, რაც არ იძლევა საშუალებას განალიზებულ იქნეს უცხოურ ინვესტიციათა თავისებურებები დარგებისა და ქვედარგების მიხედვით. დამატებითი მონაცემების მნიშვნელოვან წყაროდ რჩება უცხოულ ინვესტორთა გამოკითხვა.

პირდაპირი უცხოურ ინვესტიციათა შემოდინება და საქართველოს საგადახადო პოლიტიკა. როგორც უკვე აღვნიშვნეთ, გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებისათვის პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები ეკონომიკური ზრდის ძირითადი წყაროა. საქართველოს ეკონომიკისათვის პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებს არსებითი როლი აქვს. პუი-ს ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი დაფიქსირდა 2008 წელს 1.56 მილიარდ. აშშ დოლარის ოდენობით¹, რამაც თავის მხრივ მთლიანი შიგა პროდუქტის 12.2 პროცენტი შეადგინა. ამავე წლისათვის პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების წმინდა კუმულატიურმა მაჩვენებელმა მთლიანი შიგა პროდუქტის მიმართ 44.5 პროცენტი შეადგინა. 2008 წელს საომარმა კონფლიქტმა რუსეთთან და გლობალურმა ფინანსურმა კრიზისმა მნიშვნელოვნად დასცა პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციათა შემოდინება საქართველოში. მაჩვენებლების ზრდა დაიწყო 2010 წლიდან, უკვე ამ წლისათვის პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციათა მაჩვენებელმა 814.5 მილიონ აშშ დოლარი შეადგინა. საქართველოს ეკონომიკისათვის პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციათა მნიშვნელოვნების გამო, მიზანშეწონილია იმ ფაქტორების გამოკვლევა, რაც ზემოქმედებს საქართველოში პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციათა შემოდინებაზე.

საქართველოს საინვესტიციო გარემოს პრობლემატური ასპექტები იცვლება ეკონომიკური პოლიტიკის რეფორმირებასთან ერთად. 1990-იანი წლებიდან მოყოლებული საქართველოს ეკონომიკური პოლიტიკის პრიორიტეტად იქცა პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციათა მნიშვნელოვანი მოცულობის მოზიდვის მიღწე-

1 წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები, http://www.geostat.ge/index.php?action=page&p_id=140&lang=eng

აქონომიკური თეორიის თანამედროვე პრობლემები

ვა. 1995-2003 წლებისათვის ეკონომიკური პოლიტიკის მთავარი პრიორიტეტი იყო მაკროეკონომიკური სტაბილურობის მიღწევა და კორუფციის შემცირება¹. 2003 წლიდან ხელისუფლების ცვლილების შედეგად რადიკალურად შეიცვალა ეკონომიკური პოლიტიკის პრიორიტეტები. მაკროეკონომიკური სტაბილურობის მიღწევამ და კორუფციის შემცირებამ დაკარგა თავისი აქტუალობა, ახალმა მთავრობამ შეძლო მასობრივი კორუფციის დამარცხება. საგადასახდო სფეროში, რიგი საერთაშორისო ორგანიზაციების შეფასებით გატარდა წარმატებული რეფორმები. უცხოელ ინვესტორთათვის შეთავაზებულ იქნა ფართო საგადასახდო შეღავათები. ამ მხრივ საგადასახდო პოლიტიკაში ვგულისხმობთ შემდეგი პარამეტრების გამიზნულ მართვას, განსაზღვრულ მიდგომაზე დაყრდნობით: დიფერენცირებული საგადასახდო განაკვეთები და ხარჯების გამოქვითვა, დაბეგრისაგან გათავისუფლება და საგადასახდო ადმინისტრირება.

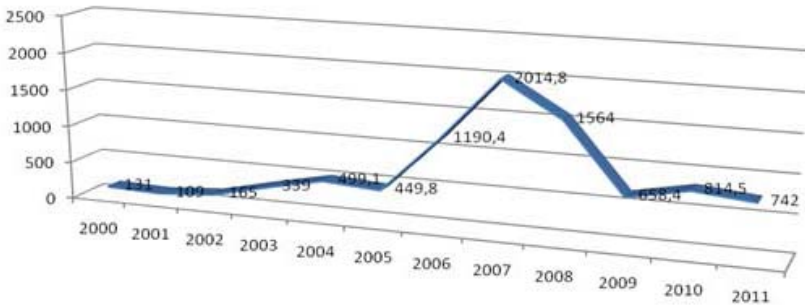
2005 წლიდან გატარებულმა ახალმა ეკონომიკურმა და პოლიტიკურმა კურსმა გავლენა იქონია პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციათა შემოდინებაზე. 2006 წელს პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციათა შემოდინებამ მიაღწია 1190,4 მილიონ აშშ დოლარს, რომელიც თავის მხრივ 128 პროცენტით მაღალი იყო წინა წლის შესაბამის მაჩვენებლთან შედარებით. ამავე წელს პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები საერთო ინვესტიციების 47 პროცენტს შეადგენდა, მშპ-ში 15 პროცენტისი წილით. საინტერესოა აღინიშნოს, რომ 2005 წლისათვის პირდაპირმა უცხოურმა ინვესტიციებმა მთლიანი ინვესტიციების მხოლოდ 25 პროცენტი შეადგინა.² უცხოურ ინვესტიციათა ზრდის ტემპი ასევე გაგრძელდა 2007 წლისათვისაც, უკვე 2008 წლის დასაწყისში პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციათა მოცულობამ მიაწვდინა მოცემულ

1 საქართველოს ეკონომიკური პოლიტიკის ანალიზისათვის იხილეთ: ლ. პაპავა პოსტ-რევილუციური საქართველოს ეკონომიკური მიღწევები, ჟურ. გარდამავალი ეკონომიკის პრობლემები (Problems of Economic Transition), ტ. 56, # 2, ივნისი 2013 გვ.51-56

2 წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური მონაცემები, http://www.geostat.ge/?action=page&p_id=139&lang=geo

პერიოდამდე დაფიქსირებული მონაცემების მაქსიმუმს 814,5 მილიონ აშშ დოლარს. ეს უკანასკნელი მაჩვენებელი იყო 1.96-ჯერ მეტი წინა წლის შესაბამის მაჩვენებელთან შედარებით. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების შემოდინების მაჩვენებლების მკვეთრი ზრდა ბიზნეს გარემოს გაუმჯობესების პირდაპირი შედეგი იყო¹. რადიკალურ პოლიტიკურ ცვლილებებთან ერთად განხორციელდა მნიშვნელოვანი რეფორმები საგადასახადო ადმინისტრირების მიმართულებითაც, რამაც საბოლოოდ მოიტანა მასობრივი კორუფციის შემცირება და საგადასახადო შემოსავლების მობილიზაციის გამუჯობესება. აღნიშნული მიღწევები აღიარებულ იქნა რიგი საერთაშორისო ორგანიზაციების მოხსენებებში.

დიაგრამა 1. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების შემოდინება საქართველოში, 2000-2011 წლები

2008 წლის საომარმა კონფლიქტმა რუსეთთან და მეორეს მხრივ მსოფლიო ფინანსური კრიზისმა მნიშვნელოვნად შეამცირა პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციათა ნაკადები. უკვე 2009 წლიდან მთავრობის მიერ გამოცხადდა პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციათა მოზიდვის პროაქტიული პოლიტიკა. ამ პერიოდისათვის ასევე არსებობდა თავისუფალი საინვესტიციო რესურ-

1 მ. გელაშვილი პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციათა როლი ეკონომიკის სტაბილიზაციაში, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამეცნიერო შრომების კრებული, ეკონომიკის სექცია, მე-3 ტომი, 2008 გვ 159

სების დეფიციტი მსოფლიო ფინანსურ ბაზრებზე, არსებული კრიზის გამო. ამ ფაქტმა ასევე მნიშვნელოვანად შეამცირა პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციათა შემოდინება საქართველოში.¹

2011 წლის პირველი კვარტლისათვის პუი-მ შეადგინა 174 მილ. აშშ დოლარი. აღნიშნული მაჩვენებელი აღემატებოდა 2009 და 2010 წლის შესაბამის მაჩვენებლებს 1.5 და 2.3 ჯერ შესაბამისად. დიაგრამა 1-დან ასევე შეგვიძლია დავინახოთ 2009 წლიდან მოყოლებული პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები უკვე საერთო კლებას განიცდის საქართველოში.

პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციითა შემოდინების მოცულობის გაზრდისათვის საქართველოს მთავრობის მიერ მიღებულ იქნა რიგი მასტიმულირებელი ღონისძიებები. სპეციალური კანონით შემოდებულ იქნა თავისუფალი ინდუსტრიული ზონები, სადაც მოქმედებს სპეციალური შეღავათები ზონაში მოქმედი ბიზნეს სუბიექტებისათვის გადასახადებისაგან გათავისუფლების ჩათვლით. ამჟამად საქართველოში სამი თავისუფალი ინდუსტრიული ზონაა-ფოთში, ქუთაისში და თბილისში. თეზ-ები ჯერ კიდევ მნიშვნელოვანი ინვესტიციების მოზიდვის მოლოდინში არიან.

როგორც განხილული მონაცემებიდან ჩანს, 2005 წლიდან მოყოლებული სახეზე გვაქვს ერთი მხრივ პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოცულობის მნიშვნელოვანი ზრდა, მოერე მხრივ კი მნიშვნელოვანი საგადასახადო შეღავათების შემოღება უცხოელ ინვესტორთათვის. გატარებული ლიბერალური ეკონომიკური რეფორმები აღიარებულ იქნა, როგორც მნიშვნელოვანი მიღწევა რიგი საერთაშორისო ორგანიზაციების მიერ.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, 2004 წლიდან მოყოლებული საქართველოს საგადასახადო სისტემაში ჩატარდა ძირეული რეფორმები. გაცხადებული მიზნების მიხედვით საგადასახადო სფეროში რეფორმების მთავარი მიზანი ბიზნესისა და ინვესტორებისათვის მასტიმულირებელი გარემოს შექმნა იყო.

1 Georgian Economic Outlook – The first half of 2011, Economic Policy Research Center გვ. 20

ლიბერალური რეფორმების ძირითადი შედეგი დაბეგვრის გამარტივებული პროცედურები და გადასახადების რაოდენობის შემცირება იყო. 2004 წელს არსებული 21 გადასახადიდან დარჩა მხოლოდ 6 სახის გადასახადი. გადასახადების შემცირებას პოტენციური ინვესტორებისათვის აქვს შემდეგ ორმაგი დატვირთვა: პირველ რიგში მცირდება პირდაპირი საგადასახადო ხარჯი, ასევე მცირდება საერთო საგადასახადო და ბუღალტრული დეკლარირების ხარჯები.

უცხოურ ინვესტორებთან დაკავშირებით შემოღებულ იქნა სპეციალური საგადასახადო შეღავათები:

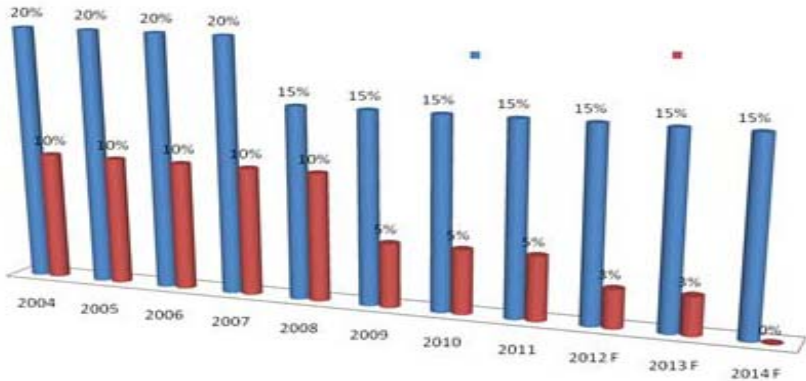
- სხვა ქვეყნებისაგან განსხვავებით დამატებითი ღირებულებისა და სოციალური გადასახადების არარსებობა;
- კაპიტალის დანახარჯები შესაძლებელია გამოქვითულ იქნას ინვესტიციის განხორციელების წელს, ნებადართულია ზარალის გადატანის 10 წლიანი პერიოდის გამოყენება;
- კაპიტალის აფასებით მიღებული შემოსავლების დაბეგვრისგან გათავისუფლება;
- ქონების გადასახადისაგან გათავისუფლება;
- უცხო წყაროდან მიღებული შემოსავლის დაბეგვრისაგან გათავისუფლება.

უცხოურ ინვესტიციათა შემოდინების მხარდასაჭერად საქართველოს საგადასახადო კოდექსში შემოღებულ იქნა სპეციალური სტატუსები: საერთაშორისო სანარმო და უცხოური კომპანიის ფილიალი. საინვესტიციო მიზნებისათვის შეიქმნა სპეციალური ეკონომიკური ზონები, სადაც ინვესტორთათვის დაბეგვრა ნულ პროცენტთან განაკვეთით არსებობს.

თუ შევადარებთ იმ საგადასახადო განაკვეთებს (დიაგრამა 2 და 3), რაც გამოიყენება უცხოური ინვესტიციების განმხორციელებელი და რეზიდენტი კომპანიების მიმართ, ცხადი ხდება, რომ უცხოური ინვესტიციების განმხორციელებელი კომპანიების მიმართ მიდგომა საკმაოდ ლიბერალურია შემოსავლებისა და მოგების დაბეგვრის კუთხით.

ეკონომიკური თეორიის თანამართლება პრობლემაში

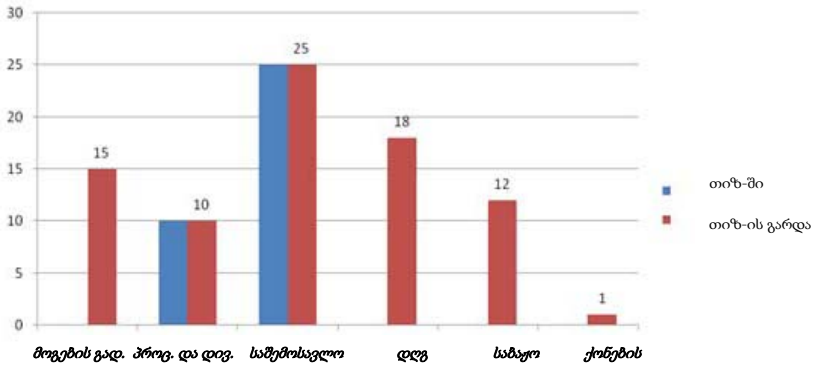
დიაგრამა 2. შემოსავლების, დივიდენდებისა და პროცენტების დაბეგვრა 2004-2014 წლებისათვის(2014 წლისათვის დაგეგმილი ცვლილების ჩათვლით¹)

დიაგრამა 2-ზე წარმოდგენილი განაკვეთები განკუთვლილია რეზიდენტი ეკონომიკური სუბიექტებისათვის, რომლებიც თავიანთ საქმიანობას ახორციელებენ საქართველოს ტერიტორიაზე გარდა თავისუფალი ინდუსტრიული ზონების ტერიტორიებისა. თუ ამ განაკვეთებს შევადარებთ თავისუფალი ინდუსტრიული ზონების ტერიტორიებზე არსებულ განაკვეთებს, ცხადად ჩანს, რომ უცხოური ინვესტიციების განმხორციელებელი კომპანიების მისამართით მოქმედებს საკმაოდ ლიბერალური რეჟიმი. რეფორმირების პერიოდში მოგების გადასახადის განაკვეთი შემცირდა 20 პროცენტიდან 15 პროცენტამდე. რაც შეეხება დივიდენდის დაბეგვრას, 2012 წლიდან დაბეგვრის 3% შემცირდა 0 პროცენტამდე. ეკონომიკური პოლიტიკის კუთხით დივიდენდების ნულპროცენტიანი დაბეგვრა ხელს შეუწყობს ერთობლივი სააქციო საზოგადოებების შექმნას, რაც თავის მხრივ დამატებითი ფინანსური რესურსების მოზიდვის წინაპირობა იქნება.

1 დიაგრამა შედგენილია საქართველოს საგადასახადო კოდექსისა და „ორმაგი დაბეგვრის თავიდან აცილებისა და გადასახადების გადაუხდელობის აღკვეთის“ შესახებ საქართველოს მიერ რატიფიცირებული შეთანხმებების მონაცემების მიხედვით.

დიაგრამა 3. საგადასახადო განაკვეთები თავისუფალ ინდუსტრიულ ზონებში და სხვა დანარჩენ ტერიტორიებზე საქართველოში

როგორც დიაგრამა 3-დან ვხედავთ, თავისუფალ ინდუსტრიულ ზონებში არ არის შემოღებული მოგების, დამატებითი ღირებულებისა, საბაჟო და ქონების გადასახადები. ამგვარი ეკონომიკური პოლიტიკური გატარების შედეგი ორმაგია, ერთი რომ ის რეალურად ამცირებს დანახარჯებს კომპანიებისათვის, ხოლო მხრივ ამ ამგვარი მიდგომა ქმნის ერთგვარ იმიჯს ქვეყნისას, სადაც უცხოური ინვესტიციებისათვის არსებობს მხარდამჭერი გარემო.

უცხოური ინვესტიციების მიმართ არსებული საგადასახადო პოლიტიკა ასევე ასახულია რატიფიცირებულ საერთაშორისო ხელშეკრულებებში: „ორმაგი დაბეგვრის თავიდან აცილების შესახებ„. ამ ხელშეკრულებების მთავარი მიზნებია: ინვესტორთათვის გარკვეული სახის გარანტიების შეთავაზება, ორმაგი დაბეგვრის გამორიცხვის გზით¹, საქონლის, მომსახურების, კაპიტალისა ადამიანების გადაადგილების ხელშეწყობა. საქართველოს აღნიშნული ხელშეკრულება რატიფიცირებული აქვს ყველა ძირითად ინვესტორ და სავაჭრო პარტნიორ ქვეყნას-

1 OECD commentary on Art. 1, Para 7, Model Tax Convention on Income and on Capital, Condensed Version. Paris, 2005

ეკონომიკური თეორიის თანამედროვე პრობლემები

თან(44 ქვეყანა)¹. ამ კონვენციების მიხედვით ინვესტორს აქვს იმის გარანტია, რომ ის არ მოექცევა ორმაგი დაბეგვრის ქვეშ იმ ქვეყნებთან მიმართებაში, რომლებთანაც საქართველოს რატიფიცირებული აქვს აღნიშნული ხელშეკრულებები. საგადასახადო ტვირთიდან გამომდინარე ინვესტორმა შესაძლებელია განსაზღვროს ინვესტირებისათვის სასურველი ქვეყანა. ეს ხელშეკრულებები უცხოელ ინვესტორებს ფაქტობრივად სთავაზობენ უფრო დაბალი განაკვეთებით დაბეგვრას დივიდენდისა და საშემოსავლო გადასახადის განაკვეთების ჩათვლით. საგადასახადო განაკვეთები და გამოქვითვები ცვალებადობს კონკრეტულ ქვეყნასთან მიმართებაში, თუმცა საქართველოს მიდგომა ამ მხრივ საკმაოდ ლიბერალურია და იგი უცხოურ ინვესტიციათა მოზიდვისკენაა მიმართული.

აღნიშნული რეფორმები და ცვლილებები საქართველოს საგადასახადო სფეროში აღირებულ იქნა როგორც დადებითი შედეგის მომტანი და საინვესტიციო გარემოს გაუმჯობესების მნიშვნელოვანი მიღწევა. აღნიშნული დასკვნა ასახულ იქნა არა ერთ საერთაშორისო კვლევასა და რეიტინგში:

- 2008 წელს ჟურნალ „ფორბსის„ მიერ გამოქვეყნებული კვლევის მიხედვით, საქართველო მსოფლიოში სახელდებოდა როგორც მეოთხე ყველაზე ნაკლები საგადასახადო ტვირთის მქონე ქვეყანა.²

- ფრეიზერის ინსტიტუტის კვლევის „ეკონომიკური თავისუფლება მსოფლიოში„³ მიხედვით საქართველოს ეკონომიკა ეკონომიკური თავისუფლების ხარისხის მიხედვით, მსოფლიოს 144 ქვეყნიდან 27-ე ადგილს იკავებს.

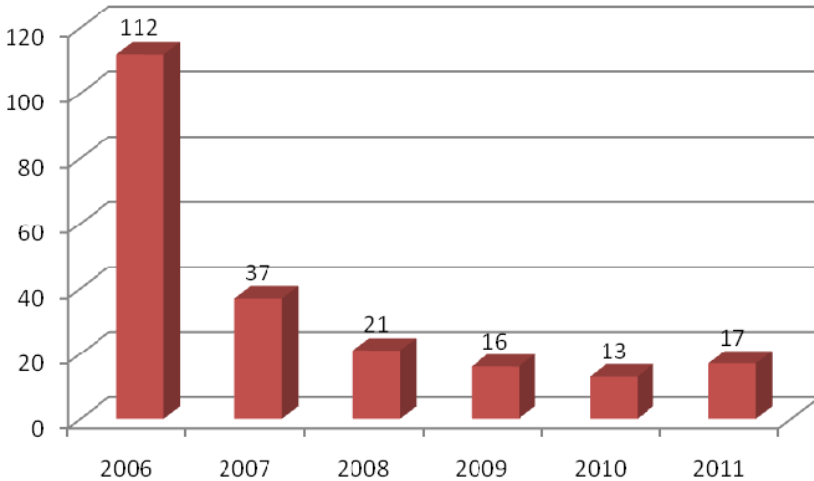
- მსოფლიო ბანკის კვლევის „ბიზნესის კეთება მსოფლიოში„ მიხედვით საქართველოს ერთ-ერთ მონინავე პოზიციაზეა. ინდექსის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან კომპონენტს გადასახადების გადახდა და საგადასახადო სისტემის გამჭვირვალობა წარმოად-

1 საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო: <http://www.mof.ge/4793>

2 http://www.forbes.com/global/2008/0407/060_2.html

3 <http://www.freetheworld.com/release.html>

გენს. ინდექსის საერთო შეფასებით საქართველო იკავებს მონინავე პოზიციებს. (იხ. დიაგრამა 4).

დიაგრამა 4. საქართველოს პოზიცია „ბიზნესის კეთები“ ინდექსის მიხედვით¹, 2006-2011 წლები .

გადასახადების გადახდის კუთხით საქართველო დგას 42-ე ადგილზე. მსოფლიო ბანკის მოხსენებაში საქართველო აღნიშნულია როგორც ერთ-ერთი მონინავე ქვეყანა ბიზნესის კეთების სიმარტივით. ამავე მოხსენების მიხედვით, საქართველო არის იმ 12 ქვეყნების ეკონომიკების სიაში, სადაც არ არსებობს სოციალური და შრომასთან დაკავშირებული სხვა სახის გადასახადები². ასევე იგივე კვლევის მიხედვით, საქართველო არის იმ მცირერიცხოვანი ქვეყნების ჯგუფში, რომელთაც დანერგეს ელექტრონული და გამარტივებული საგადასახადო დეკლარირების სისტემა.

1 <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2012>

2 <http://www.doingbusiness.org/~media/FPKM/Doing%20Business/Documents/Special-Reports/Paying-Taxes-2012.pdf>

საქართველოში განხორციელებული ეკონომიკური და საგადასახადო სისტემების რეფორმები დადებითაც იქნა გადმოცემული მსოფლიოში აღირებულ საერთაშორისო კვლევებსა და შეფასებებში. მოერეს მხრივ, 2005 წლიდან მოყოლებული სახეზე გვაქვს, საერთო ჯამში პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციათა შემოდინების ზრდა და საგადასახადო განაკვეთების შემცირება. შესაძლებელია დავუშვათ, რომ ამ ორ ფაქტორს შორის არსებობს პირდაპირი კავშირი: საგადასახადო პოლიტიკა განსაზღვრავს პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების შემოდინების მოცულობას საქართველოში. მაგრამ აქ მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ საგადასახადო პოლიტიკის გარდა თეორიულად ასევე არსებობს სხვა მნიშვნელოვანი ფაქტორები, რომლებიც განსაზღვრავენ საინვესტიციო გარემოს მიმზიდველობას. საგადასახადო პოლიტიკის ფაქტორები თავის მხრივ არ შედის ძირითად საინვესტიციო ფაქტორებს შორის (გასაღების ბაზრები და რესურსები) და მიეკუთვნება ინვესტირების ე.წ. ინსტიტუციონალურ ფაქტორებს. ინვესტირების ინსტიტუციონალური ფაქტორები კი თეორიულად მნიშვნელოვანი შესაძლებელია აღმოჩნდეს მცირე და რესურსებით არაუზრუნვეყოფილი ქვეყნებისათვის. მოცემული კვლევის ჰიპოთეზის შემოწმებისათვის ჩატარებულ იქნა უცხოელ ინვესტორთა გამოკითხვა.

ინვესტორთა გამოკითხვის შედეგები. ოფიციალური მონაცემების შევსების მიზნით ჩატარებულ იქნა უცხოელ ინვესტორთა გამოკითხვა. გამოითხვა ჩატარდა კვლევის მიზნებისათვის სპეციალურად შემუშავებული კითხვარების მეშვეობით (ინტერვიუები ჩატარდა 2013 წლის მარტსა და აპრილში).¹ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურიდან გამოთხოვილ იქნა მსხვილ უცხოელ ინვესტორთა სია. გამოკითხვები ჩატარდა პირდაპირი ინტერვიუს მეთოდით, მთლიანობაში გამოკითხულ იქნა 25 ინვესტორი. მიუხედავად შერჩევის მცირე ზომისა,

1 2008 წლამდე საინვესტიციო გარემოს კვლევა იხილეთ შემდეგ სამეცნიერო შრომაში: Gürsoy F, Kursun O. Investment Climate of Georgia, IBSU Scientific Journal, 2 (1), 2008

რესპოდენტების პასუხები მოცემული კვლევის პირობებში შესაძლებელია განვავრცოთ პოპულაციის დანარჩენ ნაწილზეც, რადგან მოცემული 25 ინვესტორი წარმოადგენენ უმსხვილეს ინვესტორებს ბოლო ორი წლის მანძილზე.

კითხვარები შევსებულ იქნა კომპანიის მმართველი მენეჯერების მიერ, რომლებიც წარმოადგენდნენ თავიანთი სათავო კომპანიების სტრატეგიულ ინტერსებს საქართველოში 2009, 2010, 2011 წლებისათვის. რესპოდენტების კომპანიების სექტორული დაყოფა შემდეგია: მომსახურების სფერო 13, წარმოება 10, ენერჯო სექტორი 2. კითხვარები შედგენილ იქნა იმგავარად, რომ რესპოდენტების მხრიდან მომხადრიყო საინვესტიციო გარემოს მნიშვნელოვანი ასპექტის საგადასახადო ფაქტორების როლის გამოკვეთა. კითხვარი შედგებოდა 10 ძირითადი და დახურული შეკითხვებისაგან. ცალკეულ რესპოდენტებთან კითხვარების დაგზავნა მოხდა ელექტრონული ფორმით, ცალკეულ რესპოდენტებს ვენჯიე პირადად დასაბუთებული შედეგების მისაღებად.

კითხვარის პირველი ნაწილი მოიცავდა ინფორმაციის შეკრებას შემდეგი კატეგორიების მიხედვით: კომპანიის ზომა, საქმიანობის ეკონომიკური სექტორი, განხორციელებული ინვესტიციის მოცულობა საქართველოში, ბიზნესის სამართლებრივი ფორმა. კითხვარის მეორე ნაწილში მოცემული იყო კითხვები იმ ძირითად საინვესტიციო ფაქტორებზე, რაც ჩვეულებრივ განსაზღვრავს ინვესტიციების განხორციელების ალბათობას ამა თუ იმ ქვეყანაში. მოსაცველი ფაქტორებისა და კითხვების ჩამონათვალი დაეფუძნა უკვე განვითარებულ მოდელებს, რაც გამოქვეყნებულია დასავლეთის კვლევით ლიტერატურაში. თავად საგადასახადო პოლიტიკა დაყოფილ იქნა შემდეგ ვექტორებად: საგადასახადო განაკვეთები, ამორტიზაციის ნორმები და საგადასახადო ადმინისტრირება. ჩასართველი კითხვარების მოდელი დაეფუძნა ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციის საგადასახადო პოლიტიკის მოდელს

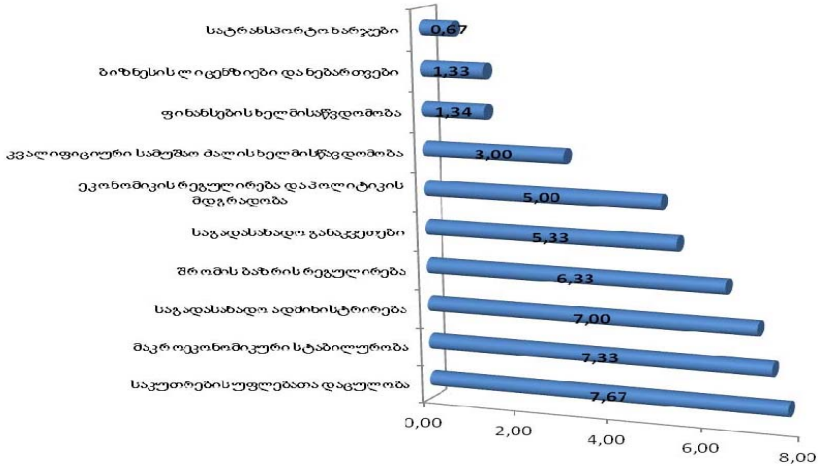
უცხოური ინვესტიციებისათვის.¹

კითხვარის ბოლო ნაწილში მოცემულ იქნა მხოლოდ საგადასახადო პოლიტიკასთან დაკავშირებული საკითხები. ამ შემთხვევაში გათვალისწინებულ იქნა მცირე და რესურსებით არაუზრუნველყოფილი ქვეყნის ეკონომიკის თავისებურებები. ინტერვიუების შედეგად მიღებული მონაცემები გაანალიზებულ იქნა სტატისტიკური პროგრამა SPSS-ის მეშვეობით. კითხვარის შედეგები გამოყენებულ იქნა კვლევის ძირითად შეკითხვაზე პასუხის გასაცემად: რა წონა აქვს საგადასახადო პოლიტიკის ფაქტორებს, ინვესტირების შესახებ გადანიშნულებების მიღებისას საქართველოში ?

ათ ძირითად საინვესტიციო ფაქტორებს შორის გამოკითხულმა ინვესტორებმა საგადასახადო პოლიტიკის ფაქტორებს მნიშვნელოვანი მეთხე ადგილი მაკროეკონომიკური სტაბილურობის, შრომის ბაზრის რეგულირების თავისებურებებისა და სატრანსპორტო ხარჯების შემდეგ. (იხ. დიაგრამა 5). ამ კითხვისათვის გამოყენებულ იქნა შეფასების ათბალიანი შკალა ქულათა კელბადი მინიჭებით. მიღებული შედეგების მიხედვით საგადასახადო განაკვეთებმა მიიღო საშუალო შეონონილი 5.33 ქულა, ხოლო საგადასახადო ადმინისტრირებას ინვესტორებმა მნიშვნელოვანი უფრო მაღალი მნიშვნელობა - საშუალო 7 ქულა. მოცემულ კითხვაში არ იქნა ჩართული ე.წ კლასიკური საინვესტიციო ფაქტორები - ბაზრის ზომა და რესურსების ხელმისაწვდომობა. ეს უკანასკნელი ჩართულ იქნა შემდეგ კითხვაში. მოცემული კითხვის ამგვარი სახით დასმამ საშუალება მოგვცა გამოკითხვისას კონცენტრირება მოგვეხდინა საინვესტიციო გარემოს ინსტიტუციურ ფაქტორებზე, ეთგოს საინვესტიციო პოლიტიკის მოდელის მიხედვით.

1 OECD: **TAX Effects on Foreign Direct Investment” Recent Evidence and Policy Analysis. #17, OECD 2007 pp 28-34**

დიაგრამა 5. საქართველოს საინვესტიციო გარემოსათვის მნიშვნელოვანი ინსტიტუციური ფაქტორები ინვესტორთა გამოკითხვის მიხედვით (საშუალო შენობილი ქულები)

როგორც დიაგრამიდან ვხედავთ, საინვესტიციო გარემოს ინსტიტუციურ ფაქტორთაგან ყველაზე მნიშვნელოვან ფაქტორებად გამოკითხულ ინვესტორებს მიაჩნიათ: საკუთრების უფლებების დაცულობა, საგადასახადო ადმინისტრირება და შრომის ბაზრის რეგულირების თავისუბურებები. ამ შემთხვევაში გასათვალისწინებელია ის, რომ პასუხების გაცემისას ინვესტორები ითვალისწინებენ საქართველოში მათ მიერ უკვე დაგროვებულ გამოცდილებას. ამ უკანასკნელით შესაძლებელია აიხსნას ის, რომ ინვესტორები უფრო დიდ მნიშვნელობას ანიჭებენ საგადასახადო ადმინისტრირების ფაქტორებს, ვიდრე ოფიციალურად არსებულ საგადასახადო განაკვეთებს. ეს შედეგი გარკვეულწილად ეთანხმება ეთგოს საინვესტიციო პოლიტიკის მოდელს, რომლის მიხედვითაც საინვესტიციო გარემოს შეფასებისას უფრო მეტი მნიშვნელობა ჩვეულებრივ მიენიჭება პრაქტიკაში არსებულ საგადასახადო რეგულირებას, ვიდრე კანონმდებლობით განსაზღვრულ საგადასახადო განაკვეთებს.

აქონობიკური თეორიის თანამედროვე პრობლემები

**ცხრილი 1. ძირითადი საინვესტიციო ფაქტორები საქართველოში:
ბუნებრივი და ინსტიტუციური ფაქტორები**

<i>ბუნებრივი და ინსტიტუციური ფაქტორები</i>	<i>საშუალო ქულა</i>
ბუნებრივი რესურსები	1,67
ბაზრის ზომა	3,33
გეოგრაფიული მდებარეობა	2,67
მაკროეკონომიკური სტაბილურობა	4,67
საგადასახადო პოლიტიკა	3,00

იმისათვის, რომ კველვის ფარგლებში მომხდარიყო კლასიკური საინვესტიციო და ინსტიტუციური ფაქტორების შედარება კითხვარში გამოყოფილი კითხვის სახით იყო მოცემული საგადასახადო პოლიტიკისა და კლასიკური საინვესტიციო ფაქტორების შედარება. გამოკითხული ინვესტორების უმრავლესობამ ყველაზე მნიშვნელოვან ფაქტორად ბაზრის ზომა დაასახელა(ამ შემთხვევაში შეგვიძლია ვიმსჯელოთ ე.წ. „დაუკავებელი ბაზრის“ ეფექტზე, რაც დამახასიათებელია გარდამავალი ეკონომიკის მქონე ქვეყნებისათვის). გამოკითხვის შედეგების მიხედვით ბაზრის ზომამ და მაკროეკონომიკურმა სტაბილურობამ მიიღო 3.33 და 3.00 საშუალო ქულები. საგადასახადო პოლიტიკამ, მოცემულ ჩამონათვალში დაიკავა მესამე ადგილი 5 ძირითად საინვესტიციო ფაქტორს შორის. ერთ-ერთი ინვესტორის აზრით, საგადასახადო პოლიტიკა არის დამატებითი ფაქტორი ისეთი ძირითადი ფაქტორების არსებობის შემთხვევაში როგორებიცაა: ბაზრის მახასიათებლები და მაკროეკონომიკური სტაბილურობა. მიღებული შედეგის მიხედვით შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ საგადასახადო პოლიტიკა წარმოადგენს ზღვრულ ფაქტორს ძირითადი საინვესტიციო ფაქტორების მიმართ.

კითხვაზე თუ რამდენად მნიშვნელოვანია საგადასახადო პოლიტიკა, როგორც განმსაზღვრელი ფაქტორი საქართველოში ინვესტირებისას, გამოკითხულ რესპონდენტებიდან უმრავლესობამ უპასუხა, რომ საგადასახადო პოლიტიკა აღიქმება, როგორც სხვა ფაქტორებთან ერთად მოქმედი დამატებითი ფაქტორი. საქართველოში მიმდინარე საგადასახადო რეფორმამ, რომლიც თავის მხრივ ფართოდ გაშუქდა საერთაშორისო მოხსენებებსა და კვლევებში,

ქვეყანას ინვესტორების თვალში შეუქმნა ზოგადი იმიჯი, როგორც უცხოელ ინვესტორთათვის მხარდამჭერი ქვეყნის იმიჯი. თუმცა პრაქტიკული რელობიდან გამომდინარე გამოკითხულმა ინვესტორებმა, საქართველოში მიღებული გამოცდილებიდან გამომდინარე უფრო დიდი მნიშვნელობა საკუთრების უფლების დაცულობას მიანიჭეს. რაც შეეხება ზოგად თეორიულ ხედვას, გამოკითხვის შედეგების მიხედვით, ზოგადად ინვესტორებისათვის საგადასახადო პოლიტიკის ფაქტორები იკავებენ ადგილს ბუნებრივი რესურსების, ბაზრის ზომის, გეოგრაფიული მდებარეობის და მაკროეკონომიკური სტაბილურობის შემდეგ.

SUMMARY

Giorgi Kuparadze

Tax Policy and Foreign Direct Investments in Georgia

In this research is examined the role and influence of tax policy on foreign direct investments on the example of Georgia. Research period covers 2003-2012 years.

Countries in transition processes from 1990s lacked new investment resources as their traditional mode of production was uncompetitive in terms of market economy. All this processes created specific competition among governments offering generous tax and other kinds of incentives to international investors for investing in their area. In academic sphere had aroused a considerable debate whether these tax incentives are effective for attracting the foreign direct investments comparing with other investment factors. Still this debate is relatively new for transition economy countries.

In the research is panelized the relation between the tax policy and FDI inflow in Georgia. From 2005 radical reforms had taken place in tax administration sphere. In Georgia from these years we have unprecedented growth in foreign direct investments. Tax policies are obviously capable of affecting the volume and location of FDI, since all other considerations equal, higher tax rates reduce after-tax returns. All other considerations are seldom equal. In this research I tried to answer the questions: what effects does the tax policy have on inflows of FDI in Georgia? What is the role of tax policy when taking decision to invest in Georgia?. The main thesis suggested here is that tax policy factors acts as a marginal factor in decision making to invest in Georgia, it effects through indirect channels on investors, creates overall image of the country as tax friendlier country.

ეკონომიკური თეორიის თანაგედროვე პრობლემები

ადამიანის მოდელი ეკონომიკურ თეორიასა და მარკეტინგში

გურამ ჯოლია
ემდ,სტუ სრული პროფესორი

ქეთევან ჯოლია
სტუ დოქტორანტი

ადამიანის, როგორც პიროვნების მრავალფეროვნება, მისი ქცევის განსხვავებული მოტივები აუცილებელს ხდის მეცნიერულად დასაბუთდეს ადამიანის მოდელი, ანუ შეიქმნას განსაზღვრულ სოციალურ-ეკონომიკურ სისტემაში მის შესახებ უნიფიცირებული წარმოდგენა. ადამიანის მოდელი მოიცავს ინდივიდის ისეთ ძირითად მახასიათებელ პარამეტრებს, როგორიცაა ეკონომიკური აქტივობის მოტივები, მისი მიზნები და ის შემეცნებითი შესაძლებლობები, რომელსაც დასახული მიზნების მისაღწევად იყენებს.

ეკონომიკურ თეორიას ადამიანში აინტერესებს მისი ეკონომიკური ქცევა ანუ ინდივიდუალურ-საზოგადოებრივი ქმედება მატერიალური და სულიერი სიკეთეების შექმნის, განაწილებისა და გამოყენების პროცესში. იგი ადამიანის მოდელს განიხილავს, როგორც თეორიულ წინაპირობას, რომლის საფუძველზე ეკონომისტები აგებენ მრავალგვარ თეორიებს: მოთხოვნის, მიწოდების, მოგების, მომხმარებლის ქცევისა და სხვ.

ეკონომიკის სფეროში ადამიანის, როგორც მომხმარებლის¹ ქცევასთან დაკავშირებული პირველი შეხედულებები კლასიკური

¹ ზაზრის სუბიექტი, რომელიც თავის მოთხოვნილებას იკმაყოფილებს. იგი უფრო ფართო ცნებებზეა, ვიდრე „მყიდველი“, რომელიც უშუალოდ რაიმეს იძენს.

ეკონომიკური თეორიის ჩარჩოებში წარმოიშვა.

მომხმარებელი, როგორც კვლევის ობიექტი, პირველად განხილულია ადამ სმითის (1723–1790) ფუნდამენტურ ნაშრომებში „გამოკვლევა ხალხთა სიმდიდრის ბუნებისა და მიზეზების შესახებ“ და „ზნეობრივ გრძნობათა თეორია“ (ანუ „მორალური სენტიმენტების თეორია“). მისი აზრით, „ეკონომიკური ადამიანი“¹ («Homo Economicus») რაციონალურად მოაზროვნე სუბიექტია, რომელიც თავის გეგმებსა და მოქმედებებს მაქსიმალური სარგებლიანობის მიღების პრინციპიდან გამომდინარე აგებს.

მომხმარებელს, როგორც ავტონომიურ ინდივიდს, ორი თანდაყოლილი (ბუნებრივი) მოტივი ამოძრავებს: ანგარებიანი ინტერესი და გაცვლისადმი მიდრეკილება.

სმითმა ეკონომიკური ადამიანის ორი თვისება გამოყო:

- 1) ადამიანი მიდრეკილია ერთი საქონელი მეორეზე გაცვალოს;
- 2) ადამიანს აქვს საკუთარი ინტერესი, სწრაფვა თავისი მდგომარეობის გაუმჯობესებისაკენ.

ეკონომიკური ადამიანის ქცევის შესწავლაში მნიშვნელოვანი ნვლილი შეიტანეს მარჟინალიზმის² წარმომადგენლებმა (კ. მენგერი, ო. ბემ-ბავერკი, ფ. ვიზერი). მათ ყურადღება გაამახვილეს ეკონომიკის სფეროში ფსიქოლოგიის ჩართულობაზე, განხილვის საგნად აირჩიეს ადამიანისა და საქონლის ურთიერთობა არა წარმოების, არამედ მოხმარების პროცესში. მათვე ეკუთვნის პირველი მცდელობა მოხმარებლის ქცევის ახნისა და აღწერის შესახებ. მარჟინალისტებმა განსაკუთრებული ყურადღება დაუთმეს ქცევის მოტივებს და იგი მაქსიმალურ სარგებლიანობას დაუკავშირეს, ყურადღება გაამახვილეს ინდივიდის ქცევის სუბიექტურ-ფსიქოლოგიურ შეფასებებზე, რომელიც ეკონომიკურ თეორიაში

1 ადამიანი მაღალი ეკონომიკური ინტუიციითა და შემეცნებით, რომელიც ეკონომიკური გადაწყვეტილებების ოპტიმალურ ვარიანტს იღებს.

2 ფრანგ. Marginal – უკიდურესი. ავსტრიული სკოლა. ეკონომიკური მიმდინარეობა, თეორია, რომელიც ეკონომიკურ პროცესებსა და მოვლენებს ზღვრული, ნამატი სიდიდეებიდან ან მდგომარეობიდან გამომდინარე ხსნის. მარჟინალიზმი საქონლის ფასის ახსნას მყიდველის ფსიქოლოგიით ანუ იმით ცდილობს, თუ როგორ აფასებს მას მყიდველი.

ცნობილია **ჰერმან ჰოსენის** (1810–1858)¹ პირველი და მეორე კანონების სახელწოდებით.

ჰოსენის პირველი კანონით, ზღვრული სარგებლიანობა დოვლათის მოხმარების მოცულობის უკუპროპორციულია: რაც უფრო მეტ დოვლათს მოიხმარს ადამიანი, ყოველი შემდეგი, დამატებითი დოვლათის სარგებლიანობა მით უფრო კლებულობს. მაშასადამე, **ზღვრულ სარგებლიანობას კლებადი, დაცემის ხანიათი აქვს.**

ჰოსენის მეორე კანონით, **სამომხმარებლო დოვლათის საერთო რაოდენობა დგინდება ისე, რომ მასში თითოეული დოვლათის ზღვრული სარგებლიანობა ერთმანეთის ტოლია.** სხვა სიტყვებით, ყოველი ინდივიდი მოიხმარს რა ერთდროულად მრავალი სახეობის დოვლათს, მათ ისეთ ნაკრებს ყიდულობს, რომელშიც შემავალი თითოეული დოვლათის ზღვრული სარგებლიანობა ტოლია ანუ მისთვის ერთნაირი კმაყოფილების მომტანია.²

დიდია მარჟინალისტების დამსახურება მათემატიკურ ფორმაში ადამიანის ქცევის მოდელის შემუშავებაშიც.

საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ეკონომიკური ადამიანის რაციონალური ქცევის ფორმულა ასეთია: „მაქსიმუმი შემოსავალი მაქსიმუმი შრომითი დანახარჯებით“. იგი ინდივიდის მაღალ ეკონომიკურ აქტივობას გულისხმობს. კერძოდ, ამ მოსაზრების მიხედვით, ბაზარი იძლევა კეთილდღეობის ამაღლების შესაძლებლობას ინდივიდის ძალისხმევით, ცოდნით, უნარით.

ამ შეხედულებისაგან განსხვავებით, ეკონომიკური ქცევის „ბაზრამდელი მოდელის“ ფორმულა ასეთი იყო: „გარანტირებული შემოსავალი მინიმალური შრომითი დანახარჯებით“. ამგვარი ქცევის მიმდევრებია, ძირითადად, უფროსი ასაკის ადამიანები.

საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდს უკავშირდება ეკონომიკური ქცევის კიდევ ერთი, ფსევდოსაბაზრო ტიპი, რომ-

1 პრუსიელი ეკონომისტი, ეკონომიკურ-მათემატიკური და ავსტრიული სკოლის წარმომადგენელი. მან მოგვცა ზღვრული სარგებლიანობის თეორიის ძირითადი პრინციპების ინტერპრეტაცია.

2 სამადაშვილი უ., შენგელია რ. თანამედროვე ეკონომიკა. „უნივერსალი“, თბ., 2013, გვ. 127.

ლის ფორმულაა „მაქსიმუმი შემოსავალი მინიმალური შრომითი დანახარჯებით“.

როგორც წესი, მომხმარებელმა იცის თუ რა სურს მას, ანუ გააჩნია ცნობილი მოთხოვნილებების ერთობლიობა. თუმცა ყოველთვის ვერ აღიქვამს თავის მოთხოვნილებას.¹ ადამიანი წარმოგვიდგება, როგორც „მინდას“ სურვილის მატარებელი არსება, რომელიც მთლიანად ფლობს საკუთარ თავს და ყველა თავის ქცევას განსაზღვრავს ერთადერთი ნიშნით – სარგებლიანობის საკუთარი ფუნქციით.²

ყოველ მომხმარებელს მრავალი მოთხოვნილება აქვს, ხოლო სხვადასხვა მომხმარებელს განსხვავებული მოთხოვნილებები და პრიორიტეტები.³

ეკონომიკური ურთიერთობების განვითარების შედეგად და მასთან დაკავშირებული ინფორმაციის ზრდასთან ერთად, ინსტიტუციონალიზმის⁴ ჩარჩოებში წარმოიშვა ადამიანის ქცევის ახალი მოდელი, რომლის ფუძემდებელია ამერიკელი ეკონომისტი **ტორსტინ ვებლენი** (1857–1929).⁵ მან მომხმარებლის ქცევის აღწერაში მრავალი ფსიქოლოგიური და სოციალური ფაქტორი შეიტანა.

ავსტრიელმა ეკონომისტმა **იოზეფ შუმპეტერმა** (1883–1950),⁶ თავის ნაშრომში „ეკონომიკური განვითარების თეორია“ ერთ-

1 **О'Шонесси Дж. Конкурентный маркетинг: стратегический подход.** Питер, Пер. с англ. М., с. 173.

2 **არჩვაძე ი., ქურხული ლ.** ეკონომიკური ფსიქოლოგია. „მერიდიანი“, თბ., 2010, გვ. 26-28.

3 **О'Шонесси Дж. Конкурентный маркетинг: стратегический подход.** Питер, Пер. с англ. М., с. 173.

4 ეკონომიკური მოძღვრება, რომელიც ძირითად მნიშვნელობას ანიჭებს იმ როლს, რომელსაც ასრულებენ ინსტიტუტები ეკონომიკური გადაწყვეტილებების მიღებისა და მიმართულებების, მათი ეფექტიანობისა და ეკონომიკური საქმიანობის სფეროში საერთოდ.

5 ინსტიტუციონალიზმის ტექნოკრატიული მიმართულების ფუძემდებელი. მის ნაშრომებში ცენტრალური ადგილი უკავია „თავისუფალი კლასის თეორიას“, ანუ ქონების მქონე, მაგრამ არამწარმოებლურ კლასს. წყარო: **Веблен Т.** Теория праздного класса, М.: Прогресс, 1984, 219 с.

6 **Шумпетер Й. А.** Теория экономического развития. М.: Прогресс, 1982. 181 с.

ეკონომიკური თეორიის თანამედროვე პრობლემები

ერთმა პირველმა გაამახვილა ყურადღება ადამიანის, როგორც ეკონომიკური ურთიერთობის სუბიექტის ცვალებად ხასიათზე და მიუთითა, რომ ხშირად განმეორებადი გადანყვეტილებებით ინდივიდი განიცდის დადებით ან უარყოფით გავლენას. მან გამოყო ადამიანის ქცევის ველი, რომელიც ექვემდებარება ეკონომიკურ ანალიზს.

ეკონომიკის სფეროში ადამიანის ქცევის ორიგინალური კონცეფცია შეიმუშავა ლიბერალიზმის ფუძემდებელმა, ნეოავსტრიული სკოლის ლიდერმა, ეკონომისტმა და სოციალურმა ფილოსოფოსმა **ლუდვიგ ფონ მიზესმა** (1881–1973).¹ მისი აზრით, ადამიანი ბუნებით ყოველთვის რაციონალურია, რომლის მიზეზია დაუკმაყოფილებლობა. ინდივიდის ქმედება გააზრებული და მიზანმიმართულია, ყოველდღიური ქცევა უმეტესად განისაზღვრება მარტივი შაბლონებით, ჩვევებით, მაგრამ მანამ, სანამ მისი შედეგებით ის კმაყოფილია. წინააღმდეგ შემთხვევაში, ადამიანი მას შეგნებულად შეცვლის.

მიუხედავად ამისა, ეკონომიკური თეორიის კლასიკოსების ნაშრომებში მოცემული ადამიანის ცალკეული მახასიათებლების „ფრაგმენტული“ მოდელირება არ ხსნის „საკუთარი ინტერესების“ ცნებას და გადანყვეტილების მიღების მექანიზმს. იმავდროულად, ეკონომიკური თეორიის ძირითადი კანონი – მოთხოვნის კანონი, მომხმარებლის ქცევას შემდეგნაირად აღწერს: მოთხოვნის რაოდენობა (სიდიდე), უწინარეს ყოვლისა, ფასების ცვლილებაზეა დამოკიდებული. ფასსა და მოთხოვნას შორის ისეთ უკუპროპორციულ მიზეზ-შედეგობრივ კავშირს, როდესაც ფასების ზრდა (სხვა თანაბარ პირობებში) იწვევს მოთხოვნის სიდიდის შემცირებას, ხოლო ფასების შემცირება მოთხოვნის სიდიდის ზრდას, მოთხოვნის კანონი ეწოდება.²

სამომხმარებლო ქცევის დომინირებული ნეოკლასიკური კონცეფცია ადამიანს განიხილავს, როგორც ლოგიკურად მოაზროვნე

1 Мизес Л. Либерализм в классической традиции: Пер. с англ. М.: "Начала-Пресс", 1994. 63 с.

2 სამადაშვილი უ., შენგელია რ. თანამედროვე ეკონომიკა. „უნივერსალი“, თბ., 2013, გვ. 113.

ავტომატს, რომელიც მისთვის ხელმისაწვდომი ინფორმაციის პირობებში და მის საფუძველზე ისეთ გადაწყვეტილებას იღებს, რაც მაქსიმალურად ხელსაყრელი და მინიმალურად სარისკოა. ადამიანის ასეთ ქცევას რაციონალურს უწოდებენ.

სამომხმარებლო ქცევის შეფასების ერთ-ერთი ეკონომიკური თეორია მიიჩნევს, რომ მოთხოვნა და მოხმარება ეკონომიკური ფაქტორების ზემოქმედებით გარკვეულ საზღვრებში იცვლება, რომელსაც მოთხოვნისა და მოხმარების ელასტიურობა ეწოდება. ამ ინსტრუმენტარიუმის ფუძემდებლებია ინგლისელი ეკონომისტი **ალფრედ მარშალი** (1842–1924)¹ და ამერიკელი ეკონომისტი **პოლ სამუელსონი** (1915–2009).²

მიიჩნევენ, რომ **ნეოკლასიკური მოდელი მოხმარების ტენდენციების საანალიზოდ რიგ ხარვეზებს შეიცავს:**

პირველი, მოხმარებლის მიერ გადაწყვეტილების მიღებაში არაა გამოყოფილი რაციონალური და ემოციური მხარეები, მაქსიმალური სარგებლიანობის გარდა, სხვა მოტივები არაა გათვალისწინებული;

მეორე, არ ფლობს გამაფრთხილებელ ძალას და მხოლოდ post factum³ არჩევანს ხსნის;

მესამე, მცირე ხარისხით ასახავს ადამიანის რეალურ ქცევას. აღნიშნულს განაპირობებს ბოლო ათწლეულებში თვით საქონლის მოხმარებაში მომხდარი ცვლილებები. იცვლება მოხმარების სოციალური როლიც: იგი სულ უფრო მცირედ ემსახურება ადამიანის ფიზიოლოგიური მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას და უფრო მეტად – კოორდინაციას. ამიტომ, სარგებლიანობის მაქსიმიზაციის პრინციპიდან გამომდინარე, მოხმარებლის ქცევის ახსნა ნაკლებად მისაღები ხდება.

ნეოკლასიკური მოდელის გადამუშავებით მიიღეს ზღვრული

1 განაზოგადა ზღვრული სარგებლიანობის მარჟინალისტური თეორია. მიკროეკონომიკის ფუძემდებელი.

2 1970 წლის ნობელიანტი ეკონომიკაში. გამოიკვლია სარგებლიანობის გაზომვის ეკონომიკურ-მათემატიკური მეთოდები. Самуэльсон П. Принцип максимизации в экономическом анализе//THESIS. 1993. Т. I. Вып. 1. 79 с.

3 პოსტ ფაქტუმ – მას შემდეგ, რაც უკვე შესრულდა, მოხდა რამე.

ეკონომიკური თეორიის თანამედროვე პრობლემები

სარგებლიანობის კონცეფცია, რომლის ავტორია ამერიკელი ეკონომისტი და სოციოლოგი, **ჰერბერტ საიმონი**.¹

მისი კონცეფციის ჩარჩოებში დამუშავდა რამდენიმე მოდელი, რომლებშიც სხვადასხვა ტიპის შეზღუდვებია გამოყენებული, რაც გავლენას ახდენს ადამიანის რაციონალური გადაწყვეტილების მიღებაზე. საიმონი მიიჩნევდა, რომ ეკონომისტების ძალისხმევა წარმართული იყო ეკონომიკის სფეროში არჩევის შედეგების კვლევაზე, ხოლო თვით არჩევის პროცესი ეკონომიკური ანალიზიდან გამორჩენილი. „ნეოკლასიკური თეორია არსებითად იკვლევს საქონლის არა არჩევის პროცესს, არამედ მის შედეგებს“.²

თუ შევაჯამებთ ეკონომიკურ მეცნიერებაში სამომხმარებლო ქცევის ეკონომიკურად რაციონალური ინდივიდი, რომელიც საქონლის ყიდვის შესახებ გადაწყვეტილებას იღებს საკუთარი რაციონალური მოტივებიდან გამომდინარე: ერთმანეთს ადარებს შესაძენი საქონლის ხარისხსა და ფასს, ეძებს ამ პარამეტრების შესადაარისობის საუკეთესო ვარიანტს და ყოველივე ამის საფუძველზეც იძენს საქონელს. ამ პროცესში ადამიანი ერთგვაროვანი რჩება – მატერიალური ფასეულობების შეძენისას მაქსიმალურად სარგებლიანად მოქმედებს.

XIX–XX საუკუნეების მიჯნაზე თანდათან დაიწყო წმინდა ეკონომიკის სფეროდან მოხმარების თეორიის გასვლა: გერმანელი ეკონომისტისა და სოციოლოგის **კარლ მარქსის** (1818–1883) სასაქონლო ფეტიშიზმის იდეამ, ამერიკელი ეკონომისტის **ტორსტენ ვებლენის** პრესტიჟული (საჩვენებელი) საქონლის მოხმარების თეორიამ, გერმანელი ეკონომისტის **ვერნერ ზომბარტის** (1863–1941) სამომხმარებლო ქცევაში ფუფუნების კონცეფციამ, გერმანელი ეკონომისტისა და სოციოლოგის ერთ-ერთი მამამთავარის **მაქს ვებერის** (1864–1920) სტატუსური ფუნქციის კონცეფციამ და სხვებმა, ასე თუ ისე, სხვადასხვა პოზიციიდან გამომდინარე, სამომხმარებლო თეორიისა და პრაქტიკის (მარკეტინგის)

1 1978 წლის ნობელიანტი ეკონომიკაში. გამოიკვლია ბაზარზე ფირმებისა და ორგანიზაციების ქცევა.

2 Саймон Герберт А. Рациональность как процесс и продукт мышления// Thesis, M., 1993, №3.

საფუძვლები შექმნა.

მარკეტინგის კომპლექსის (Marketing mix) ფორმალიზაციის შედარებით აღიარებულ მიმართულებად ითვლება ამერიკელი პროფესორის ე. მაკარტის მიერ გასული საუკუნის 60-ან წლებში გამოქვეყნებული შრომები,¹ რომლებშიც პირველად შემოთავაზებულია მარკეტინგული ინსტრუმენტები, ე.წ. “4P” (პროდუქტი, ფასი, ადგილი და სტიმულირება).² ამ დროიდან ტერმინი “4P”, არა მარტო კლასიკური მარკეტინგის კონცეფციის უმთავრეს არსად იქცა, არამედ ფართოდ გავრცელდა და მარკეტინგის მუდმივ იმპერატივად³ ჩამოყალიბდა.

მარკეტინგული კომპლექსი, როგორც თანამედროვე მარკეტინგის უმთავრესი კონცეფცია, კონტროლირებადი, ტაქტიკური მარკეტინგული საშუალებების ერთობლიობაა, რომელსაც კომპანია მიზნობრივ ბაზარზე სასურველი რეაგირებისათვის იყენებს. იგი ფირმის მიერ მისი პროდუქტის მოთხოვნაზე შესაძლო ზეგავლენის სრული კომპლექტია.⁴

ე. მაკარტის კონცეფციამ თავისი სიმარტივის, ადვილად გამოყენებადობის, აღქმისა და დამახსოვრების გამო, საყოველთაო ყურადღება მიიპყრო. ამიტომ მეცნიერ-მარკეტოლოგები P-ის როდენობის გადიდებას (დღეს სპეციალურ ლიტერატურაში გვხვდება “5P”, “7P”, “9P” და ა.შ.)⁵ დაჟინებით ცდილობენ.⁶ თუმცა,

1 McCarthy E. J. Basic Marketing: A Managerial Approach. — Homewood, IL: Richard D. Irwin, 1960.-770 p.

2 Product, Price, Place, Promotion.

3 ლათ. Imperativus. დაჟინებითი, კატეგორიული მოთხოვნა, ბრძანება.

4 არმსტრონგი გ., კოტლერი ფ. მარკეტინგის საფუძვლები. ქართული თარგმანი. თბ., 2005, გვ.70.

5 მაგ., “4P”-ს ემატება ხალხი (People), მოგება (Profit), შეფუთვა (Packaging), პროცესები (Process), ფიზიკური გარემო (Physical evidence), ყიდვები (Purchases), ბალები (Points), პარტნიორები (Partners), საჩუქრები (Prizes), საზოგადოებასთან ურთიერთობა (Public relations), საზოგადოებრივად სასარგებლო საქმიანობა (Pro-bono), პრივილეგიები (Privileges), პერსონალიზაცია (Personalization), მონაწილეობა (Participation), სინჩარე (ვრესტო) და ა.შ.

6 Booms, B.H. Marketing strategies and organization structures for service firms/ B.H. Booms, M.J. Bitner// Marketing of Services, American Marketing Association.- Chicago, IL: Donnelly, J.H. and George, W.R. (Eds), 1981.-pp. 47– 51.

ეკონომიკური თეორიის თანამედროვე პრობლემები

მრავალ შემთხვევაში, მისი ასეთი სიმრავლე არასერიოზულად აღიქმება და დაუსაბუთებლად მიიჩნევა. მაგ., ამ მოდელში ცალკე ფაქტორად “შეფუთვის” ჩართვა მიზანშეწონილად არ მიგვაჩნია, რადგან იგი საქონლის განუყოფელი ნაწილია. ან კიდევ, “მოგება” არა მარკეტინგული საქმიანობის ინსტრუმენტია, არამედ მისი საბოლოო შედეგია. ან კიდევ, “საზოგადოებასთან ურთიერთობა” საქონლის “წინ ნაწევის” შემადგენელი ნაწილია და ა.შ. და ა.შ.

ამერიკელი მარკეტოლოგის **ფილიპ კოტლერის** აზრით, მომხმარებლის ქცევის გასაგებად გასათვალისწინებელია მარკეტინგული სტიმულებისა და მომხმარებლის საპასუხო რეაქცია. ცნობილი მეცნიერი მიიჩნევს, 4P-ის მარკეტინგული სტიმულები აღწევენ მომხმარებლის „შავ ყუთში“ და გარკვეულ საპასუხო რეაქციებს იწვევენ.¹

მასტიმულირებელი ფაქტორები მარკეტინგში მოიცავს თვით საქონელს, მის ფასს, ბაზარზე წინ ნაწევასა და გავრცელებას. სხვა სტიმულებს მიეკუთვნება ეკონომიკური, სამეცნიერო-ტექნიკური, პოლიტიკური და კულტურული ხასიათის ფაქტორები.

საბოლოო მომხმარებლის მოდელირების პროცესი რამდენიმე ეტაპად ხორციელდება. პირველ ეტაპზე ხდება ამა თუ იმ საქონლის საჭიროების შეცნობა. ამ პროცესში მომხმარებელი შეიცნობს იმ პრობლემასა თუ მომსახურების საჭიროებას, რომლის დაკმაყოფილებაც შესაძლებელი იქნებოდა პროდუქტისა თუ მომსახურების მეშვეობით.

მომხმარებელი შეიძლება იყოს ცალკეული პიროვნება, ოჯახი ან საოჯახო მეურნეობა. მომხმარებლის ხასიათის მიხედვით საქონელიც განსხვავებულია: ერთჯერადი და ხანგრძლივი მოხმარების; ყოველდღიური, პერიოდული და იშვიათი მოხმარების. მოთხოვნის შეფასების (გაზომვის) საფუძვლად მარკეტინგში ფართოდ გამოიყენება „ზღვრული სარგებლიანობის“, ელასტიური მოთხოვნისა და თანამედროვე ბიჰევიორიზმის² მეთოდები.

1 არმსტრონგი გ., კოტლერი ფ. მარკეტინგის საფუძვლები. ქართული თარგმანი. თბ., 2005. გვ.176.

2 ინგლ. behavior ქცევა, იგივე ქცევათმეცნიერება.

მომხმარებელთა ქცევის მოდელების უმრავლესობა, რომლებიც მოტივაციის თეორიის ჩარჩოებში ვითარდება, ბიჰევიორიზმის თეორიაში დამუშავებულ ინდივიდის ქცევის მოდელს ეფუძნება.

მოდელირების პროცესის შემდეგი ეტაპია საქონლის შესახებ ინფორმაციის მოძიება და შეგროვება. ამისათვის ინფორმაციის სხვადასხვა არხი გამოიყენება: პერსონალური (ოჯახი, მეგობრები), კომერციული (რეკლამა, გამყიდველები, შეფუთვა), საჯარო (მასმედია) და ემპირიული (გამოცდილება, შემონმება-გამოცდა). ინფორმაციის საფუძველზე მომხმარებელი ახდენს ალტერნატივების შეფასებას და არჩევს ერთ-ერთ ბრენდს.

საბოლოო მომხმარებლის ქცევის მოდელირების მნიშვნელოვანი ეტაპია ყიდვის შესახებ გადანყვეტილების მიღება. რაიმეს ყიდვა ყოველთვის კომპრომისია, მოსალოდნელი რისკია.

დასასრულ, მომხმარებლის ქცევის მოდელირების საბოლოო ეტაპია არჩეული საქონლის შეძენის სისწორეში მომხმარებლის თვითშეფასება. დადებითი შეფასება აძლიერებს მოცემული საქონლისადმი მომხმარებლის დამოკიდებულებას, უარყოფითი, პირიქით, – ასუსტებს მისდამი ინტერესს. მარკეტოლოგის საქმეა შეისწავლოს მყიდველის ქცევა თითოეულ ეტაპზე და ის ფაქტორები, რომლებიც ამ ეტაპებზე ახდენენ გავლენას.

ამგვარად, მომხმარებლის ქცევის მოდელირების საფუძველზე მარკეტინგის სპეციალისტს შეუძლია იცოდეს რომელ მოთხოვნებს აკმაყოფილებს ესა თუ ის საქონელი, საიდან იღებს ინფორმაციას მომხმარებელი, როგორ დაეხმაროს მომხმარებელს საქონლის შეძენაში და როგორ აფასებს იგი უკვე შეძენილ საქონელს.¹

მარკეტინგ-მიქსის შემოთავაზებული მოდელი ითვალისწინებს ფაქტორების ფართო სპექტრსა და რთულ ფსიქოლოგიურ მექანიზმებს, მაგრამ, იმავდროულად, ხარვეზებიც გააჩნია, რომელთა შორის უმთავრესია:

პირველი, პრაქტიკაში საოცრად რთულია ყველა იმ ინფორმა-

¹ კოტლერი ფ. მარკეტინგის საფუძველები. ქართული თარგმანი. თბ., 2005. გვ. 194-215.

ეკონომიკური თეორიის თანამედროვე პრობლემები

ციის შეგროვება, რომელიც აუცილებელია კონკრეტულ საქონელზე და კონკრეტულ ბაზარზე მომხმარებლის ქცევის მოდელის აღწერისათვის;

მეორე, უფრო რთულია ინფორმაციის დამუშავება და მომხმარებლის ქცევის მოდელის ლოგიკური სქემის აგება, რადგან პრაქტიკულად შეუძლებელია განსაზღვროთ თუ რომელმა ფაქტორმა როგორი გავლენა მოახდინა და როგორი იყო მომხმარებლის საპასუხო რეაქცია;

მესამე, მოცემული მოდელის სერიოზულ ხარვეზად მიგვაჩნია მომხმარებლისა და მისი ქცევის მექანიკური გაგება. ერთი და იგივე სტიმული ყოველთვის ერთგვაროვან რეაქციას არ იწვევს. ამის მიზეზია არა მომხმარებლის ცნობიერებაში არსებული „შავი ყუთის“ ფაქტორი, არამედ თვით ინდივიდის ფსიქიკური ბუნება.

„4P“-ს კონცეფციის ოპონენტები მიიჩნევენ, რომ ეკონომიკისაგან განსხვავებით, მარკეტინგი უფრო მეტად საქონლის არა მატერიალური ნაკადების, არამედ მომხმარებელთა ქცევის ოპტიმალურ მართვაზე უნდა იყოს ორიენტირებული, რადგან საბოლოო მომხმარებელი ბიზნესის მარკეტინგული კონცეფციის მთავარი ბირთვია.

მარკეტინგის კომპლექსის კონცეფციის პოპულარობამ, თანდათან, მისი რამდენიმე მოდიფიკაცია (ელექტრონული კომერცია, “მწვანე” მარკეტინგი და ა.შ.) გამოიწვია, რომლებიც ეკონომიკის სხვადასხვა დარგში აქტიურად გამოიყენება.

არსებობს კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი საკითხი. აღმოჩნდა, რომ “4P“-ს კონცეფცია არის გამყიდველის და არა მყიდველის თვალთ დანახული ბაზარი. მყიდველის მიერ აღქმული ბაზრის უკეთ ჩამოყალიბება შესაძლებელია “4C“-ს დახმარებით.¹

ამერიკელი პროფესორები, **გარი არმსტრონგი** და **ფილიპ კოტლერი** სრულიად სამართლიანად მიიჩნევენ, რომ, როცა მარკეტოლოგები პროდუქტის გაყიდვაზე ზრუნავენ, მომხმარებლები აღიარებული ფასეულობების ან თავიანთი პრობლემის გადაჭრას

¹ **არმსტრონგი გ., კოტლერი ფ. მარკეტინგის საფუძვლები. ქართული თარგმანი. თბ., 2005, გვ.71.**

ცდილობენ. მათ მხოლოდ საქონლის ფასი არ აინტერესებთ. ისინი პროდუქტის მიღების, გამოყენებისა და განკარგვის მთლიანი ხარჯებით ინტერესდებიან. მომხმარებლისათვის აუცილებელია, რომ პროდუქტი კომფორტულ პირობებში იყოს ხელმისაწვდომი. დასასრულს, მათ ორმხრივი კომუნიკაცია სჭირდებათ. მარკეტოლოგებმა, პირველ რიგში კარგად უნდა განიხილონ “4C”, რათა შემდეგ მის ფონზე ჩამოაყალიბონ “4P”.¹

“4C”-ს კონცეფციის ავტორია კოლუმბიის უნივერსიტეტის (აშშ) პროფესორი **რ. ლეტერბორნი**,² რომელმაც “4P”-ს მოდიფიცირებით, “ნეოკლასიკური პარადიგმის” სახელწოდებით ცნობილი “4C” განსხვავებული მოდელი შექმნა.³ მარკეტინგის კონცეფციის ახალი პარადიგმის გენეზისი იმ პერიოდში აქტიურად განვითარებადი ბიჰევიორიზმის თეორიის საფუძველზე განხორციელდა.⁴

ცხრილი 1. 4P-ს და 4C მოდელის შედარება

მარკეტინგული კომპლექსის ელემენტები (4P)	სამომხმარებლო ქცევის ფაქტორები (4C)
პროდუქტი (Product)	მომხმარებლის საჭიროებები და სურვილები (Customer needs and wants)
ფასი (Price)	მომხმარებლის დანახარჯები (Cost to the customer)
ადგილი (Place)	ხელსაყრელობა (Convenience)
წინ წაწევა (Promotion)	კომუნიკაცია (Communication)

1 იქვე, გვ. 71-72.

2 Lauterborn, R.F. New marketing Litany: 4Ps Passe; 4Cs Take Over// Advertising Age, 1990. October. p.26.

3 მომხმარებლის საჭიროებები და სურვილები (Customer needs and wants); მომხმარებლის დანახარჯები (Cost to the customer); ხელსაყრელობა (Convenience); კომუნიკაცია (Communication).

4 Watson, J.B. Psychology As the Behaviorist Views It/ John B. Watson// Psychological Review, 1963. p. 158-177.

აკონომიკური თეორიის თანამედროვე პრობლემები

არსებითად, 4C-ს მოდელი ფირმას კარნახობს წარმატების მისაღწევად თუ როგორ მართოს 4P-ს ცვლადები. ეს კი ნიშნავს, რომ იგი კლასიკური მარკეტინგული კომპლექსის ზედნაშენია და მისგან დამოუკიდებლად ღირებულება არ გააჩნია.

ანალოგიური სიტუაცია შეიმჩნევა 4A მოდელის შემთხვევაშიც.¹ და ისევ საუბარია იმ ორიენტირებზე, რომელიც კომპანიამ უნდა დაიცვას ტრადიციული მარკეტინგ-მიქსის გამოყენებისას.²

არსებობს კიდევ ერთი კონცეფცია, ე.წ. მარკეტინგის ჰუმანური მოდელი, ანუ 4E.³ ტრადიციულ მარკეტინგულ მოდელთან შედარებით მისი ზედნაშენი ხასიათი განსაკუთრებით შესამჩნევია მაშინ, როცა პროდუქტის საბაზო ფაქტორები (ფასი, ხარისხი) მის მოლოდინს შეესაბამება და დამატებითი მოთხოვნების წაყენებაც შესაძლებელია. თუ ეს მოთხოვნები არ სრულდება, მოცემული მოდელი არ გამოიყენება და აუცილებელია კლასიკური მარკეტინგული კომპლექსისადმი დაბრუნება.⁴

ჩვენი აზრით, ამ საკითხში მეტად საყურადღებო შეხედულებებია ქვეთამერიკელ მეცნიერებს: **რ. ბლეკუელს, პ. მინიარდსა და ჯ. ენჯელს.** ისინი მიიჩნევენ, რომ ყიდვის შესახებ გადაწყვეტილების მიღებაზე მოქმედი ფაქტორებია:⁵

1. დაინტერესების ხარისხი. მომხმარებლისათვის რაც უფრო მნიშვნელოვანია მოცემული საქონელი, მით მეტად მოტივირებულია მის შესაძენად და ჩართულია გადაწყვეტილების მიღების პროცესში;

1 Acceptability – მომხმარებლის მოთხოვნებთან შესაბამისობა; Affordability – პროდუქტის საფასო ხელმისაწვდომობა; Availability – გაყიდვაში პროდუქტის არსებობა; Awareness – პროდუქტის შესახებ მომხმარებლის შეტყობინება.

2 Пилиенко М. А. Комплекс маркетинга//Свободная энциклопедия маркетинга. 2010. <http://marketopedia.ru/6-kompleks-marketinga.html>.

3 Ethics – ეთიკა; Esthetics – ესთეტიკა; Emotions – ემოცია; Eternities – ერთგულება.

4 Пилиенко М. А. Комплекс маркетинга//Свободная энциклопедия маркетинга. 2010. <http://marketopedia.ru/6-kompleks-marketinga.html>.

5 Блэкуэлл Р., Миниард П., Энджел Дж. Поведение потребителей, СПб.: Питер, 2010.

2. ასარჩევ ვარიანტებს შორის სხვაობა. რაც მეტია ასეთი სხვაობა, მით უფრო მაღალია პრობლემის გადაწყვეტის ალბათობა, და პირიქით;

3. დროის ფაქტორი. თუ მომხმარებელი დროის დეფიციტს განიცდის პრობლემის ოპერატიულად გადაწყვეტის ალბათობა უფრო დიდია.

ამგვარად, მარკეტინგის სისტემაში მომხმარებლის ქცევის კვლევის მიზანია იმ მასტიმულირებელი ფაქტორების მთელი კომპლექსის განსაზღვრა, რითაც მომხმარებელი საქონლის არჩევისას ხელმძღვანელობს. ასეთი ფაქტორები შეიძლება იყოს ეკონომიკური, სოციალური, კულტურული, რელიგიური და ფსიქოლოგიური ხასიათის: შემოსავლები, ფასები, ინტერესები, დემოგრაფია, ტრადიციები, მოტივაცია და ა.შ.

სამომხმარებლო ქცევის სრულიად განსხვავებულ კონცეფციას ითვალისწინებს ე.წ. ბიჰევიორისტული ეკონომიკა ან ქცევის ეკონომიკა.

მოცემული შეხედულების იდეოლოგიური საფუძვლები შექმნეს ამერიკელმა ფსიქოლოგებმა **დენიელ კანემანმა**¹ და **ამოს ტვერსკიმ**. მათ ექსპერიმენტებით დაამტკიცეს, რომ ადამიანებს ახასიათებთ ნეოკლასიკური ეკონომიკის შეხედულებებიდან გადახვევა და ხშირად აბსოლუტურად ირაციონალური² ქცევა.³

ქცევითი ეკონომიკის ჩარჩოებში გამოყენებული მეთოდები (საველე კვლევის შედეგად მონაცემთა ანალიზის ეკონომეტრული მეთოდებიდან დაწყებული და დამთავრებული ლაბორატორიებში სხვადასხვა ეკონომიკური კონცეფციების ექსპერიმენტული ტესტირებით) არ განსხვავდება ეკონომიკური მეცნიერების სხვა სფეროში არსებული მეთოდებისაგან. თუმცა, მრავალმა ექსპერიმენტულმა კვლევამ და მიღებულმა შედეგებმა, ტრადიციული ეკონომიკური თეორიიდან მიღებული დასკვნების სერიოზული კორექტირება გამოიწვია.

1 2002 წლის ნობელიანტი ეკონომიკაში.

2 კანონზომიერებას მოკლებული, გონებისათვის მიუწვდომელი, ლოგიკის ცნებებით აუხსნელი.

3 Kahneman D., Tversky A. Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk // *Econometrica*. 1979. Vol. 47. № 2. P. 263-292.

თუ ადრე ცალკეული ეკონომისტების ძალისხმევა ლაბორატორიულ პირობებში რეალური ეკონომიკური მოვლენების ანალოგების ხელახლა შექმნა (საბაზრო გაცვლის სხვადასხვა სახეები, არასრულყოფილი ინფორმაციისა და ინსტიტუციური შეზღუდულობის პირობებში ინდივიდების ქცევის სტრატეგიები და განსხვავებული მოდელები) და მათი ანალიზი აღქმული იყო მხოლოდ, როგორც საინტერესო (გასართობი) საცდელი, ბოლო ათწლეულში სიტუაცია მკვეთრად შეიცვალა. ეკონომიკის სფეროში ლაბორატორიული ექსპერიმენტები ამერიკელმა მეცნიერმა **ვერნონ სმიტმა**¹ (აშშ) დანერგა.²

მხედველობაშია მისაღები ისიც, რომ ეკონომიკური მეცნიერების კლასიკოსები (**ა. სმიტი, კ. მენგერი, ე. ჰემ-ბავერკი, ა. მარშალი, ჯ.მ. კეინზი** და სხვ.) ადამიანის ქცევაში ფსიქოლოგიურ ფაქტორებს გამორჩეულ ყურადღებას უთმობდნენ. მათ შრომებში მოცემულია მრავალი მოსაზრება იმის შესახებ, რომ რისკისა და განუსაზღვრელობის პირობებში, თუ როგორ იქცევიან ადამიანები როგორც ბაზრის მონაწილეები და აფასებენ მათივე ეკონომიკურ ქმედებას.

უპირველესად, უნდა აღინიშნოს **ჰერბერტ საიმონის** „ზღვრული სარგებლიანობის“ კონცეფცია და მასთან დაკავშირებული ინდივიდის ფსიქოლოგიური კატეგორია „მოთხოვნების დონე“, რომელიც სამეცნიერო ბრუნვაში შემოიტანა გერმანული წარმოშობის ამერიკელმა ფსიქოლოგმა **კურტ ლევინმა** (1890–1947).

ამ მეცნიერ-ეკონომისტების შეხედულებები თანამედროვე ქცევითი ეკონომიკის საფუძველია.

ძირითადი აზრი, რომელსაც ქცევითი ეკონომიკის მომხრეები იცავენ, იმაშია, რომ ადამიანების ქცევას ახასიათებს ირაციონა-

1 2002 წლის ნობელიანტი ეკონომიკაში ლაბორატორიული ექსპერიმენტების, როგორც ემპირიული ეკონომიკური ანალიზის ინსტრუმენტის შექმნისათვის, განსაკუთრებით ალტერნატიული საბაზრო მექანიზმების შესწავლისას.

2 Smith V.L. Papers on Experimental Economics Cambridge University Press 1991, Smith V.L. Bargaining and Market Behavior, Cambridge University Press 2000.

ლობა. მათ დაადგინეს, რომ ირაციონალური ქცევა არაა ქაოსური. მრავალი ადამიანი ირაციონალურად იქცევა და მთავარია მათი ასეთი ქცევა არა შემთხვევითი და უაზროა, პირიქით, გარკვეულ მოდელებს ექვემდებარება, სისტემური და წინასწარგანზრახულია. ამგვარ მიდგომას აქტიურად იცავს ქცევითი ეკონომიკის ამერიკელი პროფესორი **დენ არიელი**.¹

დასკვნა:

- კლასიკური მარკეტინგული კომპლექსის ცვლადები კომპლექსურია, ანუ შესაძლებელია მათი ცალკეულ შემადგენელ კომპონენტებად დანაწევრება.

- კლასიკური მარკეტინგ-მიქსი შეიძლება კონკრეტული დარგის თავისებურებების გათვალისწინებით გადაამუშავდეს.

- ტრადიციული (ჩვევებზე დამყარებული) ეკონომიკა მიიჩნევს, რომ ადამიანი საბაზრო ურთიერთობებში ძირითადად რაციონალურია. ეს ნიშნავს, რომ ის ფლობს (ყოველ შემთხვევაში უნდა ფლობდეს) საქმიან ინფორმაციას და მის საფუძველზე შეუძლია წინასწარ გაითვალოს და შეაფასოს მის წინაშე მდგარი არჩევანის შედეგები.

- მომხმარებლის ქცევის მარკეტინგული მიდგომის საფუძველი ასე შეიძლება ჩამოყალიბდეს: მომხმარებლის მოთხოვნილებები განიხილება როგორც თანდაყოლილი და არა საზოგადოების ან ბაზრის მიერ ფორმულირებული. ამიტომ ფირმები ცდილობენ „დაიჭირონ“ მომხმარებლები და ამისათვის სთავაზობენ კონკურენტებთან შედარებით უკეთეს საქონელსა და მომსახურებას. ამით სამომხმარებლო ქცევის ტრადიციული მარკეტინგული კვლევა ახლოსაა ეკონომიკური ადამიანის რაციონალურ კონცეფციასთან.

- ტრადიციული ეკონომიკური თეორიის მომხრეები კატეგორიულად არ ეთანხმებიან ქცევითი ეკონომიკის პოსტულატებს. ირაციონალურობა ადამიანის აზროვნებასა და ქცევაში ღრმადაა ჩამჯდარი, და რაც მთავარია, ასეთი ქცევა არა შემთხვევითი და

1. Ariely, Dan (2008), Predictably Irrational: The Hidden Forces That Shape Our Decisions, en: HarperCollins. 304 pp.

ეკონომიკური თეორიის თანამედროვე პრობლემები

უაზროა, არამედ საკმაოდ სისტემური და წინასწარგანჭვრებადია. ინდივიდი მუდმივად ცდილობს გაექცეს რაციონალურ კანონებს, თუნდაც ისეთ სიტუაციებში, როცა, თითქოს, ამის აუცილებლობა არ არსებობს. ქცევითი ეკონომიკა დეკლარირებს, რომ ადამიანებს ახასიათებთ ირაციონალური ქცევა და ეს მათი პათოლოგია კი არა, პირიქით, ნორმაა.¹

ქცევითი ეკონომიკური თეორიის მომხრეების მიზანია ისეთი ახალი თეორიული კოსტრუქციების წინ წამოწევა და დასაბუთება, რომელიც მნიშვნელოვნად სრულყოფს ადამიანის ქცევის ტრადიციული მოდელებისა და კონცეფციების წინასწარგანჭვრეტის შესაძლებლობებს.

• მიუხედავად იმისა, რომ მომხმარებლის ქცევის ამ მოდელებს აბსტრაქტულო ხასიათი აქვს, განზოგადებული ფორმით ისინი იმ პარამეტრებს ასახავს, რომელიც ეკონომიკურ ურთიერთობებში “ადამიანის ფაქტორს” გააჩნია. მათი ცოდნა საშუალებას იძლევა არა მარტო შევაფასოთ ადამიანის როლი ეკონომიკაში, არამედ ჩამოვაყალიბოთ შედარებით ოპტიმალური ეკონომიკური პოლიტიკა და მაღალი ალბათობით კონკრეტული ეკონომიკური გადანყვეტილების მოსალოდნელი შედეგების პროგნოზირება შევძლოთ.

¹ იქვე.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. არჩვაძე ი., ქურხული ლ. ეკონომიკური ფსიქოლოგია. „მერიდიანი“, თბ., 2010, გვ. 26-28.
2. კოტლერი ფ. მარკეტინგის საფუძვლები. ქართული თარგმანი. თბ., 2005. გვ. 176, 194-215.
3. სამადაშვილი უ., შენგელია რ. თანამედროვე ეკონომიკა. „უნივერსალი“, თბ., 2013, გვ. 113, 127.
4. Блэкуэлл Р., Миниард П., Энджел Дж. Поведение потребителей, СПб.: Питер, 2010. 944 с.
5. Веблен Т. Теория праздного класса, М.: Прогресс, 1984, 219 с.
6. Мизес Л. Либерализм в классической традиции: Пер. с англ. М.: „Начала-Пресс“, 1994. 63 с.
7. О’Шонесси Дж. Конкурентный маркетинг: стратегический подход. Питер, Пер. с англ. М., с. 173.
8. Саимон Герберт А. Рациональность как процесс и продукт мышления//Thesis, М., 1993, №3.
9. Самуэльсон П. Принцип максимизации в экономическом анализе// THESIS. 1993. Т. I. Вып. 1. 79 с.
10. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. М.: Прогресс, 1982. 181 с.
11. Ariely, Dan (2008), Predictably Irrational: The Hidden Forces That Shape Our Decisions, en: HarperCollins. 304 pp.
12. Kahneman D., Tversky A. Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk // Econometrica. 1979. Vol. 47. № 2. P. 263-292.
13. Smith V.L. Papers on Experimental Economics Cambridge University Press 1991, Smith V.L. Bargaining and Market Behavior, Cambridge University Press 2000.

SUMMARY

Guram Jolia, Ketevan Jolia

**MODEL OF A HUMAN BEING IN ECONOMIC THEORY
AND MARKETING**

Human being, as a social creature, represents a complex phenomenon. It has been studied by multitude of sciences for over centuries. Nevertheless, unified model for it is yet to be determined.

Science of economics is interested in human being's (consumer's) behavior, that it in its individual-social actions in the process of creating, distributing, and consuming material and immaterial goods.

The aforementioned subject has been studied actively since the XVIII century. Many scientists have closely focused on and made it their research interest. For example, A. Smith's opinion about "economic human being", that of marginalists (C. Menger, E. Bem-baverk) about the role of psychology in economics and about the interrelation of a human being and goods in the process of consumption. They mainly focused on behavioral motives and explained decisions in terms of marginal utility and maximum benefit.

Later, social factor (T. Veblen), its changing character (J. Schumpeter), and rationality of behavior (L. Mises) were considered in analyzing human behavior. In addition, neoclassicists (A. Marshall, P. Samuelson) determined the elasticity of demand and consumption.

From the XX century, Marketing emerged as another field highly interested in a human being. Famous models like E. McCarthy's marketing mix model, R. Blackwell's and others' views on making purchasing decisions were among the prevalent ideas of the time. Recently more emphasis has been placed on irrationality of human behavior, irrationality of the kind that has not random-chaotic but systemic character (D. Ariely).

მოსახლეობის ჯანდაცვის სტატისტიკის წიგნი ასექტები საქართველოში

ნინო აბესაძე

ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
თსუ ასოცირებული პროფესორი

რუსუდან ქინქლაძე

ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
სტუ ასოცირებული პროფესორი

საქართველოში მიმდინარე ეტაპზე კვლავ სერიოზულ პრობლემად რჩება დედათა და ბავშვთა ჯანმრთელობა, ინფექციური, გულ-სისხლძარღვთა და ონკოლოგიური დაავადებები, ტრავმატიზმი და ნამალთდამოკიდებულება. განსაკუთრებულ ყურადღებას მოითხოვს მოსახლეობის დემოგრაფიული ქცევა, ცხოვრების წესი, საკუთარი ჯანმრთელობის მიმართ დამოკიდებულების შეცვლა. ჯანმრთელობის დაცვის სტრატეგია მიმართული უნდა იყოს მოსახლეობისათვის მინიმალურად აუცილებელი სამედიცინო მომსახურების ფინანსური და გეოგრაფიული ხელმისაწვდომობის, ჯანსაღი და უსაფრთხო გარემოს უზრუნველყოფისკენ, რისთვისაც საჭიროა დაავადებათა პროფილაქტიკისა და ადრეული დიაგნოსტიკის, ამბულატორიული და გადაუდებელი სტაციონალური მომსახურების, აუცილებელი მედიკამენტებით უზრუნველყოფის პროგრამების პრიორიტეტული განხორციელება.

ბოლო ათწლეულში მიმდინარე რთული და მრავლმხრივი პოლიტიკური კატაკლიზმები შეეხო მოსახლეობის თითქმის 40%-ს და მოიცვა დედამიწის ტერიტორიის 30%. შეიცვალა დარგობრივი და დარგთაშორისი სტრუქტურები, დაირღვა ათწლეულების მანძილზე ჩამოყალიბებული ეკონომიკური ინტეგრაციის საზღვრები, რამაც ურთულესი ცვლილებები გამოიწვია საზოგადოებრივი ცნობიერების ყველა სფეროში. სიტუაცია კიდევ უფრო გამძაფრდა მსოფლიოში მიმდინარე ფინანსური კრიზისების,

ეკონომიკური თეორიის თანამედროვე პრობლემები

ეკოლოგიური კატასტროფების, ტერორიზმის, დემოგრაფიული და ეთნიკური პრობლემების ფონზე, რომელთა მოსალოდნელი მასშტაბური შედეგები გავლენას ახდენს ნებისმიერ ქვეყანაზე, განსაკუთრებით კი – ნაკლებად განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკური ზრდის მაჩვენებელზე. ასეთ ქვეყნებს ახასიათებს ჯანმრთელობის ყველაზე დაბალი ძირითადი მაჩვენებლები. ავადმყოფ ადამიანს აქვს უფრო დიდი შანსი გაღარიბდეს და ღარიბ ადამიანს – დაავადდეს და დაკარგოს შრომისუნარიანობა და პირიქით: კარგი ჯანმრთელობის მქონე ადამიანებს შეუძლიათ უკეთესი განათლება მიიღონ, იყვნენ უფრო პროდუქტიულები თავიანთ საქმეში და მეტი დოვლათი შექმნან.

მედიცინის მთავარი ამოცანაა, პასუხი გასცეს კითხვას, თუ რით არის განპირობებული მოსახლეობის ჯანმრთელობა. მძიწნეულია რომ, სხვადასხვა ფაქტორები შემდეგ ზეგავლენას ახდენენ ჯანმრთელობის მდგომარეობაზე:

- ცხოვრების წესი – 48-50%;
- გარემო – 20-22%;
- გენეტიკური ფაქტორები – 18-20%;
- ჯანმრთელობის დაცვის წილი – 12-14%.

ადამიანის ჯანმრთელობაზე მოქმედი ფაქტორების შეფასებამ ცხადყო, რომ ნამყვან როლს თამაშობს ის სოციალური გარემო, რომელშიც მას უხდება ცხოვრება. ცხოვრების წესს გარკვეულად განაპირობებს ცხოვრების პირობები, მაგრამ არასწორია მათი სინონიმებად წარმოდგენა.

მატერიალური კეთილდღეობის დონე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ცხოვრების წესზე. სტატისტიკური მონაცემებით მცირე შემოსავლის მქონე პირები საზოგადოების მაღალ ანაზღაურებად ფენებთან შეადრებით უფრო ხშირად ავადმყოფობენ, იშვიათად მიმართავენ პროფილაქტიკურ დახამარებას, გააჩნიათ სიკვდილიანობის შედარებით მაღალი მაჩვენებელი. ერთნაირ ასაკობრივ-სქესობრივი ჯგუფების შედარებისას ჩანს, რომ უმაღლესი განათლების მქონე პირთა სიკვდილიანობა 1,5-4-ჯერ ნაკლებია, ვიდრე შედარებით დაბალი განათლების მქონე ჯგუფებში.

სიღარიბე და ცუდი ჯანმრთელობა, როგორც ცნობილია, ერთგვარ მანკიერ წრეს კრავს. ღარიბი მოსახლეობა მძიმე საყოფაცხოვრებო პირობების, დაბალკოლორიული კვების რაციონის, ჯანდაცვის სამსახურებისადმი ეკონომიკური ხელმისაწვდომობისა და, ყოველივე აქედან გამომდინარე, არსებული ფსიქოლოგიური სტრესების გამო ჯანმრთელობის გაუარესების მაღალი რისკის მატარებელია. თავის მხრივ, ოჯახის ერთი წევრის ავადმყოფობასაც კი შეუძლია სიღარიბის ზღვართან ახლოს მყოფი ოჯახის გაღარიბება, ვინაიდან მნიშვნელოვნად ამცირებს შინამეურნეობის შემოსავალს.

სიღარიბე ავადმყოფობის ერთ-ერთი მთავარი დეტერმინანტია, რომელიც მოსალოდნელი სიცოცხლის ხანგრძლივობის უფრო დაბალ დონესთან, ახალშობილთა სიკვდილიანობის მაღალ მაჩვენებელთან, რეპროდუქციული ჯანმრთელობის არადაამაკმაყოფილებელ მდგომარეობასთან, ინფექციური დაავადებებით დასნებოვნების (უპირველეს ყოვლისა, ტუბერკულოზითა და აივ/შიდს-ით) მაღალ რისკთან, თამბაქოს, ალკოჰოლისა და ნარკოტიკების მოხმარების მაღალ მაჩვენებელთან, არაინფექციური დაავადებებით ავადობის, დეპრესიების, სუიციდების, ძალადობის უფრო მაღალ დონესთან და გარემოს მავნე ფაქტორების უფრო გამოხატულ ხანგრძლივ მოქმედებასთან ასოცირდება.

შინამეურნეობების ნომინალური შემოსავალების მოცულობა ბოლო წლებში ზრდის ტენდენციით ხასიათდება (იხ. ცხრილი 1).

როგორც ცხრილიდან ჩანს, 2012 წელს მოსახლეობის საშუალო თვიური შემოსავლები 808,8 ლარს შეადგენდა, ერთ შინამეურნეობაზე საშუალოდ თვეში 788,4 ლარი, ხოლო ერთ სულზე (ფულადი და არა ფულადი სახსრები, სულ) - 218,4 ლარი იყო, რომელიც 2011 წელთან შედარებით 13,7%-ით, ხოლო 2005 წელთან შედარებით 2,4-ჯერ გაიზარდა. აღსანიშნავია, რომ 2002 წლის შემდეგ საშუალო თვიური შემოსავლების ზრდის უფრო მაღალი მაჩვენებელი მხოლოდ 2008 წელს იყო დაფიქსირებული. შინამეურნეობების შემოსავლების ძირითად წყაროს წარმოადგენს ფულადი შემოსავლები და ტრანსფერები, რომლის წილი

ცხრილი 1

საქართველოში მოსახლეობის შემოსავლები 2005-2012 წლებში*

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
მოსახლეობის საშუალო თვიური შემოსავლები (მლნ. ლარი)	353,2	387,5	426,8	544,7	575,4	649,2	711,1	808,8
საშუალო თვიური შემოსავალი ერთ შინამეურნეობაზე (ლარი)	346,7	385,3	422,5	540,3	569,2	651,2	705,9	788,4
საშუალო თვიური შემოსავალი ერთ სულზე (ლარი)	92,3	102,6	115,2	147,2	155,5	178,6	195,2	218,4

* წყარო საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები.

დაახლოებით 74%-ის ტოლია. ამასთან, ფულადი შემოსავლებისა და ტრანსფერების ზრდაში ყველაზე მაღალი 40% დაქირავებით შრომიდან მოდის. თუ აღნიშნულ მაჩვენებელს ქალაქისა და სოფლის ქრილში განვიხილავთ, ქალაქად შემოსავლების 82,6% ფულად შემოსავლებსა და ტრანსფერებზე მოდის, ხოლო სოფლად 62,8%-ი არაფულად შემოსავლებს 24,5%-ი უჭირავს, როცა ამ უკანასკნელზე ქალაქად მხოლოდ 3,5% მოდის.

რაც შეეხება ხარჯებს (იხ. ცხრილი 2), 2012 წელს შინამეურნეობების მთლიანმა ხარჯებმა თვეში ერთ შინამეურნეობაზე 766,1 ლარი შეადგინა, ერთ სულზე კი - 212,2 ლარი, რაც 2005 წლის ანალოგიურ მაჩვენებელთან შედარებით 2-ჯერ გაზარდილია.

ერთ შინამეურნეობაზე საშუალოდ თვეში ჯანმრთელობის დაცვაზე განეული ხარჯები არის სამომხმარებლო ხარჯების 10,0%, ერთი შინამეურნეობა საშუალოდ თვეში სურსათზე ხარჯავს სამომხმარებლო ხარჯების თითქმის 41,4 %-ს¹. ეს ტენდენცია შეიმჩნევა როგორც ქალაქის, ასევე სოფლის მოსახლეობაში,

1 2010 წლის მონაცემები

ცხრილი 2

საქართველოში მოსახლეობის ხარჯები 2005-2012 წლებში*

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
მოსახლეობის საშუალო თვიური ხარჯები (მლნ. ლარი)	389,7	428,6	458,8	556,1	561,4	617,8	693,4	785,9
საშუალო თვიური ხარჯები ერთ შინამეურნეობაზე (ლარი)	382,	426,2	454,2	561,6	555,3	619,7	688,6	766,1
საშუალო თვიური ხარჯები ერთ სულზე (ლარი)	101,8	113,5	115,2	123,9	150,3	150,7	170,0	212,2

* წყარო საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები.

თუმცა ქალაქ-სოფლის ჭრილში განხილვისას უნდა აღინიშნოს, რომ სოფლის მოსახლეობაში სურსათის, სასმელის და თამბაქოს ხარჯების წილი სამომხმარებლო ფულად ხარჯებში 7,1 პროცენტული პუნქტით აღემატება ანალოგიურ მაჩვენებელს ქალაქის მოსახლეობაში. რაც შეეხება ჯანდაცვის ხარჯებს ქალაქ-სოფლის მიხედვით თითქმის ერთნაირია.

2013 წლის ივლისის მონაცემებით საარსებო მინიმუმმა თვეში 144,8 ლარი შეადგინა, რომელიც განსხვავებულია სხვადასხვა სულადობის ოჯახებისათვის, კერძოდ: ერთსულიანი ოჯახისთვის – 128,2 ლარი, ორსულიანი ოჯახისთვის – 205,1 ლარი, სამსულიანი ოჯახისთვის – 230,8 ლარი, ოთხსულიანი ოჯახისთვის – 256,4 ლარი, ხუთსულიანი ოჯახისთვის – 288,5 ლარი, ექვსსულიანი და მეტისთვის – 341,1 ლარი. რომელიც 2005 წელთან შედარებით შესაბამისად 52,6; 52,4; 52,5; 52,5; 52,7; 52,6%-ით გაიზარდა.

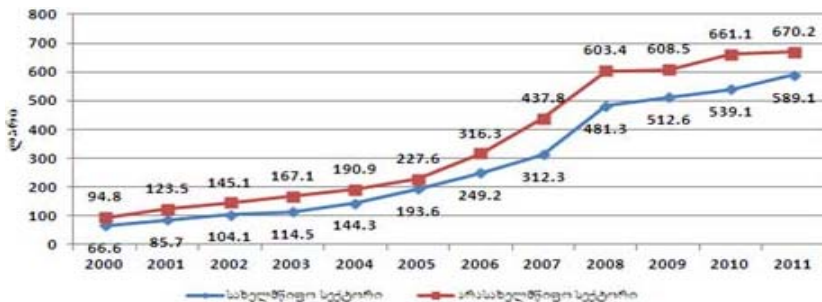
ჯინის კოეფიციენტი, რომელიც ერთ-ერთ ყველაზე აღიარებული კოეფიციენტია საზოგადოებაში შემოსავლების თურესურსების განაწილების დიფერენციაციის გასაზომად და ახასიათებს შემოსავლების ფაქტობრივი განაწილების გადახრას მათი

ეკონომიკური თეორიის თანამედროვე პრობლემები

თანაბარი განაწილების ხაზიდან, 2012 წლისათვის 49%-ს გაუ-
ტოლდა (წინა წლებში კი სტაბილურად 52-53%-ი იყო)¹. როგორც
ცნობილია, თანაბარი განაწილებისას ჯინის ინდექსი ნულის
ტოლია, აბსოლიტური გადახრისას კი — ერთის. როგორც ჩანს
ეს მაჩვენებელი საკმაოდ მაღალია. მოსახლეობის 10% ნაკლები
არის საქართველოში მდიდარი. მსოფლიო ბანკის განმარტებით
უკიდურესი სიღარიბის ინდექსია 1 აშშ დოლარი დღეში აფრიკის
ქვეყნებისათვის, ხოლო ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის
ქვეყნებისათვის 4 აშშ დოლარზე ნაკლები დღეში.

როგორც ზემოთ ავლნიშნეთ შინამეურნეობათა შემოსავლების
ძირითად წყაროს (განსაკუთრებით ქალაქად) დაქირავებით შრო-
მიდან მიღებული შემოსავლები შეადგენს. ამიტომაც არის საინ-
ტერესო საშუალო ნომინალური ხელფასის დინამიკა. საქართვე-
ლოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემით 2011 წელს
საშუალო თვიური ნომინალური ხელფასი 636 ლარს შეადგენდა,
ამასთან საბიუჯეტო სექტორში დასაქმებულთათვის 589,1 ლარი,
ხოლო არასახელმწიფოში — 670,2 ლარი შეადგინა (იხ. გრაფიკი 1).

სახელმწიფო და არასახელმწიფო სექტორში დაქირავებით დასაქმებულთა საშუალო თვიური ნომინალური ხელფასი²

1 www.geostat.ge

2 იქვე.

სიღარიბის დონის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი განსმზავრელი ფაქტორი უმუშევრობაა. იგი უფრო მეტად ზრდის შინამეურნეობების სიღარიბის ზღვარს მიღმა მოხვედრის რისკს. სიღარიბის ზღვარს მიღმა მყოფი შინამეურნეობების თითქმის 40%-ში არცერთი წევრი არ არის დასაქმებული. ღარიბი შინამეურნეობების თითქმის 45%-ში ერთ მომუშავეს საშუალოდ 2 ან მეტი სული ჰყავს სარჩენი თავის ჩათვლით. შინამეურნეობაში, რომელთა ყველა წევრი უმუშევარია, სიღარიბის დონე საშუალოდ თითქმის 3-ჯერ მაღალია.

სიღარიბის მაჩვენებლები არაერთგვაროვანია რეგიონების მიხედვით. დაახლოებით ერთნაირი ტენდენციაა თბილისში, შიდა ქართლსა და აჭარაში, თითქმის ასეთივეა სამეგრელოსა და იმერეთში, მიუხედავად იმისა, რომ იმერეთში სიღარიბის დონე მაღალია სამეგრელოსთან შედარებით. სიღარიბის გავრცელება დაახლოებით ერთნაირია სამცხე-ჯავახეთსა და კახეთში, ქვემო ქართლსა და გურიაში. სიღარიბის განსაკუთრებით მკვეთრი ზრდა აღინიშნება კახეთისა და სამცხე-ჯავახეთის რეგიონებში, შედარებით კლება – თბილსსა და იმერეთში.

სიღარიბე ქალაქად და სოფლად მნიშვნელოვნად განსხვავებული მოვლენას წარმოადგენს. სიღარიბე ქალაქად ძირითადად დაკავშირებულია არასრულფასოვან კვებასთან, რაც საერთო ჯამში უფრო მწვავე და ღრმა სიღარიბის მაჩვენებელია. სოფლად კი კვებასთან იშვიათ შემთხვევაშია დაკავშირებული, თუმცა ეს მხოლოდ იმ ფაქტითაა განპირობებული, რომ სოფლად კვების პროდუქტების მოხმარებას ძირითადად საკუთარი წარმოების სურსათი განსაზღვრავს. სოფლად მოსახლეობის უმთავრეს პრობლემას ფულადი რესურსების დეფიციტი და ინფრასტრუქტურის არასაკმარისი განვითარება განაპირობებს, რაც შესაბამისად ამცირებს ხელმისაწვდომობას მომსახურების ძირითად სახეებზე.

ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დონეზე მნიშვნელოვანწილად არის დამოკიდებული ბიოლოგიურად სრულფასოვანი და ეკოლოგიურად სუფთა საკვები პროდუქტე-

ეკონომიკური თეორიის თანამედროვე პრობლემები

ბით მოსახლეობის რაციონალური კვება, რაც ადამიანის ჯანმრთელობის მდგომარეობის განმსაზღვრელ ერთ-ერთ მძლავრ ფაქტორს წარმოადგენს.

არსებული სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის გამო მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი ვერ იკვებება სათანადოდ, რის გამოც მოსახლეობის კვების სტრუქტურა უკანასკნელ წლებში ხასიათდება ისეთი ბიოლოგიურად სრულფასოვანი საკვები პროდუქტების მოხმარების შემცირების ტენდენციით, როგორცაა ხორცი და ხორცის პროდუქტები, თევზი და თევზის პროდუქტები და სხვა. ამასთანავე, მოსახლეობაში მნიშვნელოვნად გაიზარდა პურისა და პურპროდუქტების მოხმარება.

აღსანიშნავია, რომ წინა წლებში ქვეყნის მსხვილ ქალაქებსა და დასახლებულ პუნქტებში მმართველობის ადგილობრივი ორგანოების მიერ კერძო პირების მიერ არაორგანიზებულ ვაჭრობაზე სათანადო წესრიგისა და კონტროლის არ არსებობის გამო ადგილი ჰქონდა სანიტარული და ვეტერინალური წესების უხეშ დარღვევებს, ცხოველების იძულებით დაკვლისა და შეუმომხებელი ხორცის რეალიზაციის ფაქტებს ავტომაგისტრალებსა და ქუჩებში, ბაზრებისა და ბაზრობების მიმდებარე ტერიტორიებზე. განსაკუთრებით მოისუსტებდა იმ საკვები ნედლეულისა და პროდუქტების ხარისხის კონტროლი, რომლის შესყიდვა მიმდინარეობდა კერძო პირების მიერ არაორგანიზებული ბაზრობებიდან. თუმცა ამჟამად ამ მხრივ სიტუაცია შედარებით გამოსწორდა, მაგრამ საბოლოოდ ეს პრობლემა მაინც არაა გადაჭრილი.

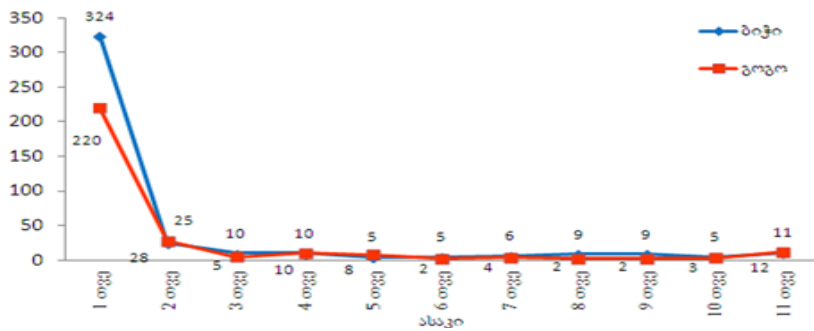
მოსახლეობის ხარისხიანი საკვები პროდუქციის უზრუნველყოფის სფერო არსებული სიტუაციის გამო, ეპიზოდური პროცესების გამწვავების ფონზე მოსახლეობის სხვადასხვა ფენებში ადგილი ჰქონდა კვებითი მონამვლისა და მწვავე ნაწლავური ინფექციების (2012 წელს 2000 წელთან შედარებით თითქმის 5-ჯერ გაიზარდა), ციმბირის წყლულისა და დაავადებების აღმოცენება-გავრცელების შემთხვევებს.

მოსახლეობის ცხოვრების პირობებზე მნიშვნელოვან ზაგავლენას ახდენს სახლმწიფოს მიერ ჯანმრთელობის დაცვის სფერ-

ოში ნაკისრი ვალდებულებების შესრულების დონეც. ხაზი უნდა გაესვას იმ გარემოებას რომ სადაზღვევო სისტემის ამუშავებამ ბევრი სასიკეთო საქმე გააკეთა. ამით აიხსნება ის ფაქტიც, რომ 2012 წელს 2000 წელთან შედარებით ამბულატორიულ-პოლიკლინიკურ დაწესებულებებში ექიმთან მიმართვის რიცხვი წლის განმავლობაში (მ.შ. პროფილაქტიკის მიზნით) 1,7-ჯერ გაიზარდა¹. სტატისტიკური მონაცემების ანალიზმა დაადასტურა საქართველოს ჯანმრთელობის დაცვის ეროვნული პოლიტიკით განსაზღვრული სტრატეგიული მიმართულებების აქტუალობა და პრიორიტეტულობა ჩვენი ქვეყნისათვის.

დედათა და ბავშვთა ჯანმთელობის გაუმჯობესება. საქართველოში არსებული მწვავე დემოგრაფიული სიტუაციის ფონზე განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ქალთა და ბავშვთა ჯანმრთელობის გაუმჯობესებას, დედათა და ბავშვთა სიკვდილიანობის შემცირებას. მიუხედავად დედათა და 1 წლამდე ასაკის ბავშვთა სიკვდილიანობის მაჩვენებლის კლებისა (2012 წელს 2005 წელთან შედარებით 1 წლამდე ასაკის ბავშვთა სიკვდილიანობა 22%-ით შემცირდა) მათი მნიშვნელობა ერთ-ერთი ყველაზე მაღალია ევროპის რეგიონში.

ერთ წლამდე გარდაცვლილთა რიცხოვნობა ასაკისა და სქესის მიხედვით (2012 წელი)²

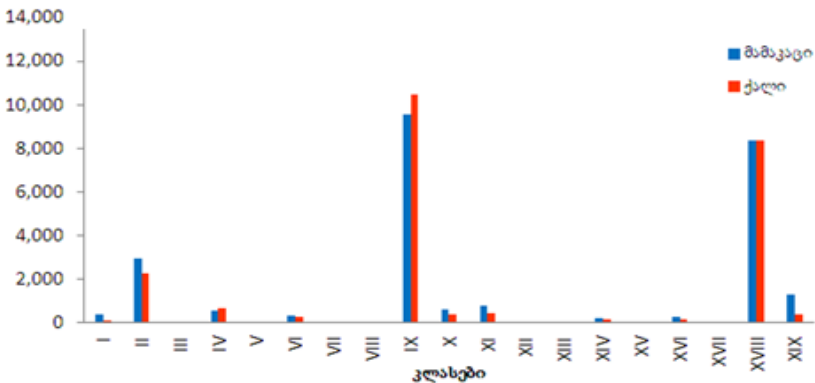
1 www.geostat.ge

2 www.geostat.ge

პორნოგიკური თეორიის თანამედროვე პრობლემატი

გულ-სისხლძრღვთა დაავადებებით გამოწვეული ავადობისა და სიკვდილიანობის შემცირება. ისევე, როგორც მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში, საქართველოშიც გულ-სისხლძრღვთა დაავადებებს პირველი ადგილი უჭირავს სიკვდილიანობის სტრუქტურაში. 2012 წელ 2000 წელთან შედარებით თითქმის სამჯერაა გაზრდილი სისხლის მიმოქცევის დაავადებათა მაჩვენებლებიც (იხ. გრაფიკი 3. სადაც ავადმყოფობათა და ჯანმრთელობასთან დაკავშირებული პრობლემების საერთაშორისო სტატისტიკური კლასიფიკატორის მიხედვით IX ჯგუფი სისხლის მიმოქცევის სისტემის ავადმყოფობებია).

გარდაცვლილთა რიცხოვნობა სქესისა და დაავადებათა ძირითადი კლასების მიხედვით (2012 წელი)¹

ამიტომ ამ დაავადებათა პრევენცია და ავადმყოფთა მოვლა კვლავაც ძალზედ მნიშვნელოვანია მოსახლეობის ავადობის და სიკვდილიანობის შემცირებასა და საერთო გაჯანსაღებაში.

ონკოლოგიურ დაავადებათა პროფილაქტიკის, გამოვლინებისა და მკურნალობის გაუმჯობესება. ონკოლოგიური დაავადებანი გამოსავლის მიხედვით მძიმე პათოლოგიათა რიცხვს მიეკუთვნება. განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება

1 www.geostat.ge

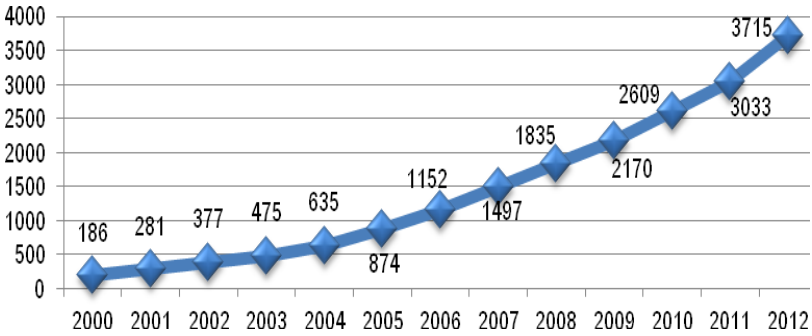
ონკოლოგიურ დაავადებათა პრევენციას, ადრეულ დიაგნოსტიკას და მკურნალობას. ავადობის თავიდან აცილება შესაძლებელია შემთხვევათა 1/3-ში ცხოვრების ჯანსაღი წესის დამკვიდრებით, ხოლო დროული გამოვლინების ორგანიზაცია ხელს შეუწყობს სიკვდილიანობის შემცირებას 30%-ით. საქართველოში აღნიშნული დიაგნოზის მქონე პირთა რაოდენობა 2012 წელს 2000 წელთან შედარებით 2-ჯერ გაიზარდა, ამასთან ეს დაავადება გაახალგაზრდავებულია.

ტრავმატიზმის შემცირება. ტრავმატიზმით გამოწვეული ინვალიდობა და შრომის უუნარობა საკმაოდ მძიმე ტვირთად აწვება ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სფეროებს. ამიტომ უბედურ შემთხვევათა და ძალადობით გამოწვეულ დასახიჩრებათა, ინვალიდობის, სიკვდილიანობის და სხვა ფსიქიკური და ფსიქოლოგიური შედეგების საწინააღმდეგო ღონისძიებათა დაწერგვას უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება ეკონომიკური თვალსაზრისითაც.

გადამდები და სოციალურად საშიში დაავადებების შემცირება. საზოგადოებრივი ყოფის რადიკალური ცვლილებების ფონზე. ეკონომიკური პრობლემების პირობებში და დარგში მიმდინარე რესტრუქტურისაციის შედეგად მკვეთრად გაიზარდა ინფექციური და, მათ შორის, სოციალურად საშიში დაავადებების სიხშირე. 2012 წელს დაფიქსირებულია აივ/შიდსის ინფექციის 526 ახალი შემთხვევა. ძალზე დიდ მნიშვნელობას იძენს ინფექციურ სნეულობათა გავრცელების წინააღმდეგ ბრძოლა, პროფილაქტიკა, დროული დიაგნოსტიკა და ავადმყოფების კვალიფიციური დახმარება, ვინაიდან სწორედ ინფექციური სნეულებებით ავადობის მაჩვენებელი ასახავს ქვეყნის განვითარებისა და მოსახლეობის კეთილდღეობის რეალურ დონეს.

ფსიქიკური ჯანმრთელობა. როგორც მთლიანად ქვეყანაში, ასევე ჯანდაცვის სისტემაში შექმნილი მძიმე მატერიალური მდგომარეობა განსაკუთრებული სიმწვავეით აისახება ისეთ სფეციფიკურ დარგზე, როგორიც არის ფსიქიატრია. ამიტომ ფსიქიატრიული დახმარება კვლავ რჩება ჯანმრთელობის დაცვის

ავი ინფექცია/შიდსის შემთხვევათა რაოდენობა, ერთეული¹

1 www.geostat.ge

პოლიტიკის ერთ-ერთ პრიორიტეტად.

ჯანმრთელობის ხელშეწყობა და ცხოვრების ჯანსაღი წესის დამკვიდრება. მოსახლეობის ავადობისა და სიკვდილიანობის შემცირებაში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი როლი ჯანმრთელობის ხელშეწყობ ღონისძიებებს ენიჭება, რაც გულისხმობს ცხოვრების ჯანსაღი წესის დამკვიდრებას და ჯანმრთელობისათვის ხესაყრელი გარემოს შექმნას. მრავალი მწვავე თუ ქრონიკული დაავადების პრევენცია შესაძლებელია ცხოვრების ჯანსაღი წესის პროპაგანდისა და მოსახლეობაში ფართოდ დანერგვის გზით, რაც მთლიანობაში მნიშვნელოვნად გააუმჯობესებს ზემოაღნიშნული სტრატეგიული მიმართულებებით განხორციელებული საქმიანობის შედეგებს და შეამცირებს “ავადობის ტვირთს”.

ადამიანის ჯანმრთელობისათვის უსაფრთხო გარემოს უზრუნველყოფის პრობლემის გადაჭრა. გარემო ფაქტორების ზეგავლენა 20-22% განსაზღვრავს ადამიანის ჯანმრთელობას, ამიტომ გარემოს დაბინძურების თავიდან აცილება და მოსახლეობის ჯანმრთელობისა და ცხოვრების პირობებზე მისი უარყოფითი ზეგავლენის შემცირების პრობლემა განსაკუთრებით მწვავედ დგას საქართველოში, პირველ რიგში ეს ეხება უსაფრთხო სასმელი წყლითა და კვების პროდუქტებით უზრუნველყოფას.

გარემოს დაბინძურება სერიოზულ პრობლემას წარმოადგენს როგორც მოსახლეობის, ასევე სახელმწიფოთა ხელისუფლებისთვისაც. გარემოს დაბინძურების თავიდან აცილება და მოსახლეობის ჯანმრთელობისა და ცხოვრების პირობებზე მისი უარყოფითი ზეგავლენის შემცირების პრობლემა დღეს განსაკუთრებით მწვევად დგას საქართველოშიც, ვინაიდან უკანასკნელ წლებში ქვეყანაში შექმნილი სოციალურ-ეკონომიკური პროცესების ფონზე მთელ რიგ რაიონებში მოსახლეობის ჯანმთელობის მდგომარეობაზე გარემო ფაქტორების უარყოფითი ზემოქმედება კვლავ მაღალ დონეზე იყო შენარჩუნებული.

აქვე აღსანიშნავია, რომ ქვეყანაში არსებული სოციალურ-ეკონომიკური პირობების გამო, ქალაქებში და მსხვილ დასახლებულ პუნქტებში ადგილი აქვს მოსახლეობის მიერ ნავთობპროდუქტებისა და ბუნებრივ აირზე მომუშავე ინდივიდუალური გათბობის საშუალებების ინტენსიურ გამოყენებას, რაც თავის მხრივ, უპირველეს ყოვლისა, იწვევს ადამიანის მოქმედების არეალში ჩაკეტილი გარემოსა და შემდეგ ატმოსფერული ჰაერის ქვედა ფენების მავნე ნივთიერებებით მნიშვნელოვან დაბინძურებას და ადამიანის ჯანმრთელობაზე უარყოფით ზემოქმედებას.

სოფლად ადგილი აქვს სხვადასხვა ტექნიკური საშუალებებით პესტიციდების, მინერალური სასუქებისა და მცენარეთა დაცვის სხვა საშუალებების გამოყენებას გაფრქვეული მავნე ნივთიერებების შორ მანძილზე გავრცელებას, ხოლო აზოტოვანი სასუქების გამოყენებას აორთქლების შედეგად მათი დანაკარგები 30-35% აღწევს.

უკანასკნელ წლებში შექმნილი მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობის გამო ატმოსფერული ჰაერის დაბინძურების მონიტორინგი არასრული მოცულობით ხორციელდება 7 ქალაქის 20-მდე სტაციონარული დაკვირვების პუნქტის მეშვეობით, რის გამოც ქვეყნის მასშტაბით ცალკეული ქალაქების, რაიონებისა და დასახლებული პუნქტების ატმოსფერული ჰაერის დაბინძურების რაოდენობრივი და ხარისხობრივი მაჩვენებლების შესახებ მთლიანობაში სრული სურათის შექმნა პრაქტიკულად შეუძლებელია.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე აუცილებელია განხორციელდეს, ქვეყნის დასახლებული ადგილების ატმოსფერული ჰაერის სანიტარული დაცვისა და მოსახლეობის ჯანმრთელობისათვის უსაფრთხო გარემოს უზრუნველსაყოფად ავტოსატრანსპორტო საშუალებების ტექნიკური მდგომარეობის, გამონაბოლქვების, საწვავის ხარისხის კონტროლისა და გარემოს დაბინძურების ფონური მონიტორინგის სფეროში საქმიანობის და სხვა, მ.შ. ატმოსფერული ჰაერის დაცვაზე, სახელმწიფო ინვესტიციების გაუმჯობესების აუცილებლობა, ასევე შესაბამისი სამეცნიერო-კვლევითი სამუშაოების ჩატარება.

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველო მდიდარია წყლის რესურსებით, მოსახლეობის სასმელ-სამეურნეო წყლმომარაგების სფეროში არადამაკმაყოფილებელი მდგომარეობისა და ხშირ შემთხვევაში ზემოაღნიშნული რისკ-ფაქტორი უკანსკნელ წლებში მუდმივად არსებობის გამო, ეს პრობლემა აქტუალურია ქვეყნის ყველა რეგიონისათვის. აღნიშნულს ხელს უწყობს ასევე წყლის რესურსების ბუნებრივად არათანაბარი განაწილება, რის გამოც ქვეყნის აღმოსავლეთი ნაწილის მოსახლეობა ტრადიციულად მის მწვავე ნაკლებობას განიცდის.

საქართველოს გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამინისტროს მონაცემებით, აღმოსავლეთ საქართველოში 5-ჯერ მეტი წყალი იხარჯება, ვიდრე დასავლეთ საქართველოში. წყლის რესურსების ყველაზე დიდი რაოდენობა გამოიყენება ელექტროენერჯის წარმოებასა და სოფლის მეურნეობაში, ხოლო გამოყენებული წყლის რესურსებიდან გარემოს მხოლოდ 20-25% უბრუნდება.

სასმელ-სამეურნეო წყალმომარაგების წყაროებად ძირითადად გამოყენებულია ზედაპირული და მიწისქვეშა წყლები, რომლებიც გამწმენდი ნაგებობების უმოქმედობის და ან არქონის გამო ბინძურდება სამრეწველო, კომუნალურ-საყოფაცხოვრებო, მეცხოველეობისა და მეფრინველეობის ობიექტების ჩამდენი წყლებით, პესტიციდებით, მინერალური სასუქებითა და მცენარეთა დაცვის სხვა საშუალებებით დამუშავებული სასოფლო-

სამეურნეო სავარგულებიდან ჩამონადენებით, დასახლებული ადგილების საყოფაცხოვრებო და სამრეწველო ნარჩენებით, ხოლო წყლის რესურსების დაბინძურების დიფუზურ დეპოს ნარმოადგენს დასახლებული ადგილების ნაგავსაყრელები. ეს კი ქმნის მწვავე ნაწლავური ინფექციებისა და ეპიდაფეთქების რეალურ საფრთხეს.

საქართველო მცირემიწიანი ქვეყანაა, რომლის დაბინძურების პრობლემა საკმაოდ აქტუალურია. აღსანიშნავია, რომ უკანასკნელი წლების განმავლობაში არ ჩატარებულა სამეცნიერო-კვლევითი სამუშაოები დასახლებული ადგილების ნიადაგების სანიტარულ-ეკოლოგიური მდგომარეობისა და მათი ადამიანის ჯანმრთელობაზე ზეგავლენის განსაზღვრისათვის, რისკის დონეების დასადგენად და შესაბამისი პრევენციული ღონისძიებების გასატარებლად, ასევე არ ჩატარებულა ნიადაგის დაბინძურების მონიტორინგი, რის გამოც ქვეყნის მასშტაბით დასახლებული ადგილების ნიადაგების სანიტარიული მდგომარეობის შეასხებ სრული სურათი შექმნა პრაქტიკულად შეუძლებელია.

საქართველოს ტერიტორიაზე რადიაციული ფონური დაბინძურების მონიტორინგი ხორციელდება მხოლოდ ატმოსფერულ ჰაერში. რადიაციულ ფონს განსაზღვრავს ბუნებრივი რადიაციული გამოსხივება და ტექნოლოგიური ხასიათის დაბინძურება.

დასასრულს უნდა აღინიშნოს, რომ მოსახლეობის ჯანმრთელობა ქვეყნის განვითარების ერთ-ერთი უმთავრესი მაჩვენებელია და შესაბამემა არსებულ ეკონომიკურ სიტუაციას. ადამიანის სიცოცხლის ჯანსაღი წესი, მისი ჯანმრთელობის შენარჩუნებისა და განმტკიცების ამოცანის გადანყვეტა აუცილებელი და მნიშვნელოვანია, რაც განსაკუთრებულ პირობებში აყენებს საზოგადოებას, განსაზღვრავს მისი განვითარების დონეს.

ბამოყენებული ლიტერატურა:

1. დემოგრაფიული ვითარება საქართველოში. სტატისტიკური კრებული. საქართველოს სტატისტიკური სამსახური. თბ., 2012;
2. საქართველოს მოსახლეობის რიცხოვნობა 2013 წლის 1 იანვრის მდგომარეობით. სტატისტიკური ცნობარი. სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. თბ., 2013
3. http://geostat.ge/index.php?action=wnews_archive1&qy=1&qy1=17&lang=geo
4. 2012 წლის ძირითადი დემოგრაფიული მაჩვენებლები. სტატისტიკური ცნობარი. სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. თბ., 2013
5. http://geostat.ge/index.php?action=wnews_archive1&qy=1&qy1=17&lang=geo
6. შინამეურნეობების შემოსავლები და ხარჯები (2010 წ.). სტატისტიკური ცნობარი. სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. თბ., 2011
7. http://geostat.ge/index.php?action=wnews_archive1&qy=1&qy1=17&lang=geo
8. დასაქმება და უმუშევრობა 2012 წელი (წლიური). სტატისტიკური ცნობარი. სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. თბ., 2013
9. http://geostat.ge/index.php?action=wnews_archive1&qy=1&qy1=17&lang=geo
10. დაქირავებით დასაქმებულთა საშუალო თვიური ნომინალური ხელფასი საქმიანობის საქმიანობის სახეების მიხედვით (2007-2013 წლების კვარტლების მიხედვით). სტატისტიკური ცნობარი. სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. თბ., 2013
11. http://geostat.ge/index.php?action=wnews_archive1&qy=1&qy1=17&lang=geo
12. მოსახლეობის ავადობა ძირითადი ჯგუფების მიხედვით. სტატისტიკური ცნობარი. სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. თბ., 2013
13. http://geostat.ge/index.php?action=wnews_archive1&qy=1&qy1=17&lang=geo7 წელი.
14. www.geostat.ge
15. <http://www.moh.gov.ge>

SUMMARY

Nino Abesadze, Rusudan Kinkladze

IMPROVEMENT OF POPULATION HEALTH AS A FACTOR OF IMPROVING LIVING STANDARDS

Health problems of mothers and children still face Georgia today. The Evaluation of existing factors connected with health, indicated that Social environment plays the main role on population health.

Health welfare strategy must be directed to be minimally affordable for population. That requires disease prevention early diagnostics, provision of medicines and all these must be implemented priorityly.

Priority of health welfare of Georgia determined by National Policy and Factors influencing on population health are grounded in the work.

Relevant conclusions related to Mothers' and children's health improvement, cardiological diseases and death-rate decrease, prevention of oncological and infectious diseases are made.

**ՓՈՆԱՆՏՆՅՈՒՆ, ԶՆՆՅՈՒՆ,
ՆՈՐՄՅՈՒՆ**

**FINANCIAL CAPITAL AND ITS DEVELOPMENT
IN A GLOBALIZING ECONOMY**

Mushegh Hovhannisyan

Armenian State University of Economics
assistant in the Department of Accounting and Auditing
PhD in Economics

In the framework of welfare economics is the process of improving working conditions, increasing its complexity as a result of scientific and technical progress, which should lead to an increase in the level and quality of life.

However, the current changes in the economic development of society are leading in particular to the fact that to the fore, as in the beginning of the XX century, once again come interaction of industrial and banking sectors, the integration of banking and industrial capital.

At the turn of the XIX and XX centuries in the writings of scholars belonging to the social-democratic trend of economic thought, it was shown that the merger and coalescence of industrial and banking capital in the high level of concentration of production leads to the formation of a new quality - the financial capital. By making a link to this conclusion, we note that in our country at the present time a new form of capital formation also occurs through processes of concentration and centralization of production and capital. The high level of concentration of production and capital is the material basis of monopolization and the functioning of financial capital.

Development of financial capital reflected those cumulative changes

that have occurred in the XX century, especially in the second half, in the modern post-industrial society: the growth of the productive forces, the improvement of property relations and the totality of economic relations and trans-nationalization and globalization of capital. In today's world of increased competition in the domestic and international markets is a growing trend to diversify investments. A process of horizontal, vertical and diversified integration on the basis of which financial groups are beginning to emerge. They play in the modern economy a major role in the overall process of concentration of production and capital.

Financial groups which have developed in Europe and the United States at the turn of the XIX and XX centuries, were the main form of the financial capital. The formation of financial groups in modern Armenia is a noticeable delay, and financial groups in the classical form are just beginning to emerge.

Diversification of Armenian companies expressed in the increasing their penetration into the sphere of domestic and foreign trade, transportation, utilities and agriculture and other industries. Expansion of the emerging financial groups in Armenia accompanied by the strengthening of ties with foreign capital, both within the country and abroad.

The largest contribution to the theory of financial capital at the turn of the XIX - XX centuries have, scientists social democratic direction in economics. The basis of the theory of finance capital, the history of its origin and functioning are the works of foreign scholars 'classics'.

However, in the last quarter of the XX century, a serious study of modern financial capital has come to naught.

In the works of foreign economists wrote in the middle of the XX century was considered and analyzed the financial capital of developed foreign countries in the form as it took shape in the first half

XX century, and the development and operation of financial capital in the process of Armenia remains poorly known because of its novelty and uniqueness.

The policy of finance capital in the context of globalization directed a vigorous expansion and constant pursuit of new areas of application

of capital and new markets. Introduces a new block in the structure of financial information - analytical, which was formed by the end of XX century as an independent and very important. This block is selected, based on the specifics of post-industrial economy, globalization of the productive forces, the transformation of information into one of the factors of production. As a result of the radical changes in the availability of information, means of business communication, the exchange of information (including economic, financial) in the structure of the financial group is the separation of an independent informational - analytical unit to create the possibility of rapid, timely and effective resolution of industrial, scientific and technical and commercial applications. In addition to this block in the structure of the financial group includes three - industrial, monetary, trade and distribution, formed in the mid XX century.

Financial Group - one of the forms of savings in transaction costs. Reducing transaction costs is achieved by the expansion of production (“economies of scale”) through a merger, merging companies and firms, and getting rid of extra units and companies which have ceased to be profitable, allowing you to make more efficient management structure. The distribution of property rights within the financial group to the objects of joint activities focused on reducing transaction costs, which enables you to maximize the resources at the disposal of the companies included in the financial group. Reduce transaction costs allows mutual trust in each other owners (managers) of companies that are part of the financial group, which is based on mutual observation of a reliable partner and commitment to the other members of the previously established rules of the game, planning future activities. As part of the financial group communication flows more saturated, the coordinating body has the most complete information about potential buyers and sellers, prices in the markets, there by reducing and transformational and transactional costs.

It is “a system of holding” has gone beyond the limits of national capital (with foreign companies) indicates the formation of transnational ownership, transnational capital.

It is concluded that existing in Armenia's financial and industrial groups - intermediate stage of development between the concern of financial capital and financial services group in the classical form. The majority of registered FIG's no clearly defined strategy for their development is unclear main purpose of their creation, there is no real consolidation of equity participants, there are problems of intra-control, lack of co-ordinating body, or it is so weak that it does not play a decisive role in the activities of the group is not staff strategic planning, coordinator of financial flows. More often than not, the real decisions are made outside of the coordinating body, usually the dominant company in FIG.

Necessary to identify four main areas of the financial capital in socially-oriented economy: payment of taxes in accordance with the existing legislation, the creation of new jobs with safe working conditions, requiring more skill, a public-private partnership, acting as the consolidation of operations of business and government to implement the most important economic and social projects to ensure environmental responsibility, which implies the responsibility of business in the development and implementation of the strategy of ecological safety and environmental monitoring.

Although the level of its development has not yet reached the criteria of financial capital USA, Western Europe and Japan, the economic basis of its operation has already been laid.

The policy of financial capital must be directed to the creation of a socially oriented economy, which focuses on human rights, equal rights and responsibilities in the distribution of benefits, the maximum benefit for most people, the greatest satisfaction of physiological and social needs of people.

The financial capital of Armenia is formed in a flowing globalization. The globalization of international relations and economic relations, as a natural process that consists in strengthening the relationship and mutual influence of the major trends and the components of the international community, has left its mark on the formation of financial capital in Armenia. The process of globalization and its concrete manifestations, is

intended to increase multi-factor of economic, social (one manifestation is the social responsibility of business), and other affect the financial capital. Great influence on the acceleration of the process of its formation has a comprehensive development of communications and information systems, the formation of qualitatively new conditions of international communication.

The formation of financial capital in Armenia coincides with the primitive accumulation of capital, which took place in our country, mainly in the transformation of state property into private property.

The study of the functioning of financial groups, reveals the fact that with the help of explicit or implicit participation, they are directly ruled over a large number of large enterprises, and through them over entire sectors of the economy. The features and characteristics of the development of financial groups, including foreign, whose experience may be required domestic practice at this stage of market development.

Financial groups are tool to improve balance, agility and efficiency of the economy. The transnational nature of the financial group helps resolve contradictions of the economy on the one hand prevent the monopolization of the market, on the other - the creation of powerful corporate associations are able to compete not only in domestic but also in international markets.

Financial groups as diversified associations have a number of advantages compared with other forms of association, such as cartels, syndicates, trusts, corporations, financial-industrial groups, business groups. The concentration of industrial, banking and commercial capital corporations can achieve benefits associated with the volume of production possibilities of deepening division of labor, cost of transformational and transactional costs. In financial groups there is a great possibility to finance research and development activities, use the latest technology to establish in the short term, large-scale production of new products. Noted the great role of the coordinating body of the financial group. The coordinating body ensures their efficiency and helps to consolidate the industrial, commercial and banking capital. It is concluded that the

presence of a coordinating body distinguishes financial group from other types of organizations such as cartels, syndicates, trusts, corporations, financial-industrial groups.

The effect of combining commercial, banking and shopping capital can provide operational and financial stability in the fight against competitors.

Production diversification has the effect of averaging the fluctuations in capital market conditions quickly change from one branch to another.

For corporations, members of the financial group follows the advantage of creating a common infrastructure: information, supply and marketing, transportation, auditing and consulting, marketing, human resources, social.

The most important condition, without which the normal functioning of financial capital and financial groups in Armenia will not, in our opinion, should be considered to improve the institutional environment, which should be carried out under the supervision and with the direct participation of state and municipal control.

LIST OF REFERENCES

1. British monopolies. Per.s English. V.M.Kollontay / Ed. red.I.A. Sorokin, M.: Foreign Literature Publishing House, 1955. – 261 p.
2. Arzumanyan, A. The economic problems of social development / AA Arzumanyan, Moscow: Nauka, 1968. - 626 p.
3. Bernstein, E. As we become richer, or “talking” economy / M. Bernstein: ICD “Mirror - M”, 2004. - 378 p.
4. Deljagin, M. National competitiveness in a globalized world: principles and mechanisms / M. Deljagin // Analytical Banking Magazine. - 2001. - № 10.
5. Shastitko, A. Subject-methodological features of the new institutional economics / A. Shastitko // Problem of Economics. - 2003. № 1.

რეზიუმე

მუშევრის ავტორი: ჯორჯიანის ბანკის

ფინანსური კაპიტალი და მისი განვითარება გლობალურ ეკონომიკაში

ფინანსური კაპიტალის ფუნქციონირება ისეთი ორგანიზაციული ფორმით, როგორცაა ფინანსური ჯგუფი, შეიძლება იყოს ორმხრივი. ერთი მხრივ-პროგრესული (დიდი კორპორაციების ჩამოყალიბება კომბინირებული წარმოების ზრდის საშუალებას იძლევა, ზრდის რა მათ კოკურენტუნარიანობას საერთაშორისო ბაზრებზე, მოიზიდავს ინვესტიციებს, შეამცირებს გადარიცხვის ხარჯებს) ან პრიქით ყარყოფითი.

საბანკო სისტემის დახმარებით ფინანსური კომუნიკაციის ჯგუფს შესაძლებლობა აქვს შეისწავლოს მდგომარეობა თითოეულ ინდივიდუალურ კორპორაციაში, გააკონტროლოს ისინი საკონტროლო პაკეტის (აქციებით სპეკულაცია) ფლობასთან დაკავშირებით, ან არასწორ რეორგანიზაციასთან მიმართებაში, რომლებმაც შეიძლება შიდა და გლობალური ბაზრის არასტაბილურობამდე მიიყვანოს. ამის საფუძველზე, ჩვენმა საზოგადოებამ, მთავრობამ უნდა შეამციროს ფინანსური კაპიტალის უარყოფითი გავლენა და წაახალისოს მისი დადებითი მხარეები.

МЕХАНИЗМ ВОЗНИКНОВЕНИЯ КРИЗИСНЫХ ЯВЛЕНИЙ НА ФИНАНСОВЫХ РЫНКАХ

Минасян Виген Бабкенович

К.ф.-м.н., профессор Высшей школы финансов и менеджмента Российской академии народного хозяйства и государственной службы при Президенте РФ, заведующий кафедрой корпоративных финансов, инвестиционного проектирования и оценки им. М.А. Лимитовского

Расположение эффективных и неэффективных портфелей с различными коэффициентами β в модели Марковица и на SML линии. Общеизвестен факт (см., например, [4], [5], [11]), что согласно современной теории портфеля эффективные активы и портфели располагаются как на CML линии, так и на SML линии, а неэффективные активы и портфели располагаются на SML линии, и не находятся на CML линии, а располагаются внутри и на границе зонтика Марковица (см. рис.1).

Напомним, что уравнение CML линии выглядит следующим образом,

$$E(R) = R_f + \frac{E(R_m) - R_f}{\sigma(R_m)} \sigma \quad (1)$$

и связывает ожидаемые доходности $E(R)$ и волатильности σ эффективных портфелей, где R_f – доходность безрискового актива, а $E(R_m)$ и $\sigma(R_m)$ – соответственно, ожидаемая доходность и волатильность рыночного портфеля.

А уравнение SML линии представляется в следующем виде:

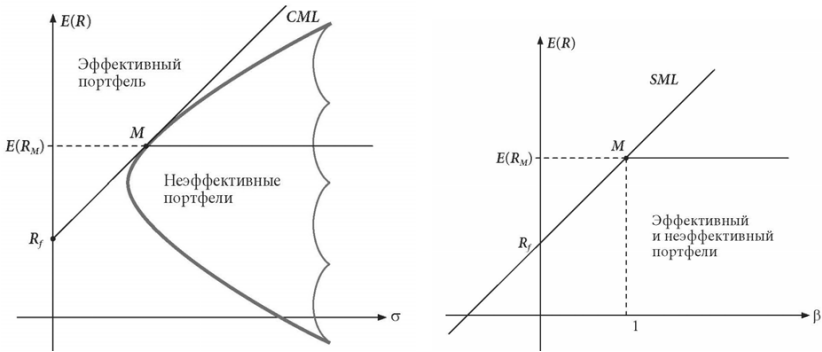

Рис. 1 Расположение эффективных и неэффективных портфелей в модели Марковица и на SML линии

$$E(R) = R_f + \beta(E(R_m) - R_f) , \quad (2)$$

где β - коэффициент бета соответствующего портфеля или актива.

Кризисные явления на рынке и критическая смена рыночного ориентира.

Для дальнейшего анализа нам понадобится более точное описание границы зонтика Марковица. Как известно, граница зонтика Марковица возникает, при решении следующей оптимизационной задачи: определения портфелей p , с фиксированными доходностями

$$E(R_p) = \sum_{i=1}^N w_i E(R_i) ,$$

и минимальным значением риска, выражаемого дисперсией доходности портфеля

$$\sigma_p^2 = Var(R_p) = \sum_{i=1}^N \sum_{j=1}^N w_i w_j \sigma_j ,$$

где

R_i – доходность i – ого актива,

R_p - доходность портфеля на выбранном временном интервале,

E – символ математического ожидания,

w_i – доля средств (вес), вложенных в i – ый актив ($i = 1, 2, \dots, N$),

$\sigma_{ij} = Cov(R_i, R_j)$ - ковариация доходностей i - ого и j – ого акти-

вов, включенных в портфель,

σ_p^2 - дисперсия доходности портфеля.

Для записи данной оптимизационной задачи в матричном виде, введем необходимые матрицы.

E – (NX1) вектор – столбец математических ожиданий;

$$E = \begin{pmatrix} E(R_1) \\ E(R_2) \\ \vdots \\ E(R_N) \end{pmatrix}$$

$\mathbf{1}$ - (NX1) единичный вектор – столбец;

$$\mathbf{1} = \begin{pmatrix} 1 \\ 1 \\ \vdots \\ 1 \end{pmatrix}$$

w_p - (NX1) вектор – столбец весов портфеля p ;

$$w_p = \begin{pmatrix} w_1 \\ w_2 \\ \vdots \\ w_N \end{pmatrix}$$

Ω - (NXN) симметричная матрица ковариаций доходностей рисков активов;

$$\Omega = \begin{pmatrix} \sigma_1 & \sigma_2 & \dots & \sigma_{1N} \\ \sigma_2 & \sigma_2 & \dots & \sigma_{2N} \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ \sigma_{N1} & \sigma_{N2} & \dots & \sigma_N \end{pmatrix}$$

Как известно (см., например, [6], [7],[8]) решение данной задачи при различных значениях $E(R_p)$ приводит к определению множества оптимальных портфелей p , ожидаемые доходности $E(R_p)$ и риски σ_p которых удовлетворяют следующему уравнению, определяющему множество портфелей с минимальной дисперсией:

$$\sigma_p^2 = \frac{cE(R_p)^2 - 2aE(R_p) + b}{d}, \quad (3)$$

где

$$a = 1' \cdot \Omega^{-1} \cdot E = E' \cdot \Omega^{-1} \cdot 1, \quad (4)$$

$$b = E' \cdot \Omega^{-1} \cdot E, \quad (5)$$

$$c = 1' \cdot \Omega^{-1} \cdot 1, \quad (6)$$

$$d = b - a^2 > 0. \quad (7)$$

Через Ω^{-1} обозначена матрица, обратная к матрице Ω .

Можно доказать следующее утверждение имеющее важные содержательные последствия для понимания возникновения критических, кризисных явлений на рынке. Здесь очевидным образом прослеживаются явления бифуркации, фазового перехода: резкого изменения поведения системы, в данном случае рынка при наблюдении определенных соотношений между параметрами системы (рынка).

Утверждение 1

А) Условием нормального, благоприятного, стабильного состояния рынка является соблюдения следующего соотношения между безрисковой ставкой и рыночными показателями рискованных активов, выражаемыми элементами их матрицы ковариаций и вектора их ожидаемых доходностей:

$$R_f < \frac{a}{c}.$$

В этом случае (см. рис. 2) существует единственный рыночный портфель M_+ , представленный точкой касания касательной, проведенной из точки $(0, R_f)$ к верхней ветви границы минимальной дисперсии. При этом рыночный портфель проявляет положительную ожидаемую доходность, что связано с преобладанием на рынке активов с положительными ожидаемыми доходностями.

В) Если ситуация на рынке изменяется таким образом, что между безрисковой ставкой и рыночными показателями рискованных активов, выражаемыми элементами их матрицы ковариаций и вектора их ожидаемых доходностей возникает следующее равенство:

$$R_f = \frac{a}{c},$$

то ситуация на рынке из стабильной скачкообразно переходит в хаотическую, турбулентную фазу, в которой при этом исчезает понятие рыночного портфеля (см. рис.3). На рынке исчезают взаимосвязи, наблюдаемые в стабильной фазе, но не возникают еще те логики и взаимосвязи, которые естественным образом должны возникнуть в неблагоприятной фазе стагнации.

С) Условием не нормального, неблагоприятного, стагнационно-го, но стабильного состояния рынка является соблюдения следующего соотношения между безрисковой ставкой и рыночными пока-

зателями рисков активы, выражаемыми элементами их матрицы ковариаций и вектора их ожидаемых доходностей:

$R_f > \frac{a}{c}$. В этом случае (см. рис. 4) существует единственный рыночный портфель M_+ , представленный точкой касания касательной, проведенной из точки $(0, R_f)$ к нижней ветви границы минимальной дисперсии. Т.е. рыночный портфель мгновенно, после перехода рыночными параметрами критического значения $R_f = \frac{a}{c}$, меняет свое местоположение от верхней ветви гиперболы к ее нижней ветви. На рынке возникают новые взаимосвязи, не наблюдаемые в стабильной фазе, возникают логики и взаимосвязи, которые естественным образом соответствуют неблагоприятной фазе стагнации.

При этом рыночный портфель часто проявляет отрицательную ожидаемую доходность, что связано с преобладанием на рынке активов с отрицательными ожидаемыми доходностями.

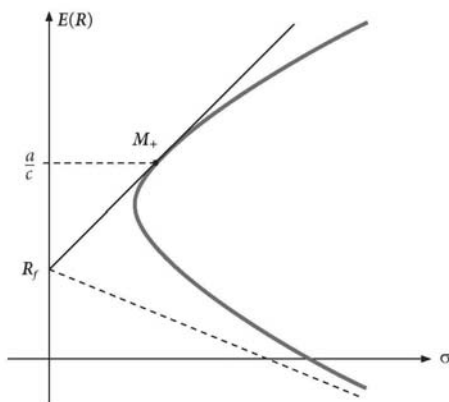

Рис. 2 Местоположение рыночного портфеля в благоприятной стабильной фазе

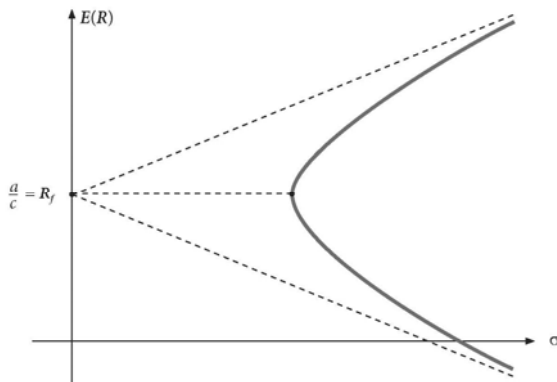

Рис. 3 Турбулентная фаза. Критическое возникновение фазового перехода. Исчезает понятие рыночного портфеля.

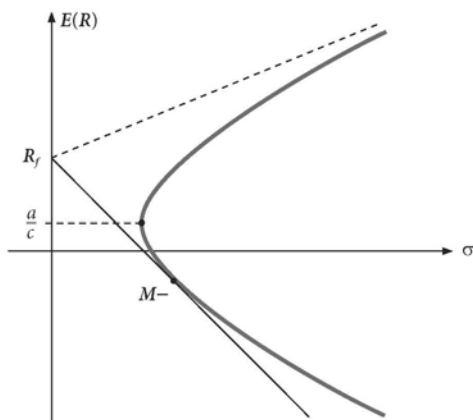

Рис. 4 Местоположение рыночного портфеля в неблагоприятной стабильной фазе

Условие возникновения фазового перехода в хаотической фазе.

В Утверждении 2 мы сформулировали условие возникновения хаотической фазы на рынке. Если ситуация на рынке изменяется

таким образом, что между безрисковой ставкой и рыночными показателями рискованных активов, выражаемыми элементами их матрицы ковариаций и вектора их ожидаемых доходностей возникает следующее равенство: $R_f = \frac{a}{c}$, то ситуация на рынке из стабильной скачкообразно переходит в хаотическую, турбулентную фазу, в которой при этом исчезает понятие рыночного портфеля.

Попробуем исследовать данное равенство.

Начнем с частного случая, когда на рынке $N = 2$ ценных бумаг. Вспомним выражения для параметров a и c (см. (4) и (6)):

$$a = l' \cdot \Omega^{-1} \cdot E, \quad c = l' \cdot \Omega^{-1} \cdot 1,$$

где Ω матрица ковариаций этих ценных бумаг:

$$\Omega = \begin{pmatrix} \sigma_1 & \sigma_2 \\ \sigma_2 & \sigma_2 \end{pmatrix},$$

а Ω^{-1} - матрица, обратная к Ω .

Утверждение 2 Условие возникновения фазового перехода на рынке, означает, что безрисковая ставка в хаотической фазе представляется в виде средней взвешенной от ожидаемых доходностей этих активов:

$$R_f = w_{c1} E(R_1) + w_{c2} E(R_2) \quad (8)$$

со следующими критическими весами, выраженными через рыночные параметры ценных бумаг:

$$w_{c1} = \frac{\sigma_2 - \sigma_1}{\sigma_1 - 2\sigma_2 + \sigma_2}, \quad (9) \quad w_{c2} = \frac{\sigma_1 - \sigma_2}{\sigma_1 - 2\sigma_2 + \sigma_2}. \quad (10)$$

Аналогичное утверждение можно доказать и в общем случае, с произвольным числом N ценных бумаг на рынке.

Утверждение 3

Условие фазового перехода на рынке $R_f = \frac{a}{c}$, означает, что в критической, хаотической фазе безрисковая ставка представляется в виде средней взвешенной от ожидаемых доходностей этих активов:

$$R_f = w_{c1}E(R_1) + w_{c2}E(R_2) + \dots + w_{cN} E(R_N) \tag{11}$$

со следующими выражениями для критическими весами:

$$w_{ci} = \frac{\sum_{j=1}^N A_j}{\sum_{i=1}^N \sum_{j=1}^N A_j}, \tag{12}$$

где через A_{ij} , ($i, j = 1, 2, \dots, N$), обозначены алгебраические дополнения элемента σ_{ij} матрицы ковариаций Ω . Очевидно, что критические веса выражаются через рыночные параметры ценных бумаг.

Выражение показателя избыточная ожидаемая рыночная доходность/рыночный риск через рыночные показатели ценных бумаг на рынке

Утверждение 4

Показатель избыточная ожидаемая рыночная доходность/рыночный риск выражается через рыночные показатели ценных бумаг на рынке по следующим формулам:

$$\frac{E(R_{m\pm}) - R_f}{\sigma(R_{m\pm})} = \pm \frac{\sqrt{(R_f - \frac{a}{c})^2 + \frac{d}{c^2}}}{\frac{1}{\sqrt{c}}}, \tag{13}$$

причем знак плюс соответствует равновесной благоприятной фазе рынка, а минус – равновесной стагнационной фазе.

Приближение к нестабильному состоянию. Представляет интерес сам процесс приближения состояния рынка к критическому, нестабильному состоянию. Если рыночные параметры a , b и c в процессе рыночного движения изменяются так, что

$$a \rightarrow a_{\text{lim}}, b \rightarrow b_{\text{lim}}, c \rightarrow c_{\text{lim}} \neq 0, \text{ причем так, что}$$

$$\left(\frac{a}{c}\right) \rightarrow \frac{a_{\text{lim}}}{c_{\text{lim}}} = R_f \pm 0, \text{ т.е. } \left(\frac{a}{c}\right) \text{ приближается к } R_f, \text{ оставаясь}$$

больше или меньше R_f , то волатильность рыночного портфеля неограниченно возрастает $\sigma_{M_{\pm}} \rightarrow +\infty$ (см. рис.5).

Аналогично, если рыночные параметры a , b и c в процессе рыночного движения изменяются так, что

$$a \rightarrow a_{\text{lim}}, b \rightarrow b_{\text{lim}}, c \rightarrow c_{\text{lim}} \neq 0, \text{ причем так, что}$$

$$\left(\frac{a}{c}\right) \rightarrow \frac{a_{\text{lim}}}{c_{\text{lim}}} = R_f \pm 0, \text{ т.е. } \left(\frac{a}{c}\right) \text{ приближается к } R_f, \text{ оставаясь}$$

больше или меньше R_f , то ожидаемая рыночного портфеля неограниченно возрастает $E(R_M) \rightarrow \pm\infty$ (см. рис.6)

Мы заодно получили выражение координат рыночного портфеля, т.е. рыночную волатильность и рыночную ожидаемую доходность:

$$M_{\pm} \left(\frac{1}{\sqrt{c}} \sqrt{(R_f - \frac{a}{c})^2 + \frac{d}{c^2}}, \frac{a}{c} - \frac{d}{c^2} \frac{1}{R_f - \frac{a}{c}} \right).$$

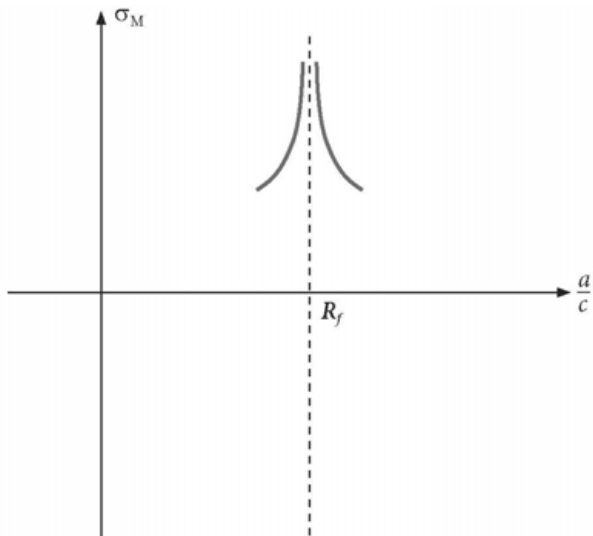

Рис. 5 Поведение рыночной волатильности при приближении к критическому состоянию

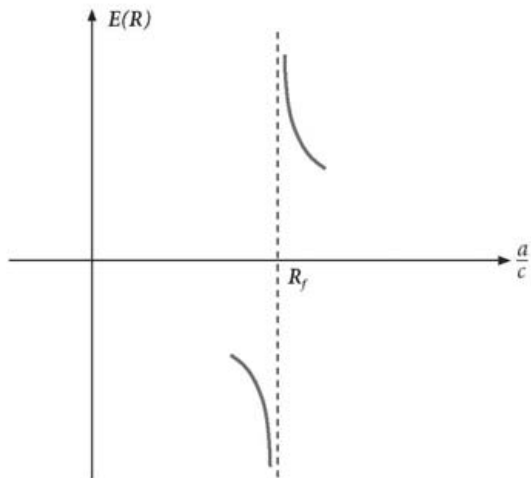

Рис. 6 Поведение ожидаемой рыночной доходности при приближении к критическому состоянию

Таким образом, при приближении состояния рынка к критической фазе, рыночные волатильности стремятся к бесконечности, в то время, как ожидаемые рыночные доходности стремятся к бесконечно большим величинам (по модулю). При этом, если движение к критическому состоянию происходит из устойчиво благоприятной фазы, то рыночные ожидаемые доходности стремятся к $+\infty$, а если движение к критическому состоянию происходит из устойчиво неблагоприятной фазы, то рыночные ожидаемые доходности стремятся к $-\infty$. И в одном и в другом случае, это приводит к желанию резко сбросить активы, находящиеся в портфеле, сопровождающейся нарастающей не ликвидностью активов. И это является реальным проявлением исследуемых критических кризисных явлений.

Заключение. Проблема кризисных явлений на рынках, причин и механизмов их возникновения представляет огромный интерес. В работах [2], [3] и [9] данная проблема рассматривалась в контексте возникновения неоднородных волатильностей на рынке. И при этом, в частности, выяснилось, что начиная с определенного уровня нарастания неоднородности волатильностей риски портфелей, в том числе и рыночного портфеля, перестают изменяться согласно классическому правилу диверсификации. При нарастании активов в портфеле несистематическая компонента риска может не стремиться к нулю, а в некоторых случаях, даже возрастать. При возникновении сильно проявленной неоднородной волатильности, некоторые классические представления теории портфеля (см. [5], [7], [10]) требуют корректировки. И таким образом, был исследован определенный механизм возникновения критических рыночных явлений.

В данной работе механизм возникновения кризисных явлений

исследуется с точки зрения того, как критические изменения состояния рынка отражаются на состоянии рынка (рыночного портфеля). Определяются условия возникновения кризисных явлений на рынках и выделен параметр, значение которого определяет близость кризисных явлений и момент его возникновения. Это величина

$$M_{\sigma} = \frac{a}{c} - R_f,$$

малость которой, сигнализирует о нарастании кризисных явлений. Таким образом, при практическом управлении активами и портфелями, появляется критерий, помогающий понять близость критических явлений и принятие соответствующих решений связанных с риск-менеджментом. Для государства и регулирующих органов это тоже может быть значимым сигналом к возможному изменению значения безрисковой ставки или правил регулирования рынка. В работе также подробно исследованы условия возникновения кризисных явлений.

ЛИТЕРАТУРА

1. Александров П.С. 1968 Лекции по аналитической геометрии. М: Наука
2. Лимитовский М.А., Минасян В.Б. 2010 Модель оценки капитальных активов и диверсификация инвестиционного портфеля в условиях неоднородной волатильности (часть 1), Управление корпоративными финансами, №5, с. 296- 305
3. Лимитовский М.А., Минасян В.Б. 2010 Модель оценки капитальных активов и диверсификация инвестиционного портфеля в условиях неоднородной волатильности (часть 2), Управление корпоративными финансами, №6, с. 330- 338

4. Шарп У., Александер Г., Бэйли Д. 1998 Инвестиции: Пер. с англ. М.: ИНФРА-М
5. Markowitz H.M. 1959. Portfolio Theory and Perfmance Analysis, Wiley
6. Amenc O.N., Le Sourd V. 2003. Portfolio Theory and Performance Analysis, Wiley
7. Elton E., Gruber M., Brown S, Goetzmann W. 2007. Modern Portfolio Theory and Investments Analysis, John Wiley&Sons
8. Jurczenko E. 2008 Portfolio Management, ESCP-EAP European Business School. Paris
9. Limitovskiy M.A., Minasyan V. 2009. CAPM and Diversification of the Investment Portfolio Under Heterogeneous Volatility, <http://ssrn.com/abstract = 1522511>
10. Markowitz, H.M. 1952 Portfolio selection, Journal of Finance, Vol. 7, No. 1, pp. 77-91

РЕЗЮМЕ

Основным результатом работы **Минасяна В.Б** “**Механизм возникновения кризисных явлений на финансовых рынках**” является: Выявление условия существования благоприятного, стабильного состояния рынка, условий скачкообразного перехода рынка в турбулентную фазу, а также условия возникновения неблагоприятного стабильного состояния рынка.

საკრუიზო გეგმის ტექნიკური მახასიათებლები

ნინო ფუტყარაძე
სტუდენტორანიტი

ტურისტული ბაზრის გლობალიზაცია, გემთმშენებლობაში და საკრუიზო სერვისის პრაქტიკაში მეცნიერებისა და უახლესი ტექნიკის და ტექნოლოგიების დანერგვა საშუალებას აძლევს საზღვაო მოგზაურობებს უფრო წარმატებულად გაუწიონ კონკურენცია ჩვეულებრივ სახმელეთო ტურებს.

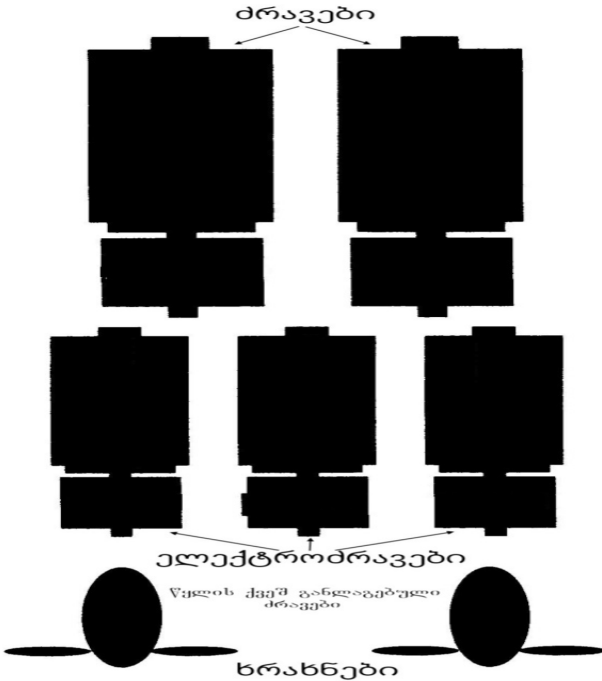
თანამედროვე საკრუიზო ხომალდებს ათასობით მგზავრები გადაჰყავთ. ამასთან ისინი მოიხმარენ დიდი რაოდენობით ენერჯიას კაიუტების, აუზების, გასართობი ცენტრების განათებისათვის, სარესტორნე დანადგარებისა და ძრავების ენერჯომომარაბისათვის, რისთვისაც ალჭურვილნი არიან უძლიერესი ენერჯეტიკული დანადგარებით.

ჩვეულებრივ ყველა ტიპის ლაინერებზე ენერჯეტიკული უზრუნველყოფისთვის გამოიყენება რამდენიმე ძრავა. ამათგან ორი – ძირითადი ძრავაა, რომელიც ამუშავებს ხრახნებს, ხოლო დანარჩენები – ნაკლები სიმძლავრის ძრავებია, რომლებიც უზრუნველყოფენ ლაინერებს ელექტროენერჯით. თანამედროვე დიდ ლაინერებზე დამონტაჟებულია 9-10 ძრავა, რომელთაგან თითოეული წარმოადგენს ელექტროენერჯის მწარმოებელ გენერატორს, მათ ხშირად „დიზელ-გენერატორებს“ უწოდებენ. აღნიშნული გენერატორები მოიცავენ 4-ტაქტიან საშუალო სიჩქარის და 12 და მეტ ცილინდრიან შიგა წვის ძრავებს, რომელთა სიმძლავრეა 10 000 – 16 000 ც.ძ ამიტომაც თანამედროვე საკრუიზო გემთმშენებლობაში ამგვარი ტექნიკური მახასიათებლები განაპი-

რობებს აღნიშნული ტიპის ძრავების არჩევას.

წვეის ძალა ელექტროძრავების გავლით გადაეცემა წყლის ქვეშ განთავსებულ ელექტროძრავებს. ციკლოკონვექტორების დახმარებით, ხრახნები შეერთებულია წყლის ქვეშ განთავსებულ ელექტროძრავებზე, რითაც იზრდება მათი მუშაობის ეფექტიანობა, მანევრირება და გემის კორპუსის ვიბრაციის შემცირება. ასეთი სისტემა პირველად იქნა გამოყენებული „m/s Elation“ ლაინერზე 1998 წელს და თანამედროვე საკრუიზო გემთმშენებლობაში სტანდარტულ სისტემადა ითვლება. (სურ. 1).

ასეთი წყალქვეშა ძრავები ავითარებენ 23 000 ც.ძ. სიმძლავრეს, რის გამოც მიჩნეულნი არიან ლაინერების მთავარ ენერგომომხმარებლებად (55-60%).

საკრუიზო ლაინერზე რამდენიმე ძრავის არსებობა აუცილებელია, რათა უზრუნველყოფილ იქნეს წყლის ქვეშ განთავსებული ძრავების ენერგომომარაგება და ასევე რეზერვის არსებობა, ერთი რომელიმე ძრავის მწყობრიდან გამოსვლის შემთხვევაში. ყველა ძრავა მოთავსებულია სხვადასხვა სათავსოში, რაც ზრდის ლაინერის „სიცოცხლისუნარიანობას“ საგანგებო ავარიულ სიტუაციებში. მაგალითად, საკრუიზო ლაინერს „Queen Elizabeth“ (საკრუიზო კომპანია „Cunard“, ჰოლდინგ „Carnival Corporation“) აქვს შემდეგი მაჩვენებლები:

მთავარი ძრავები: 2 x MaK8VM43C, 4 x მაქს. 12VM43C.

გამომუშავებული სიმძლავრე: 2 x 800 კვტ., 4 x 12 000 კვტ. (შეესაბამება 86 000 ც.დ.).

წყალქვეშა ძრავები: 2 x ABB

სიმძლავრე: 2 x 17 600 კვტ. (შეესაბამება 50 000 ც.დ.)

ბრუნვის სიჩქარე: 144 ბრ/წთ

დამხმარე ხრახნები: Fincantieri: 3 x 2200 კვტ.

სარეზერვო გენერატორი: Mitsubishi S12RMPTA 1293 კვტ.

საკრუიზო ლაინერის მართვა ხორციელდება კაპიტანის ხიდურიდან. გემის ეკიპაჟის წევრები იმყოფებიან 24-საათიან განაწესში და ენაცვლებია ერთმანეთს ყოველ 4 საათში. როგორც წესი, განაწესში მორიგეობა სრულდება უფროსი ოფიცრის, მე-3 ოფიცრისა და ორი პირველი კლასის მატროსის თანდასწრებით. პორტში შესვლისას მევახტეებს უერთდება კაპიტანიც. თანამედროვე ლაინერებზე კაპიტანის ხიდურაზე განლაგებულია სამი სექცია: მთავარი ხიდურა, კარტოგრაფიული ოთახი და უსაფრთხოების ცენტრი.

მთავარ ხიდურაზე განლაგებულია გემის სამართავი ელემენტები და მონიტორები. გემის მანევრირება ხორციელდება მცირეზომის საჭის ან „ჯეოსტიკის“ დახმარებით. ინფორმაციას გემის მდგომარეობის შესახებ მესაჭე ლეზულობს მაგნიტური და გიროკომპასების, ასევე რადარის საშუალებით, სადაც აისახება ლაინერისა და სხვა გემების მონაცემები: კურსი, სიჩქარე, ადგილმდებარეობა. გარდა ამისა, კაპიტანის ხიდურაზე მოთავსე-

ბულია ექოლოტის, NACOS და GPS სისტემები. NACOS სისტემა სანავიგაციო და საკომუნიკაციო სისტემაა. იგი უზრუნველყოფს გემის ავტომატურ რეჟიმში მართვას. მესაჭე აღნიშნავს მარშუტსა და დროს, აღნიშნული სისტემა კი განსაზღვრავს ოპტიმალურ სიჩქარეს და ახორციელებს გემის მართვას. საჭიროების შემთხვევაში სისტემა გამოითხოვს მესაჭის თანხმობას და შესაძლებელი ხდება ლაინერის ხელით მართვის რეჟიმში გადაყვანა. კაპიტანის ხიდურაზე მოთავსებულია აგრეთვე ყველა საკომუნიკაციო საშუალება, სატელიტური კავშირის ჩათვლით. ცალკეულ მონიტორებზე აისახება სხვადასხვა შინაარსის ინფორმაცია ლაინერის შესახებ: ხრახნების ბრუნვის სიჩქარე, ელექტროენერჯის ძაბვა, სანავის მარაგი, ტექნიკური ბალასტირების და დასალევი წყლის მარაგი, ამინდის პროგნოზი, გენერატორების მუშაობის მდგომარეობა და სხვა.

მართვის ცალკეული პულტი ცონტროლს უწევს რყევის დამანყნარებელ სტაბილიზატორებს – წყალქვეშა ფრთებს, რომელთა სიგრძეც 3-10 მ-ია და განლაგებულნი არიან ლაინერის კორპუსის შუაში. რყევის არარსებობის დროს აღნიშნული ფრთები შედის გემის კორპუსში, ხოლო რყევის დროს ისინი გამოინევა და კომპიუტერული მართვით და გიროსკოპის გამოყენებით ტალღების სანინააღმდეგო მიმართულებით მუშაობენ, რათა მაქსიმალურად უზრუნველყოფილი იყოს ლაინერის მდგრადობა.

კარტოგრაფიულ ოთახში განთავსებულია ის რუქები, რომლებიც აუცილებელია კონკრეტული მარშუტისათვის და რომელთა განახლება უნდა მოხდეს რამდენჯერმე თვეში. მიუხედავად იმისა, რომ თანამედროვე ლაინერები აღჭურვილნი არიან უახლესი ტექნიკური მოწყობილობებით, მისიკურსის დუბლირება ხდება ქალაქის რუქებზე. გარდა ამისა, კარტოგრაფიულ ოთახში ინახება ინფორმაცია პორტების შესახებ. ნავიგაციის ოფიცერი ამყარებს კავშირს პორტის სამსახურთან და აწვდის საჭირო ინფორმაციას ეკიპაჟის წევრებს.

უსაფრთხოების ცენტრი ახორციელებს სათვალთვალო სისტემის მართვის ცონტროლს, ასევე, ეკიპაჟისა და მგზავრების

უსაფრთხოებას. აქ არის მონიტორები, რომლებიც აკონტროლებენ დერეფნებს, კიბეებს და გემბანებს. ტემპერატურის მაკონტროლებელი გადამცემების საშუალებით, აქვე მიიღება ინფორმაცია ხანძრის საშიშროების შესახებ, აგრეთვე, ხორციელდება აქტიური თუ პასიური ხანძარსა და სანაღმდეგო სისტემების მართვა. აქტიური ხანძარსა და სანაღმდეგო სისტემა უზრუნველყოფს წყლის ჭავლის გამოყენებას ხანძრის დროს, ხოლო პასიური – რთავს ხანძარსა და სანაღმდეგო კარებს, რომელიც ირაზება, რითაც ფერხდება კვამლისა და ცეცხლის გავრცელება. ლაინერის გემბანები ალტურვილნი არიან წყალგაუმტარი კარებით, რომლებიც ირაზება არა მხოლოდ საგანგაშო სიტუაციების დროს (სარისკო ბზარებისა და ხვრელების წარმოშობის შემთხვევაში), რამოდენიმე პორტში შესვლისას და რთული მანევრების შესრულების დროსაც, როცა წარმოიშობა ბზარების მიღების პოტენციური საშიშროება. აქვე განლაგებულია სხვა დამხმარე მართვის სისტემებიც: ძრავის გაჩერების სისტემა, სანავის მიწოდების შეწყვეტის სისტემა და სხვა.

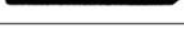
თანამედროვე კრუიზების მახასიათებელი პარამეტრებია:

1) **წყალწყვა** – შეიძლება იყოს 6 000-დან 220 000 ტონამდე. საშუალო ზომის ლაინერები მიეკუთვნებიან ძირითადად „Premium“ და „Luxuri“-ის დონის კომპანიებს. ყველაზე პატარა ზომის საკრუიზო ლაინერს „Prince Albert“, რომელიც ეკუთვნის „Silversea“-ს, შეუძლია ბორტზე აიყვანოს მხოლოდ 120-135 მგზავრი, რომლებიც განთავსებულნი იქნებიან მაღალკომფორტულ კაიუტებში და, ამავე დროს, იმოგზაურებენ მსოფლიოს ყველაზე ძნელად მისადგომ ადგილებში. უდიდესი საკრუიზო ლაინერებია: „Allure of the Seas“ და „Oasis of the Seas“, რომლებიც მიეკუთვნებიან კომპანია „Royal Caribbean“-ს. მათ შეუძლიათ 6400 მგზავრის ბორტზე აყვანა, სადაც მათ სთავაზობენ მრავალფეროვან ინფრასტრუქტურას (ღია თეატრი, საციგურაო მოედანი, ზამთრის ბაღი, და სხვა.).

2) **მგზავრთტევადობა** – რაც უფრო დიდია ლაინერი, მით უფრო მეტი მგზავრის გადაყვანა შეუძლია მას, თუმცა ყურადღე-

ღარბობრივი ეკონომიკა

ბა ექცევა ლაინერის კონსტრუქციულ აგებულებასაც. მაგალითად ისეთ ლაინერს, როგორცაა „Costa Mediterranea“ და რომლის წყალწყა არის 85 000 ტონა, შეუძლია ბორტზე აიყვანოს 2 600 მგზავრი, მაშინ როდესაც 90 000 წყალწყვის მქონე ლაინერზე „Queen Victoria“ შეიძლება განთავსდეს მხოლოდ 2 000 მგზავრი, რადგან მასზე მგზავრებს სთავაზობს უფრო განიერ და კომფორტულ კაბინეტებს, რომელთა უმეტესობა ლუქსის კლასისაა.

ლაინერი	გაბეზვები	აშენების წელი	წყალწყა	მგზავრობა	სიგრძე, მ
Costa Mediterranea		2003	85 700	2680	294
Queen Elizabeth 2		2010	90 400	2092	294
Queen Victoria		2007	90 000	2014	294
Norwegian Epic		2010	153 000	4900	326
Allure of the Seas		2010	220 000	6400	360
Oasis of the Seas		2009	220 000	6400	360
Prince Albert II		1989	6072	132	108

3) ტექნიკური მონაცემები – სიგრძე, სიგანე, სიმაღლე და წყალწყა. ამ პარამეტრების მიხედვით გათვლილია ლაინერის მარშუტი. მაგალითად, 300 მ სიგრძის, 30 მ სიგანის, 8 მ წყალშიგის მქონე ლაინერს არ შეუძლია ყველა პორტში შესვლა. მაგალითად, ლაინერი „Norwegia Epic“, რომლის სიგრძე 329 მ-ია, სიგანე – 40 მ და წყალშიგი – 8,7 მ ვერ შედის მონაკოს პორტში, ჩერდება ღუზაზე პორტთან ახლოს და მგზავრები გადაჰყავს ნავებით. ლაინერები, რომელთა სიმაღლე 80 მ-მდეა, ვერ უახლოვდებიან ხიდებს, ამ შემთხვევაში იგებენ უფრო პატარა ზომის ლაინერები. მაგალითად, კომპანია „Silversea“ სთავაზობს ტურისტებს ბორტზე ამოსვლას პირდაპირ ლონდონის თაუერის ხიდიდან.

4) **ლაინერის სიჩქარე** – თანამედროვე ლაინერების მაქსიმალური სიჩქარეა 22-24 კვანძი (44-48 კმ/სთ). თუმცა არსებობს ორი მიზეზი, რის გამოც ლაინერი არ ავითარებს მაქსიმალურ სიჩქარეს: 1) მზრუნველობა მგზავრებზე, ანუ მაქსიმალური სვლით მოძრავი გემის მანევრირება არ მოუტონს სიამოვნებისა და კომფორტის შეგრძნებას მგზავრებს და 2) მაღალი სიჩქარე მოითხოვს უფრო მეტ სანავაგს, რითაც იზრდება ხარჯები. იმისათვის, რომ უზრუნველყოფილ იქნეს მგზავრებისათვის მაქსიმალური კომფორტი და არ გაიხარჯოს დიდი რაოდენობით სანავავი, ლაინერები ჩვეულებრივ მოძრაობენ 15-20 კვანძი სიჩქარით.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. С.П. Шпилько, Н.В. Андропова, Р.В. Чударев, Морские круизы;
2. С.П. Шпилько, Теория и практика классификации видов туризма;
3. Я. Кочмарек, А. Стасяк, Туристический продукт.
4. Berlitz. Complete guide to cruising and cruise ships, 2010, Douglas Ward;
5. Cruise Line International Association. URL: <http://www/cruising.org>;
6. URL: <http://www/carnivalcorp.com>;
7. URL: <http://www/cruisemarketwatch.com>.

РЕЗЮМЕ

ნინო ფუტყარაძე

В статье «Технические характеристики круизных лайнеров» отмечено: Круизы не просто вид путешествий. Это целая индустрия, объединившая компании, занятые круизным бизнесом, судостроением, поставкой товаров и услуг для круизных судов и их пассажиров, продвижением и реализацией круизного продукта. Промышленная революция, создавшая предпосылки для формирования массового туристского рынка, сделала более доступными для широких слоев населения и морские путешествия. Хотя и сегодня многие воспринимают их как исключительно элитарный вид отдыха.

Важными характеристиками круизных лайнеров являются: размеры судна, осадка, длина, ширина и высота. Этот комплекс параметров определяет маршруты круизов, так как не каждый порт может принять лайнер длиной более 300 метров, шириной более 30 метров и осадкой более 8 метров.

Для того, чтобы обеспечить максимальный комфорт пассажиров невысокий расход горючего, лайнеры обычно передвигаются со скоростью, не превышающей 15 - 20 узлов.

A MULTIDISCIPLINARY APPROACH OF THE HEALTHCARE SYSTEM¹

Prof. Dr. Dorien DeTombe

(MSc.Ph.D.) Chair International Research Society on
Methodology of Societal Complexity (Amsterdam)

ABSTRACT

The subjects of the field of methodology of societal complexity are real life problems: the everyday problems of the front page of the quality newspapers. The healthcare system is part of society. Often the 'solution' of a healthcare problem of a patient cannot be found within the healthcare system, but only outside the healthcare system on the level of society. Concerning the healthcare system one can distinguish several chains. In a horizontal chain the healthcare system is connected to other disciplines and where in the vertical chain the healthcare system is connected to hierarchy in the medical field. Realizing this can be the start of improvement of the healthcare system.

In the healthcare system there are many actors with different power involved. Changes in the healthcare system need a thorough analysis of the situation based on a methodology of the field of societal complexity: the **Compram methodology**. After certain decisions for intervention are taken, the reactions of the field can be anticipated by gaming and simulation.

1 THE HEALTHCARE SYSTEM IS PART OF SOCIETY

One can consider the healthcare system as a complex societal system. Healthcare is part of society. Healthcare is not an isolated independent field. The ideal of supporting the patient with all the care that is possible, given the level of knowledge in the world, soon reaches the boundaries of reality. In the Western World doctors are

¹ This article contains parts of former publications by the author.

persuaded to prescribe expensive medicines by the pharmacy industry; medicines not always well tested (thalidomide), or due to possible law claims perform more high technical interventions than would be advisable, such as is done in the USA. In developing countries there is often no money enough for healthcare centers, medicines or even for transportation of the patients to these centers for large groups of the population.

Many illnesses have a societal cause. A patient with lung cancer due to long time smoking is a victim of the capitalist tobacco industry, a child overrun on a bad protected highway is a victim of traffic policy or parental care, a worker getting cancer working in a polluted area, like the mines, is a victim of industrial provoked pollution. Here the medical world can provide some relief but it is actually too late. The harm is already done. Here prevention is better than curing.

2 THE HEALTHCARE CHAINS

In the healthcare system many chains can be distinguished. We will address some. The healthcare system is a part of the horizontal healthcare chain, a multi-disciplinary field, and a vertical healthcare chain, the mono-disciplinary medical system. The vertical chain is the family doctor, specialist, hospital.

In the horizontal healthcare chain, the healthcare system is connected with society, local organizations and the individual; on macro, meso and micro level. On each level a multidisciplinary approach seems to be more fruitful than a mono-disciplinary approach.

Many diseases cannot be prevented at the level of healthcare alone; they should be handled at the level of society. Improving the healthcare system can be done along the lines of the connected chains.

Healthcare threats such as smoking is successfully mitigated by restrictions on the level of society; traffic accidents are mitigated by speed limitations, drinking, supported by lobby of the alcohol industry is miti-

gated by age limitation. These kinds of healthcare threats can only be successfully handled on societal level. Healthcare threats by industrial pollution and by nuclear power plants can only be handled by national or global (trade) restrictions.

The horizontal healthcare chain on the level of family doctor is the social worker, employer, dentist, family members and insurance companies, medical professionals and non medical professionals on micro, meso and macro level. The horizontal multi-disciplinary healthcare chain indicates that the medical world is imbedded in the society and has connections with aspects of law, psychology, and sociology, policy on local, state and international level.

The doctor-patient relation is not a one to one relation; it is a moment in a chain of relations. The healthcare system includes many aspects like prevention, curing and controlling.

The patient is imbedded in a societal relation as daughter, mother, grandmother, employee and citizen. The doctor is imbedded in a vertical chain of professional assistance, such as social work, pharmacy, medical specialism, hospital, medical research medical industry, Assurance Company. The chain of patient safety starts with prenatal baby care and is closely related to social policy to prevent healthcare threats such as pollution and food production.

The relation between a person (patient), the family doctor, the pharmacist, the psychologist, the physiotherapist, the dentist, the pharmacy industry, the government and insurance company can be unwillingly demanding. In rich countries, the family doctor who is stimulated by the pharmacy industry by fancy conferences and presents to subscribe certain medicines which do not necessarily have to be optimal. Insurance companies who demand certain ways of working which lead to enormous amounts of administrative bureaucracy. There is the government who is influenced by powerful lobbies of the industrial companies.

What family doctors already realized in the 19th century looking at the tuberculosis patients in the slums of London still counts, much of the healthcare problems of a person can and should be handled on a higher

level than the medical level: on the level of society. It should be handled as a complex societal problem with a healthcare component.

An example of a multidisciplinary approach on the level of society on a former only 'medical' problem can be found in the epidemic of HIV/Aids (DeTombe, 1994). Till about the mid nineties HIV/Aids was seen as a medical disease that needed a medical answer: pills, care for cure, or prevention by vaccination. However, looking at the way the disease spreads by unprotected sexual contacts and how the virus copies itself, by a sloppy, changing copying, it was clear from the beginning that the medical field could not find a fruitful answer soon enough to prevent the contagious disease from spreading fast. This means that other ways should be found to prevent an epidemic. Redefining the problem as a complex societal problem is a solution by slowing down the spreading of the disease by making women financially independent, so they do not have to sell their body, by education, using condoms, by taking care of the orphans, taking care of the agriculture etc.

At the level of the individual, the situation can be improved by a multidisciplinary cooperation: combining the hospital appointment treatments of a person, rescheduling everything around the person. So his/her personal live is not totally blocked.

Another way of multidisciplinary cooperation can be that the person in need of care of the several specialists, would be more fruitful handled in a cooperative way where all doctors together discuss a whole person.

The knowledge of the healthcare field can be used more fruitful when a multidisciplinary approach is combined with the knowledge from other disciplines, depending on the level one looks at it.

Until now most of the healthcare support is by one individual, the doctor, family doctor or specialist to one individual: the patient. Educated mostly mono disciplinary in healthcare from the family doctor primary healthcare in general to the specialist, working multidisciplinary can be threatening and unwelcome in the beginning. However, the benefits seen on the level of society and the individual are prosperous enough to work out this new approach.

The human body is a very complicated intertwined combined biological subject: body and mind together a person. Medical specialists are welcome, needed and necessary. However humans are not a heart and lung, but a person with desires, education, family and certain financial circumstances.

Here the medical world can give feedback to the society of the diseases they encounter. Improving patient safety is improving people safety. Specialization and division in tasks is fruitful. However, a patient is more than a hip or a leg, the patient is a human being and a member of the society.

Therefore some of the healthcare problems should not be handled mono-disciplinary, but should be approached as a complex societal problem using methods and tools of the field of societal complexity.

Handling in a multi disciplinary way is not easy. This needs a learning and training process. Learning at the level of university: healthcare multidisciplinary approach and training the healthcare persons in daily practice. The healthcare system is a part of a world/national power process with many actors; imbedded in vertical and horizontal chains. Changing something within the healthcare system needs cooperation of many actors. This can be performed along the guidelines of the Compram methodology (DeTombe, 1994).

3 THE COMPRAM METHODOLOGY

Often complex societal problems are handled as mono-disciplinary problems by handling the problem for instance by a mono-disciplinary department of the government. However more and more politicians are aware of the limitations of their department and the boundaries of their disciplines. When one decides to handle the complex societal problem one should look at the field of methodology of societal complexity for a methodology to guide the problem handling process. After becoming aware of a complex societal prob-

lem, wanting to change something the problem should be placed on the political agenda of the problem owner. The problem owner must have credibility to handle this problem.

In order to create a safer society one needs to know where the danger comes from and what causes the threat. Each threat has different causes and different effects on different elements in society. Therefore one has to carefully analyze the situation, make a distinction between causes and effects, to see what the elements are and how they are related, see which power groups are involved and to find out which package of sustainable changes can have the desired effects.

To find out what we know about the problem, who is affected by it, which parties are involved, who benefits and who suffers, what emotions and political vulnerability are going on, one has to analyze the problem. This needs an interdisciplinary approach. An interdisciplinary group of knowledge experts should analyze the situation and discuss possible changes. Then the actors should discuss the issue and give their opinion on the situation. Together the experts and actors should find some fruitful changes. The interventions should be carefully implemented and evaluated on their desired effect on the problem. Each complex societal problem has a knowledge, a power and an emotional element. One can consider the healthcare system as a complex societal system. The healthcare system includes many aspects like prevention, curing and controlling.

How to approach an issue in a multidisciplinary way is carefully describes by the Compram methodology (DeTombe, 1994). This methodology combines communication on the level of experts with an emotional and power approach on the level of society. The Compram methodology, developed by DeTombe (1994-2013: DeTombe, 1994, 1999, 2001, 2008a, 2008b, 2010).

Methodology of societal complexity looks like a relatively new branch in Operational Research but is in essence a field of Operational Research in the way the founders of Operational Research wanted to look at the

world and wanted to help the problems in the world (Ackoff, 1974, 1977). The Compram methodology is the next step after Soft Systems Methodology (Checkland, 1982) and System Dynamics (MIT). It combines aspects of different approaches into a structured interactive approach for policy making in collaboration with experts and actors in order to find possible transitions of the situation that can be mutually accepted and implemented into real life.

The Compram methodology is based on the idea that societal problems must be handled multidisciplinary and cooperatively with experts and actors together. These difficult and complicated group processes are guided and structured by a facilitator in a six step approach. Multidisciplinary experts, actors and policymakers discuss the content and possible solutions based on a cooperative (simulation) model of the problem. The methodology emphasizes facilitating the exchange of knowledge, and understanding and communication among the experts and actors.

Knowledge, power and emotions are the basic elements in handling complex societal problems. The Compram methodology is a prescriptive framework method to which all kind of sub-methods can be applied. The Compram methodology has been used as a theoretical basis for handling over sixty real life cases in the field of societal policy making and in real life complex societal problems in several countries of all continents.

4 HOW DOES THE COMPRAM METHODOLOGY WORK?

The Compram methodology is based on the idea that complex societal problems contain three basic elements: knowledge, power and emotion.

Knowledge includes lack of knowledge, data with an uncertain status, missing data, contradictory data, white spots and blind spots. Knowledge includes knowledge of the disciplines involved, field knowledge and knowledge about the actors and the phenomena.

The way Compram methodology deals explicitly with knowledge is to start analyzing the problem with an expert team. Complex societal

problems involve many disciplines, many fields, many phenomena and many actors. The knowledge needed to analyze and handle this is too much for one person to possess. Therefore a team of people must analyze the problem and find interventions. The team of experts has knowledge of the disciplines involved, knowledge about the fields, knowledge about the actors, and knowledge about the phenomena. The experts have the ability to interpret the knowledge from other areas and determine the knowledge for consequences in their own field of expertise. The knowledge experts are, in contrast to the actors, neutral towards the outcome of the problem handling process.

Complex societal problems involve actors. The actors have direct interest in a certain kind of outcome of the problem. Power plays an important role in coming to an agreement between actors. Power is the second basic element in handling complex societal problems. Each actor has particular interests, goals and ideas toward which direction the problem should change. Each actor or group of actors has their own steering instruments to support, change or prevent changes.

The problem owner is a special actor who initiates the problem handling process. The problem owner must have legal or social rights to handle the problem; otherwise the other actors will not cooperate or will ignore the outcome of the problem handling process

The problem owner alone cannot handle complex societal problems. Other actors involved in the problem are needed for handling the problem. These actors need to be included in the problem handling process, because without them the problem cannot be changed. Each actor has a specific relation to the other actors. Some relations between the actors are based on common interests, others on law. Law institutionalizes some rules between actors. Law specifies the rights, duties, and procedures to be followed. Here law specifies the power, however, there is a large area in which rights are not specified. Here the actors should come to an agreement with each other.

The Compram methodology deals, at several moments in the problem handling process, explicitly with power. The Compram methodology deals

with power differences by starting the problem handling process with a neutral knowledge expert team. This is step one of the problem handling process. Use of such a team prevents certain solutions being stimulated while others are neglected at an early stage of the problem handling process. Working this way important issues are not overlooked. The expert team analyzes the power and steering instruments of the actors.

The Compram methodology includes the power of the actors by inviting them to join the problem handling process (step two of the problem handling process). The actors define the problem and their handling space, each with their own team.

The Compram methodology deals with societal power by reflecting on the selected interventions before implementing the interventions carefully (step four of the problem handling process). The Compram methodology neutralizes, where needed, the personal or domain dominance of a person in the problem handling team by giving the team members the opportunity to brainstorm anonymously.

Complex societal problems are handled by teams of people, therefore emotion is the third basic component in handling complex societal problems. Where people are involved emotions are involved. Emotions can stimulate or block certain changes. Emotions play a role or become visible when one's personal interests are attacked or one feels that one's personal interests are being attacked. Emotions play a role in reaching a certain goal or being included or excluded in a problem handling process, or in like and dislike of certain persons in the team or of certain actors. Emotions are also involved in different views on society and prioritizing certain changes.

The Compram methodology deals with emotion by prescribing that the process is led by a well skilled facilitator trained in handling group processes in order to avoid group conflicts. Negative emotions can be provoked by excluding persons or actors from the problem handling process. Including the involved organized and non organized actors at an early stage in the problem handling process can prevent avoidable obstruction.

5 THE SIX STEPS OF COMPRAM METHODOLOGY

Compram methodology distinguishes six steps which are not to be confused with phases in the problem handling process (see figure 1). In the first step, the problem is analyzed and described by a team of neutral content experts. In the second step, the different actors analyze and define the problem. The third step is where the experts and actors try to find interventions that are mutually acceptable. In the fourth step, the societal reactions of the selected interventions are anticipated. In the fifth step, the interventions are implemented. And finally, the changes are evaluated from both the original perspective and the perspective of the problem as it changed during the process.

step 1	analysis and description of the problem by a team of neutral content experts
step 2	analysis and description of the problem by different teams of actors
step 3	identification of interventions by experts and actors
step 4	anticipation of the societal reactions
step 5	implementation of the interventions
step 6	evaluation of the changes

Figure 1: The six steps of the Compram methodology

Many complex societal problems are a threat to people, the economy and the stability of the state, but most of all the quality of life. In order to create a safer society one needs to know where the danger comes from and what causes the threat. Each threat has different causes and different effects on different elements in society. Therefore one has to carefully analyze the situation, make a distinction between causes and effects, to see what the elements are and how they are related, see which power groups are involved and to find out which package of sustainable changes can have the desired effects.

To find out what we know about the problem, who is effected by it, which parties are involved, who benefits and who suffers, what emotions and political vulnerability are going on, one has to analyze the problem. This needs an interdisciplinary approach. An interdisciplinary group of knowledge experts should analyze the situation and discuss possible changes. Then actors should discuss the issue and give their opinion on the situation. Together the experts and actors should find some fruitful changes. The interventions should be carefully implemented and evaluated on their desired effect on the problem. Each complex societal problem has a knowledge, a power and an emotional element.

Most political problems are handled directly in relation with powerful groups involved in the problem, who by way of lobby influence the decisions of the political interventions.

However this directs the definition of the problem and therefore the solution of the problem directly to the definition of the most powerful groups in the problem handling process neglecting the more powerless groups. In order to give the powerless group also a chance and in order to be able to really see how the problem looks like a team of so-called neutral experts should first define the problem before the problem is handled.

These neutral experts are selected based on their knowledge of a part of the field of which the problem is.

The Compram methodology starts when the problem owner invites a facilitator to guide the problem handling process according to the Compram methodology. The facilitator therefore selects a group of neutral experts, neutral toward a certain definition and a certain solution to the problem and invited them to make a definition of the problem. In several meeting the experts each coming from a different discipline defines the problem.

They do this guided by the facilitator with the support of a seven layer communication model (DeTombe, 1994) in which they first describe the problem in words, then define the concepts, then identify the knowledge. Is what the experts say based on theory, assumption

or experience? Then base on the description of the problem they make together a simulation model. The relations of the phenomena and their effect on each other can then be carefully described and simulated. In the conceptual model next to the phenomena the power groups and their emotions are identified and described. This conceptual model can then after agreeing on the content be altered in an empirical model.

After the empirical model the handling space will be discussed. How much space is there for the problem owner to change the problem? Should this be here and now concerning a country, a continent or the world? Then, based on several scenarios the group of experts can suggest several intervention and intervention strategies.

The Compram methodology consists of six steps of interventions of a complex societal problem (see figure 1). The second step is inviting the power groups. Both power groups with much influence and less influential power groups. Both groups of actors who benefit from the problem and groups of actors who suffer from the problem. The facilitator invites each group separately and stimulates them to undergo the same process of problem handling described above to define their own view of the problem, their own definition and to describe the interventions they want to do and their intervention strategies.

Based on these outcomes mutual meetings of neutral experts and actors groups are then invited to look at the problem and find mutual accepted interventions. Then groups are formed to formulate implementation strategies for changing the problem and to guide and later on evaluate implementations for changing the problem.

6 THE USE OF THE METHODOLOGIES OF THE FIELD OF SOCIETAL COMPLEXITY IN REAL LIFE.

The Compram methodology is recognized by the OECD for handling global safety. The Compram methodology is advised by the OECD (July 2006) to handle complex societal issues. The ‘Final consensus report’

from the OECD Global Science Forum Workshop held in Tokyo, Japan, on December 5-6, 2005 organized by the JST-RISTEX¹.

That means that in order to develop and combine the knowledge, the methods and tools for handling societal complexity problems, special multidisciplinary knowledge institutes should be created that can become aware of future and now-a-days dangers and threats. These institutes perform multidisciplinary research and advice policy makers how to handle global safety issues in an integrated multidisciplinary, multi actor approach. In order to accomplish this, each country should establish multidisciplinary centers for research on societal complexity. These institutes should focus on their own specific local complex societal problems in cooperation with the already existing local institutes on safety. International they should cooperate with same kind of institutes on global threats.

These centers should be closely connected to the university. Inside the university a department for societal complexity may be established. In order to give some ideas this department can start with a team of scientists mainly interested or educated in methodology, coming from alpha, beta and gamma sciences.

Although we have the conviction and with us many other researchers in this field that complex societal problems should be handled according to the direction of the field of methodology of societal complexity only now and then complex societal problems are handled in this way, mostly stimulated by researchers of our field. There are several reasons for the reluctance of the politicians to handle complex societal problems.

First of all most of the politicians are not aware or unfamiliar by the methodology. This could be met by a more structured approach to teach managers, future politician and university students in their basic study in the field of for instance agriculture, healthcare, economy and transport. The main concepts and ideas of the field of societal complexity in their

1 Research Institute for Science and Technology for Society, Japan Science and Technology Agency, see Report on the Workshop on Science and Technology for a Safer Society 20-Jul-2006 <http://www.oecd.org/dataoecd/29/2/37163745.pdf>

basis education on the university, so that they are, later on in their professional life at least aware of a more fruitful and sustainable approach towards a complex societal problems.

A second point is that politicians want to jump to conclusions and do not want to spend too much time in defining the problem. They want directly to deal with the powerful actors to find mutual accepted solutions. They like to start directly with problem decision making instead of addressing all the phases of the problem handling process (DeTombe, 1994).

Another point is the transparency of for instance the Compram¹ methodology. This methodology is based on a democratic decision making process and transparent by prescribing that all the activities in each step should be open reported afterwards including the result, who was involved in the decision process and what has be discussed in this process. Not all politicians want this openness.

Another point is the structure of most of the government departments. These departments are separated from each other and it is very hard due to competition and power fights and budgets to work together on a mutual problem (DeTombe, 1999; 2001; 2008a; 2008b; 2010).

7 SIMULATION AND GAMING, STEP FOUR OF THE COMPRAM METHODOLOGY

Step four of the Compram methodology is about the societal reactions before interventions are implemented. Simulation and gaming is a fruitful way to anticipate societal and organizational reactions. When the situation of the healthcare system is discussed based on the Compram methodology in step one, two and three by the experts and actors, like indicated in the paragraphs two and three of this article, one can anticipated the reactions of the field can by gaming and simulation of the

1 See for more information about the methodology Compram <http://www.complexitycourse.org/doriendetombe.html>

presumed interventions This is step 4 of the Compram methodology. Alternations in the workplace are difficult to make and demanded changes often provoke much stress. By way of a game, like role playing one can simulate the new work situation and get a notion what is changing and how this feels. The experiences from these games by evaluation can help to improve the interventions.

რეზიუმე

პროფ. დორიენ დე ტომბი

ჯანდაცვის სისტემისადმი მულტიდისციპლინარული მიდგომა

ჯანდაცვის სისტემა მეტად რთული სისტემაა, არა მხოლოდ სოციალური თვალსაზრისით, არამედ მას მრავალმხრივი მიდგომა სჭირდება. იგი საზოგადოების შემადგენელ ნაწილად წარმოგვიდგება. პროფ. ავტორის აზრით ჯანდაცვის სიტემას შეიძლება მივუდგეთ ე.წ. კომპრამ მეთოდით - Compram methodology, რომელიც ეფუძნება: ცოდნას, ძალაუფლებას და ემოციას. მნიშვნელოვანია ყოველდღიური მულტიდისციპლინური მიდგომა პაციენტებისადმი, ასევე იმ ექიმების მიმართ, რომლებიც სიახლეებისადმი ადაპტირების ძლიერი უნარით არ გამოირჩევიან. მაგრამ ასევე საჭიროა გაიზარდოს პაციენტების მხრიდან მომთხოვნელობა ექიმების მიმართ უფრო მეტი კომპეტენტურობის, კვალიფიკაციასა და პროფესიონალიზმის გამოვლენისადმი. თუმცა ყველა ქვეყანაში ეს განისაზღვრება ინდივიდუალური მიდგომით.

**ბიზნესი, მენეჯმენტი,
მარკეტინგი**

**საქონლის მარკეტინგის პრობლემები ქართულ
სამომხმარებლო ბაზარზე**

ნანული მახარაძე

ეკონომიკის დოქტორი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ასისტენტი-პროფესორი

საბაზრო ურთიერთობებზე გადასვლის შედეგად მნიშვნელოვანია პრაქტიკაში მარკეტინგის თანამედროვე პრინციპების ფართოდ გამოყენების აუცილებლობა და დანერგვა, რაც მიზნად ისახავს მომხმარებლისადმი საქონლის მარკირების, ეტიკეტირებისა და შტრიხ-კოდირების შესახებ დამატებითი ინფორმაციის გადაცემის გზებს, ხერხებსა და მეთოდებს. მარკეტინგი, როგორც კონცეფცია, ქვეყანაში საბაზრო რეფორმების განვითარებასთან ერთად ფართოდ გავრცელდა ეკონომიკის სხვადასხვა დარგში, რომლის ერთ-ერთ ძირითად მიმართულებას მომხმარებლის მოთხოვნილების შესაბამისი პროდუქტის შესახებ ინფორმაციის მიწოდება და შეთავაზება.

ცნობილია, რომ პროდუქციის ხარისხის პრობლემა თანამედროვე მხოფლიოში უნივერსალურ ხასიათს ატარებს, ვინაიდან სწორედ მასზე ბევრად არის დამოკიდებული ქვეყნის მოსახლეობის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების დონე. გაიზარდა ხარისხისადმი მოთხოვნები, რომლებიც განსაზღვრავენ პროდუქციის სამომხმარებლო თვისებებს, ვარგისიანობას და რაც მთავარია, მის უსაფრთხოებას ადამიანის ჯამრთელობისა და გარემოს დაცვისათვის¹.

1 სანოძე ი. სამომხმარებლო საქონლის ხარისხი და მისი ზემოქმედება მომხმარებელზე. ყურნალი „ეკონომიკა“, თბ., 2003წ. გვ., 105

დღეისათვის მსოფლიოში დიდია მოთხოვნა ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქციაზე, მით უფრო, რომ ბაზარზე დაახლოებით 80% არაჯანსაღი სასურსათო პროდუქცია იყიდება. საქართველოს კი შეუძლია ბუნებრივი რესურსებისა და სამეურნეო ტრადიციების გათვალისწინებით სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტებით არა მხოლოდ საკუთარი მოსახლეობა დააკმაყოფილოს, არამედ ექსპორტად გაიტანოს ეკოლოგიურად სუფთა და ხარისხიანი პროდუქცია.

მსოფლიოში მიღებული ე.წ. კარტახენის ოქმი, ქვეყანას უფლებას აძლევს არ შეიტანოს თავის ტერიტორიაზე გენმოდიფიცირებული პროდუქცია ან შეიტანოს იმ პირობით, რომ მასზე აუცილებლად იქნება წარწერა, მისი გენმოდიფიცირებულობის შესახებ. უნდა აღინიშნოს, რომ უკანასკნელ წლებში საქართველოს მთავრობის ინიციატივით, გენმოდიფიცირებულ პროდუქციაზე რეგულაციები შემოდის, რომელიც აღნიშნული პროდუქციის მარკირებას, რიგ შემთხვევაში კი — აკრძალვას გულისხმობს¹. კარტახენის ოქმი რატიფიცირებისათვის პარლამენტმა რამდენჯერმე განიხილა, მაგრამ ჩავარდა (თუმცა ცნობილია, რომ საპატრიარქოს დაჟინებული თხოვნით პარლამენტმა რატიფიცირება გაუკეთა ამ ოქმს, მაგრამ მარკირება ჯერჯერობით არ დაწყებულია). გენმოდიფიცირებული პროდუქტების შესახებ კანონპროექტი ითვალისწინებს, რომ სახელმწიფო ვალდებულია მომხმარებელს მიაწოდოს სრულყოფილი ინფორმაცია საქონლის შესახებ, რას იყენებს საკვებად და მომხმარებელი თავად გადაწყვეტს რამდენად უნდა ენდოს ამა თუ იმ პროდუქტს?

პრობლემა არა მხოლოდ გენმოდიფიცირებულ, არამედ ემულგატორებით გაჯერებულ სხვა დანარჩენ პროდუქციაზეა, რაც კი, საერთოდ ბაზარზე იყიდება. როგორც ცნობილია, გენმოდიფიცირებული პროდუქტების გარდა არანაკლებად საშიშია ჯამრთელობისათვის ემულგატორები. ემულგატორი საკვები დანამატია, რომელიც საგემოვნო თვისებებს ზრდის საკვებში და რომელსაც იყენებენ მთელ მსოფლიოში (მათ შორის საქართველო-

1 <https://www.facebook.com/permalink>.

შიც). ზოგიერთ ქვეყანაში ემულგატორების ცალკეული სახეების გამოყენება აკრძალულია, საქართველოში კი, მხოლოდ რამდენიმესი. სამწუხაროა ის ფაქტი, რომ მართალია უმეტეს შემთხვევაში მწარმოებელი თავის უფლებებს არ არღვევს და პროდუქტს შეფუთვაზე მითითებული აქვს შემადგენლობაში ემულგატორების შესახებ ინფორმაცია, მას მომხმარებელი არ აქცევს ყურადღებას და არ კითხულობს (უფრო ზუსტად ვერ კითხულობს).

დღეს საქართველოში ფორმირებაში მყოფი სასურსათო ბაზარი ჩამოყალიბების სტადიაშია და ამიტომ მსჯელობისას განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს მარკეტინგის ისეთი საკითხები, როგორიცაა: პროდუქციის მარკირების, ექსპერტიზის, მომხმარებელთა ინფორმირებულობის და სხვათა საფუძვლიანი შესწავლა. საქონლის მარკირების დროს მნიშვნელოვნად ადვილდება საქონლის იდენტიფიკაცია. მომხმარებელს ეძლევა საშუალება საქონლის შეძენისას გარანტირებული ხარისხის მქონე პროდუქტი შეარჩიოს, მარკა აძლევს მომხმარებელს ინფორმაციას საქონლის ხარისხის შესახებ. პროდუქციის ხარისხის ხიანობის გამოვლენა იწყება ეტიკეტის დათვალიერებით, მისი სწორი წაკითხვით, სავაჭრო მარკის ამოცნობითა და შტრიხკოდის შემოწმებით.

უნდა აღინიშნოს, რომ ამ მიმართულებით ქვეყნის ბაზარი საკმარისად არ არის გამოკვლეული, ამიტომ მნიშვნელოვანია მომხმარებლისადმი მოთხოვნის შესაბამისი ხარისხიანი პროდუქტების შეთავაზება. გარდა ამისა, სავალდებულოა ამ მიმართულებით ლაბორატორიებისა და უცხოელთა გამოცდილების გამოყენება, რომელიც პროდუქციის გენმოდირიცირებას გააკონტროლებს და დაადგენს, მით უფრო საქართველოს ამ მხრივ, რესურსები და სამეცნიერო პოტენციალი გააჩნია.

ამრიგად, როგორც პრაქტიკა გვიჩვენებს, საქართველოში მარკეტინგის პრინციპების გამოყენება სამართლიანი, მიზანშეწონილი და დროულია, რადგან არსებობს ყველა საჭირო პირობა (თეორიული, სამეცნიერო და პრაქტიკული თვალთახედვით) პრაქტიკაში თანამედროვე მარკეტინგული მეთოდების დანერგვითა და გამოყენებით მოვახდინოთ მომხმარებელთა განათლების

დონის ამაღლება, რომელიც შეძლებს დაეხმაროს მომხმარებელს სამომხმარებლო ბაზარზე შეარჩიოს სასურველი საქონელი. ქვეყანაში მარკეტინგის განვითარებით უნდა მოხდეს მომხმარებელთა მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქტებით, ასევე ბიოპროდუქტების წარმოება, მარკირება ამ მიმართულებით ბაზრის განვითარება.

ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე, გაიზრდება რა მომხმარებელთა ცნობიერება, ცოდნა და გამოცდილება, მეტი საშუალებისა და შესაძლებლობების პირობებში, ისინი უფრო მეტად მომთხოვნი გახდებიან ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქტების, უკეთესი ფასებისა და მომსახურების მიმართ. ამ მხრივ სასურველია შესაბამისი სამსახურების ჩამოყალიბება, რომელიც დაეხმარება მომხმარებელს შეძლოს უკვე მარკირებული საქონლის იდენტიფიცირება. ამიტომ იქმნება აუცილებელი წინაპირობა იმისა, რომ მარკეტინგის სხვადასხვა მეთოდების (რეკლამა, პრეზენტაციები) გამოყენებით მომხმარებელმა მოახერხოს ბაზარზე მისთვის სასურველი ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქტის ნაკითხვა და შერჩევა.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. თოდუა ნ. მღებრიშვილი ბ. მარკეტინგის საფუძვლები. თბილისი, 2009.
2. <http://www.slideshare.net>
3. Roger A. Kerin, Robert A. Peterson. Strategic Marketing Problems. -11 h ed. 2007.
4. www.gmfree.caucasus.net
5. https://www.facebook.com/permalink.php?id=328332220527431&story_fbid=504526139574704
6. <https://www.facebook.com/pages/ეკოლოგიურად-სუფთა-ქართული-საკვები-პროდუქტი/>

SUMMARY

NANULI MAKHARADZE

MARKING OF GOODS – PROBLEMS IN CONSUMER MARKET OF GEORGIA

The article discusses the problem of marking of goods in consumer market of Georgia. It is known that in the recent years demand for marked goods has increased in Georgian market, because users are becoming more demanding regarding ecologically pure products and services. The problem here is not only in products that they are genetically modified and saturated with emulsifiers, as well it concerns the other thing that is for sale in the market.

Regardless the decision made towards the marking of the goods in this regard many things have to be done. Because what exists on the market currently that is marked and sold, customers cannot read (or only small number can read it) how to choose the preferred products. Therefore it's desirable to increase the awareness of customers in this regard.

Based on the above mentioned it is necessary to establish the appropriate services that will help customers to identify the goods that have been already marked, thus it creates necessary precondition of the using various methods of marketing (advertisement, presentations) for consumer could choose ecologically pure, desirable product in the market.

THE RELATIONSHIP OF THE CONCEPT OF VALUE MANAGEMENT AND PRINCIPLES OF CORPORATE GOVERNANCE

Mushegh Hovhannisyan

Armenian State University of Economics
assistant in the Department of Accounting and Auditing
PhD in Economics

The principles of cost management companies is closely linked with the principles of the recently developed enterprise in Armenia management. International practice of capital markets, major banks and other financial institutions shows: high standards of corporate governance - a requirement for investors potential partners - the recipients of investment.

The need to improve corporate governance has become one of the most actual problems of large and medium-sized businesses in the last decade.

As defined by the World Bank, corporate governance combines the applicable laws, regulations and practice of management in the private sector, allowing companies to attract financial and human resources to effectively carry out economic activity and, therefore, continue to function, accumulating long-term economic value by increasing the value of shares, and respecting the interests of shareholders and society as a whole.

Corporate governance is concerned with how power is arranged and implemented in the organization. Corporate governance should not be confused with the management of corporations, as it relates to the issue of power in the organization of any legal form, and not only in the corporation itself, which is identified with a public company.

Corporate governance in theory and in practice, is analyzing agency problem as a problem of the separation of powers in the firm. Its essence lies in the resolution of conflicts between the principal and the agent.

In the classical theory serves as principal owner of the firm, as well as agents - top managers.

Surge of interest in the issue of corporate governance in the late 90's was stimulated by the wave of privatization that took place in many countries in transition. In addition, by this time were differences in corporate governance in the countries with a market economy, where not always evolved dispersed share ownership.

Each system has its own model of corporate governance, with their inherent advantages and disadvantages. Thus, the American model is characterized by a well-developed legal framework that defines the rights and obligations of the three key stakeholders: managers, directors and shareholders, and relatively simple mechanism of interaction between the corporation and the shareholders, and the shareholders as at annual general meetings, and in the intervals between them.

It is believed that the independent members of the board, mandatory members of the Board of Directors, openly and evenly distribute the information objectively evaluate the work of managers and stand guard over the rights of shareholders. As a result, outsider systems are considered more controllable and less corrupt. They also contribute to the formation of a more liquid capital markets.

In Germany and Japan, banks and other financial institutions to control most of the corporate sector. Control is exercised through pyramidal structures and the network of cross-holdings. Representatives of the banks selected by the Boards of Directors, but it is a representation of German corporations constantly, and they are attracted to the Japanese model only in crisis situations.

By the middle of the first decade of the 21'st century, the basic preconditions for research in the field of corporate governance have changed:

- The institutional environment (ownership, the legal system, the stock market, the banking system, etc.) has a significant influence on the formation of corporate governance in transition economies.
- The most typical form of ownership in the world is concentrated ownership. The main shareholders are traditionally rich families or fi-

nancial institutions.

- There is a balancing role of the stock market and banks in the financing of the investment process.

Creating a system of corporate governance that responds to the wishes of investors require a very long time and considerable expense.

The company has a corporate governance system increases its attractiveness in the eyes of investors, which is reflected in the premium that investors are willing to pay the usual market price of the securities of such companies.

Supporters of the implementation of corporate governance principles state: an effective system of corporate governance is important as one of the main tools to create shareholder value. The increase in the value of the company, which is expressed by its market capitalization in the case of a liquid stock market, or the price of a possible liquidity in the absence thereof, is one of the key objectives pursued by the owner.

Corporate governance based on Value-Based Management allows you to increase the investment attractiveness of the company, to create a flow of internal and external sources of funding to ensure the maximization of corporate value. In addition, increasing the value of a business can be a purpose for which it is possible to coordinate the interests of different groups of participants of corporate relations.

To demonstrate the mechanism of the effect of corporate governance on the growth of the company's value by using the indicator of economic value added (EVA):

$$EVA = NA * (ROIC - WAAC),$$

Where

NA-Net Assets,

ROIC-Return on Invested Capital,

WAAC- Weighted Average Cost of Capital.

Growth in the value of the company depends on its ability to increase the return on investment and reduce the cost of debt capital.

An effective system of corporate governance affects each of these levers of value creation.

The use of international accounting standards opens up the company access to cheaper financing in Western banks and financial institutions. Independent audit provides the necessary level of confidence in the statements upon which management decisions are made. This reduces the cost of capital (WACC). A low value of WACC allows the company to implement projects that can not be made of its competitors because of the higher cost of capital.

An effective system of corporate governance increases the transparency of the company, allowing investors to judge the financial results of its operations and management processes. This in turn increases the reliability of the company in the eyes of investors, inspires more confidence in the fact that it is able to provide its shareholders with an acceptable level of profitability of investments, thereby facilitating access to capital markets.

Application of operational reporting improves the efficiency of decision-making in order to achieve the best results, and hence contributes to the return on invested capital (ROIC). Accountability of managers to shareholders also reduces the risk of opportunistic behavior to a minimum. Finally, an effective system of corporate governance improves reputation, which is a very important intangible asset.

Consultancy McKinsey conducted a study of corporate governance 188 companies operating in the markets of the six countries with developing economies - India, South Korea, Malaysia, Mexico, Taiwan and Turkey. The hypothesis of a direct link between the level of corporate governance and market capitalization of the company confirmed the results of the study. Corporations that have received high ratings of corporate governance, and had a higher ratio of share price to book value of its assets.

Choosing a model for the valuation of a company depends on the purpose of the object and the specific conditions of the assessment. Many authors have pointed to the shortcomings of traditional assessment methods in Armenian economic conditions. However, we believe that an objective assessment of the business value can be used by several methods.

In our opinion, the combination of the method of net assets (determined by the underlying value of the company as a property complex) in combination with the methods based on indicators of economic benefits will get an estimate of the cost that best addresses all factors of value creation: the size of the net assets yield (equity investment, total assets), the possible risks and the impact of the stock market.

Strong evidence of the influence of corporate governance on value creation can be obtained only on the basis of a considerable number of measurements over a long period of time and take into account the impact of both financial and macroeconomic factors.

LIST OF REFERENCES:

1. Notes on Corporate Governance Manual, <http://www.ifc.org/europe/default/descripen/indexen/footen/footen.html>
2. Coombs, P., Watson, M., Campos, K., R. Newell, Wilson G. Price of corporate governance // Bulletin of McKinsey. - 2003. - № 1
3. Haspeslagh, Philippe, Tomo Noda, and Fares Boulos, “Managing for Value:It’s Not Just About the Numbers.” Harvard Business Review (July-August 2001): 65-73.
4. Faccio M., Lang L. The ultimate ownership of Western European Corporations.// Journal of Financial Economics, 2002, № 65, 365–395.

რეზიუმე

მუშეგ ჰოვანისიანი

კორპორაციული მართვის პრინციპებისა და „ღირებულების მართვის კონცეფციის კავშირი“

კომპანიის ღირებულების ზრდა - ეს არის სტრატეგიული მიზანი, რომლის მიღწევითაც შესაძლებელია კორპორაციული ურთიერთობის სხვადასხვა მონაწილეთა ინტერესების ჰარმონიზაცია, და მთავარი მიზანი კორპორაციული მართვისა .

მთავარი ფაქტორი, რომელიც ზეგავლენას ახდენს კომპანიის ღირებულებაზე, არის სააქციო და სასესხო კაპიტალის ღირებულება, ასევე მიღებული შემოსავალი ჩადებული ინვესტიციებიდან. იმ მთავარი მაჩვენებლების შერჩევის საფუძველზე ინდივიდუალურად თითოეული კომპანიისთვის, რომლებიც უკეთ შეაფასებენ ამ ფაქტორების ეფექტს, უფრო ადვილი იქნება ეფექტური მართველობითი გადაწყვეტილებების მიღება.

ჩვენი აზრით, წმინდა აქტივების ღირებულების (აქტივებს-ვალდებულებები) მეთოდის

კომბინაციით ეკონომიკურ სარგებელის ინდიკატორებზე დაფუძნებულ მეთოდთან ერთად ადვილი იქნება კომპანიის შეფასება, რომელშიც ერთდროულად გაითვალისწინება კომპანიის ღირებულების გაზრდაზე ყველა მოქმედი ფაქტორი: წმინდა აქტივების სარგებელი (საინვესტიციო კაპიტალი, მთლიანი აქტივები), შესაძლო რისკები და ზემოქმედება საფონდო ბაზარზე.

ფინანსური დარღვევები, მათი იდენტიფიკაცია და კლასიფიკაცია ბიზნესის სფეროში

ჩადუნელი გელა
სტუდენტორანტი

ფინანსური დარღვევები ეკონომიკურ დანაშაულთა ჯგუფს მიეკუთვნება. მათი ერთი ნაწილი სახელმწიფოებრივი დონისაა, მეორე – შიდასაფირმო. ხშირად ისინი ერთმანეთშია გადახლართული და მათ ორივე ჯგუფს აკუთვნებენ.

ფინანსური დარღვევა ისეთი ეკონომიკური დანაშაულია, რომელიც ფინანსურ დანაკარგს იწვევს. სახელმწიფო დონის ფინანსური დარღვევა – სახელმწიფოს აზარალებს, შიდასაფირმო კი – ორივეს.

იმის მიუხედავად, რომ ძალზე ძნელია (ხშირად კი შეუძლებელი) სახელმწიფო და შიდასაფირმო ფინანსური დარღვევების გამოფენა, ჩვენ შევეცდებით განვიხილოთ ის ფინანსური დარღვევები, რომლებიც უპირატესად ფირმაში ხდება და რომლებიც იწვევენ, როგორც საფირმო, ისე სახელმწიფო ბიუჯეტის დანაკარგებს. მათ მიეკუთვნება:

1. დანაშაული სამენარმეო ან სხვა ეკონომიკური საქმიანობის წინააღმდეგ;
2. დანაშაული ფულად-საკრედიტო სფეროში;
3. დანაშაული საფინანსო საქმიანობის სფეროში;
4. დანაშაული სამენარმეო ან სხვა ორგანიზაციაში სამსახურის ინტერესის წინააღმდეგ.

ეკონომიკური დარღვევების დასახელებული ჯგუფები მოიცავენ რამოდენიმე ათეული სახის დარღვევას, რომელთა ერთი ნაწილი პირდაპირ გვამცნობს ფინანსურ დარღვევაზე, მეორე კი ირიბად გულისხმობს მას.

დანაშაული სამეწარმეო ან სხვა ეკონომიკური საქმიანობის წინააღმდეგ მოიცავს [1, გვ. 87-100]: კანონიერი სამენარმეო საქმიანობისათვის ხელის შეშლას, მიწასთან დაკავშირე-

ბული გარიგებების უკანონო რეგისტრაციას, უკანონო სამენარმეო საქმიანობას, უკანონო ცრუ მენარმეობას, ფულის გათერთებებს, უკანონო შემოსავლების ლეგალიზაციის გზით მოპოვებული ქონებით სარგებლობას და ქონების შექმნას, ფლობას ან გასაღებას, სახელმწიფო შესყიდვებში მონაწილეობის წესის დარღვევას, სასაქონლო ნიშნის ან სხვა კომერციული აღნიშვნის მართლსაწინააღმდეგო გამოყენებას, ფალსიფიკაციას, ფალსიფიცირებული ნივთის უკანონო გადაზიდვას ან გასაღებას, მარკირებას და ქვემდებარე აქციზური საქონლის აქციზური მარკის გარეშე გამოშვებას და რეალიზაციას, ყალბი აქციზური მარკების დამზადებას და რეალიზაციას, სამენარმეო საქმიანობისთვის საქონლის ტრანსპორტირებას სასაქონლო ზედნადების გარეშე, ყალბ რეკლამას, ინსაიდერული ინფორმაციის უკანონო შეგროვებას და გამოყენებას, ბუღალტრული აღრიცხვის უკანონო დარღვევას, უკანონო ქმედებებს გადახდისუუნარობისას, ქონების გადამალვას მოჩვენებითი ან თვალთმაქცური გარიგებით, საბუღალტრო წიგნის წარმოების წესის დარღვევას გადახდისუუნარობისას, გადახდისუუნარობისას გადახდისუუნარობის საქმის წარმოების გახსნის შესახებ განცხადების შეუტანლობას და მოვალის მართვასა და წარმომადგენლობაზე უფლებამოსილი პირის მიერ მეურვისთვის ინფორმაციის წარდგენის ვალდებულების დარღვევას.

ღანაშაული ფულად-საკრედიტო სფეროში აერთიანებს შემდეგ დარღვევებს [1, გვ. 100-102]: კრედიტის უკანონო მიღებას, ყალბი საკრედიტო ან საანგარიშსწორებო ბარათის დამზადება-გასაღება ან გამოყენებას, ჩეკის ან საკრედიტო ბარათის ბოროტად გამოყენებას, ყალბი ფულის ან ფასიანი ქაღალდების დამზადებას და გასაღებას, ფასიანი ქაღალდების ბაზრის წესის დარღვევას.

ღანაშაული საწინანსო საქმიანობის სფეროში მოიცავს [1, გვ. 102-105]: საქართველოს ეკონომიკურ საზღვარზე საქონლის გადაადგილებასთან დაკავშირებული წესის დარღვევას, საზღვარგარეთ გატანილი საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილი კულტურის ძეგლის ან ძეგლის ნიშნის მქონე ობიექტის საქა-

რთველოში დაუბრუნებლობას, საქართველოს ტერიტორიაზე მიმოქცევაში არსებული ეროვნული ვალუტის გამოყენების წესის დარღვევას, საზღვარგარეთიდან უცხოურ ვალუტაში თანხის დაუბრუნებლობას, მომხმარებლის მოცუებას.

დანაშაული სამაჟარგო ან სხვა ორგანიზაციაში სამსახურის ინტერესის წინააღმდეგ. დანაშაულის ამ ჯგუფში შედის [1, გვ. 105-107]: უფლებამოსილების ბოროტად გამოყენება, გულგრილობა, კომერციული მოსყიდვა.

როგორც ამ ჩამონათვალიდან ჩანს, ფინანსური დარღვევები და დანაშაულობები მეტად მრავალფეროვანია. ხშირად ისინი შერწყმულია პროფესიონალურ და ორგანიზებულ დამნაშავეობასთან და მაშინ მათი იდენტიფიკაცია კიდევ უფრო ძნელდება. მაგალითად, პროფესიონალური დამნაშავეები შესაძლებელია გაერთიანდნენ რაიმე ფორმით და მათ შეიძლება ჰქონდეთ ერთობლივი საერთო საშუალებები თანამდებობის პირთა მოსყიდვის მიზნით. ან კიდევ, სხვადასხვა პროდუქციის იმპორტ-ექსპორტის სფეროში მოქმედი კლანების უკანონო ქმედებები საქართველოში მიეკუთვნება ფინანსურ-ეკონომიკურ დამნაშავეობას, მაგრამ მათი მოქმედებების არეალი ისეთი მასშტაბურია, და, ხშირად, ისე დაკავშირებულია ხელისუფლების ორგანოებთან, რომ მათი კანონსაწინააღმდეგო მოქმედებები ითვლება არა ეკონომიკურ, არამედ ორგანიზებულ დანაშაულად (ეს ხდება ფარმაცევტულ პროდუქციის შემოტანა-გაყიდვაში, ნავთობპროდუქტებში, საქონლის ხორცის და ქათმის შემოტანა-რეალიზაციაში და სხვა).

საერთოდ, ორგანიზებული დანაშაულის ცნება უფრო ფართო და მასშტაბურია, ვიდრე პროფესიონალური და ეკონომიკური დანაშაული. იგი მოიცავს ორივეს და კიდევ თანამდებობრივ დანაშაულსაც. ასე რომ, ეკონომიკური, ორგანიზებული და პროფესიონალური დანაშაულობების ასეთი ურთიერთჩართულობის გამო, ხშირ შემთხვევაში მისგან ეკონომიკურ-ფინანსური დანაშაულის იდენტიფიკაცია ძნელია.

ამის მიუხედავად არსებობს რამოდენიმე პრაქტიკული მიდგომა, რომელსაც იყენებენ ეკონომისტ-ექსპერტები და იურისტები

ფინანსურ (ბუღალტრულ) აღრიცხვაში დანაშაულთა კლასიფიკაციისთვის. თუმცა, უნდა ავლნიშნოთ, რომ ეს მიდგომები არ არის სრულყოფილი, რის გამოც მრავალი ფინანსური დარღვევის ინდეტიფიკაცია ვერ ხერხდება.

საქმე ისაა, რომ ექსპერტული გამოკვლევების უმრავლესობა არ ტარდება სათანადო ინფორმაციული ანალიზით, რის გამოც ვერ ხერხდება ფინანსურ დარღვევათა ნიშნების, სახეების და დარღვევათა საშუალებების დადგენა. ამის მიზეზი ძირითადად არის დამახინჯებული ინფორმაციის სისტემიზაციის არ- არსებობა ზემოთ ჩამოთვლილი ნიშნებით და სახეებით.

ფინანსური დარღვევების სახეები და დარღვევების მეთოდები რამდენამდე დამოკიდებულია ქვეყანაში არსებულ ეკონომიკურ წყობაზე (სოციალისტური, საბაზრო თუ შერეული) და თვით საექსპერტო სამეურნეო ერთეულის სტატუსზე. სოციალისტურ წყობაში თითქმის ყველა საწარმოში ფინანსური დანაშაული მყლავნდებოდა გეგმების შესრულების ხელოვნურად გაზრდილ შეფასებაში. ქვეყნის მასშტაბით ამის მიზანი იყო სისტემის პრესტიჟის ხელოვნური შენარჩუნება, სამეურნეო ერთეულისთვის კი მისი თანამშრომლების პრემირება გეგმის შესრულებისთვის და გადაჭარბებისთვის. ძირითად შემთხვევაში ამის „მიღწევა“ ხდებოდა სხვა მაჩვენებლების დამახინჯებით, კერძოდ, ვითომდა გეგმის შესრულება-გადაჭარბებაზე მათი „მიზმი“. მაგალითად, თუ მეტი პროდუქცია დამზადდა, მაშინ მასალაც მეტი უნდა დახარჯულიყო, ამიტომ ამ ვითომდა „მეტი პროდუქციის“ დამზადებისთვის წინასწარ იყო გათვალისწინებული „მასალების ქურდობა-დატაცების“ მუხლში მისი გარკვეული რაოდენობა, რომელიც პროდუქციის გეგმის ფიქტიური შესრულებისას ჩამოინერებოდა არა მასალების დატაცება-ქურდობის მუხლით, არამედ პროდუქციის გამოშვების მუხლით. გარკვეულწილად ეს სქემა ახლაც მუშაობს სახელმწიფო ორგანიზაციებში, რასაც ვერ ვიტყვით კერძო სამართლის სუბიექტებზე.

კერძო სამართლის სამეურნეო ერთეულებში ამის საწინააღმდეგო მოვლენას აქვს ადგილი. კერძოდ, აქ მოჩვენებითი ზრ-

დის მიმართულებით წარმოებული მიწერები შეიცვალა, ფინანსური არღიცხვის ზოგიერთი მაჩვენებლის ასევე მექანიკური შემცირებით. მაგალითად, რიგი მენარმეები ცდილობენ შეამცირონ გადასახადების და სხვა სავალდებულო შენატანების მოცულობა ბიუჯეტში და არასაბიუჯეტო ფონდებში. ამას ისინი აღწევენ გამოშვებული პროდუქციის (მომსახურების, სამუშაოების) რაოდენობის და ღირებულების აღრიცხვის მონაცემების გაყალბებით. ასეთი არააღრიცხული პროდუქციის სარეალიზაციოდ იქმნება „ჩრდილოვანი სექტორი“, რომელიც მიჩქმალულია გადასახადების გადახდისაგან. ხშირად ანგარიშგებაში არ ხვდება პირადი, მაგრამ დასაბეგრი შემოსავლებიც (მაგალითად, პრემია). ბიზნეს-ერთეულებში, პერიოდულად ადგილი აქვს ზოგიერთი მაჩვენებლის (მაჩვენებლების) ამაღლებასაც. ამ ქმედების მიზანი არის ან სამეურნეო ერთეულის ფინანსური მდგომარეობის შელამაზება ინვესტორის, დამფინანსებელი ბანკის და აქციონერების თვალში, ან საგადასახადო ვალდებულებების შემცირება. პირველს ემსახურება აქციონერების, ბანკების და ინვესტორებისთვის შედგენილი ფინანსური ანგარიშგება, მეორეს ფისკალური და მაკონტროლებელი ორგანოებისთვის სამეურნეო სუბიექტის ოფიციალური ბუღალტრული ანგარიშგება. ამის გარდა, ნებისმიერ სამეურნეო ერთეულში არსებობს ანგარიშგების სხვა ფორმაც. ეს არის მმართველობითი ფინანსური ანგარიშგება. იგი განკუთვნილია მხოლოდ ფირმის ხელმძღვანელობისთვის, მისი მესაკუთრისთვის. მასში მოცემული ინფორმაცია არ არის დამახინჯებული და იგი იძლევა სამეურნეო სუბიექტის საქმიანობის რეალურ სურათს, მაგრამ ეს ინფორმაცია არ არის ოფიციალური და მასზე არ მიუწვდებათ ხელი მაკონტროლებელ ორგანოებს.

იმისათვის რომ ექსპერტებმა შეძლონ საექსპერტოდ აღებულ ოპერაციაში (ან მის ფრაგმენტში) ყველა ფინანსურ დარღვევათა ამოცნობა, მათ უნდა ისარგებლონ არა მხოლოდ მათთვის წარდგენილი ოფიციალური ანგარიშგებით, არამედ მათ უნდა მოითხოვონ მოცემულ ოპერაციაზე მოცემულ სამეურნეო სიბიექტში არსებული ყველა პირველადი (ოპერატიული, მიმდინარე)

ინფორმაცია. საქმე ისაა, რომ ფირმის ფინანსურ (ბუღალტრულ) აღრიცხვაში სამეურნეო და ფინანსური ოპერაციები აისახება ჩანაწერების სახით და (ან) ბუღალტრული გატარებების სახით. ჩანაწერებს სამი ფორმა აქვთ [2, გვ. 76]:

1. სრული (მაკორექტირებელი) ჩანაწერები ავტომატიზირებული აღრიცხვისთვის;

2. პირველად დოკუმენტებში, მემორიალურ ორდერებში და უწყისებში შეტანილი ოპერაციების მოკლე აღწერები;

3. ნახევრადდაფარული ცნობები (მაგალითად, როცა ოპერაციის შინაარსი რამოდენიმე დოკუმენტშია დაფიქსირებული, ბუღალტრული გატარება კი ჩანერილია მათგან მხოლოდ ერთში, ანდა მხოლოდ დოკუმენტების რეესტრში).

ბიზნეს-სუბიექტების პრაქტიკაში ყველაზე მეტად გავრცელებულია სამეურნეო ოპერაციების აღწერის მეორე და მესამე ტიპი. სწორედ ისინი ქმნიან ეკონომიკური ოპერაციების დამახინჯების სასურველ პირობებს ბუღალტრულ გატარებებში მათი ასახვისას – ინფორმაციული ჯაჭვის პირველი რგოლიდან საბოლოო რგოლის – ბუღალტრული ანგარიშგების ჩათვლით. თუ ექსპერტებს ეს საწყისი ინფორმაცია ხელთ არ ექნებათ, ამის გარეშე ისინი ვერ შეძლებენ მოცემულ ფინანსურ დარღვევათა მთელი სპექტრის აღმოჩენას და სწორ იდენტიფიცირებას. მაგრამ ამ ინფორმაციის არსებობის შემთხვევაშიც თუ ექსპერტი არ არის მაღალკვალიფიციური პროფესიონალი ბუღალტრული აღრიცხვის და ფინანსური მენეჯმენტის კუთხით, ანუ თუ მას არა აქვს სპეციალური ცოდნა და უნარი ამ მიმართულებით, ის ვერ შეძლებს ფინანსური დარღვევების გამოვლენას, და, რომც შეძლოს, ვერ იანგარიშებს იმ ზარალს, რაც ამ დარღვევამ მისცა ქვეყნის ბიუჯეტს.

ფინანსური აღრიცხვის და ანგარიშგების ნებისმიერი დარღვევა ამ სფეროში არსებულ ნორმატიულ დოკუმენტებში გათვალისწინებულ ნორმების და ნორმატივების დარღვევის შედეგს წარმოადგენს. სწორედ ამ ვითარებას ვუდებთ საფუძვლად სააღრიცხვო მონაცემების დარღვევების სახეების ჩვენს მიერ შედგენილ სისტემიზაციას. ასეთი მიდგომა საშუალებას გვაძლევს

მოვახდინოთ მათი სახეების მიხედვით დაჯგუფება და მივცეთ ყველა იმ დარღვევას შეფასება, რომელიც კი ექსპერტს თავის საქმიანობაში შეიძლება შეხვდეს.

ასეთი დაჯგუფების პირველ საფუძვლად ჩვენ წარმოგვიდგენია ინფორმაციის აღრცხვის განყოფილება. ესენია:

I. ძირითადი საშუალებები, მასალები და არამატერიალური აქტივები;

II. მუშა-მოსამსახურებთან ხელფასით და სხვა გადასახდელებით ანგარიშსწორება;

III. პროდუქციის (მომსახურების) წარმოებაზე განუვლი ხარჯები;

IV. მომწოდებლებთან, მყიდველებთან, მოიჯარებებთან და შემკვეთებთან ანგარიშსწორებები;

V. ფონდები, რეზერვები და ფინანსური შედეგები;

VI. ბიუჯეტთან და ბიუჯეტისგარეშე ფონდებთან ანგარიშსწორების სხვა განყოფილებები (მათი რიცხვი დამოკიდებული იქნება კომპანიის პროფილზე).

სააღრიცხვო ინფორმაციის დამახინჯების სისტემიზაციის მეორე კრიტერიუმად მივიჩნევთ იმ ოპერაციის სახეს, რომლის არასწორი, დამახინჯებული ფიქსაცია მოხდა ბუღალტრულ აღრიცხვის ჩანაწერთა სისტემაში. ამ ოპერაციებს ჩვენ ვჯგუფად ვყოფთ:

1. ოპერაციების სახეები (სამეურნეო, საფინანსო, სააღრიცხვო);

2. ოპერაციები, რომლებიც სამეურნეო სახსრების (ან მათი წყაროების) შემოსავალში აღებასთან, ანდა მათ ჩამოწერასთან არიან დაკავშირებულნი;

3. დანარჩენი ოპერაციები.

ამის გარდა, დარღვევა-დამახინჯებათა კლასიფიცირებისთვის ვთავაზობთ სააღრიცხვო დოკუმენტების სახეებსაც, რომლებშიც შეიძლება მოხდეს ჩანაწერის ფალსიფიცირება. ჩვენი აზრით, თვით ეს დოკუმენტები ვნიშნით უნდა დავაჯგუფოთ:

1. დოკუმენტები აღრიცხვა-ანგარიშგების სტადიების მიხედვით;

2. დოკუმენტები გამოყენების სფეროების მიხედვით;

3. დოკუმენტები ტიპიზაციის ხარისხის მიხედვით.

პირველ ჯგუფში შევა:

➤ სამეურნეო ოპერაციის შესასრულებლად საჭირო დოკუმენტები;

➤ ამ დოკუმენტების სააღრიცხვო წიგნები;

➤ პირველადი დოკუმენტების რეგისტრები;

➤ სინთეზური და ანალიზური აღრიცხვის რეგისტრები;

➤ ნაკრები აღრიცხვის რეგისტრები;

➤ საკონტროლო ფუნქციების შესასრულებელი დოკუმენტები.

მეორე ჯგუფში გაერთიანდება:

➤ დარგთაშორისი, დარგობრივი და უწყებრივი დოკუმენტები.

მესამე ჯგუფში შევა:

➤ ტიპური დოკუმენტები;

➤ ტიპურ დოკუმენტების საფუძველზე შემუშავებული დოკუმენტები;

➤ ნებისმიერი სხვა დოკუმენტები.

ფინანსურ დარღვევათა იდენტიფიცირება და კლასიფიკაცია შეიძლება მოხდეს იმ დოკუმენტის რეკვიზიტების მიხედვითაც, რომელ დოკუმენტშიც მოხდა დამახინჯება, კერძოდ გაყალბდა უშუალოდ ამ დოკუმენტის რეკვიზიტი, თუ წინა — სასაფუძვლო დოკუმენტიდან გადმოსული რეკვიზიტი.

ჩვენ არ მიგვაჩნია, რომ ჩვენი წინადადებები აბსოლუტურად სრულყოფილია, მაგრამ, რადგან საფინანსო-ეკონომიკური ექსპერტიზის მეთოდოლოგიური საკითხები საქართველოში მეცნიერული თვალსაზრისით ნაკლებად დამუშავებულია, ვთვლით, რომ ამ საკითხზე მსჯელობა ღირს.

ბამოყენებული ლიტერატურა:

1. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი, თბ., 2012.
2. Е. П. Жарковская. Финансовый анализ деятельности коммерческого банка, М., ОМЕГА-Л, 2010, с. 76.

SUMMARY

Chaduneli Gela

FINANCIAL IMPROPRIETIES, THEIR IDENTIFICATION AND CLASSIFICATION IN BUSINESS

The article “Financial Improprieties, Their Identification and Classification in a Business” discusses those economic violations which are called financial Improprieties. The article states that it is quite difficult to separate financial improprieties with other form of irregularities as well as to distinguish state and company’s internal violations since frequently they are mixed . The article defines all violation groups fixed in Criminal Code of Georgia and lists improprieties included in it. According to the author’s viewpoint, those approaches are not enough for the perfect identification and detection of financial improprieties. It is necessary to increase the information submitted for assessment (that is the basis of improprieties) and make its deep financial analysis. The author believes that only the high qualified in accounting and finances expert is able to do it.

ეკონომიკურ დანაშაულთა პროფილაქტიკაში შიდასაზღვრო კონტროლის თანამედროვე პრობლემები

გოგოჭური დავითი
სტუ დოქტორანტი

ბიზნესის სფეროში კონტროლი გამოიყენება ეკონომიკურ დანაშაულთა გამოსავლინებლად და აღსაკვეთად. ეკონომიკური დანაშაულის ცნება სამართლის კატეგორიაა. ამ ცნებამ საქართველოში ნორმატიული განსაზღვრა მიიღო 1999 წლის 22 ივლისს მიღებული საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის მე-8 კარის სახელწოდების – „ეკონომიკური დანაშაულის“ – შინაარსიდან გამომდინარე.

საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსით ეკონომიკურ დანაშაულად მიიჩნევა [1]:

1. დანაშაული საკუთრების წინააღმდეგ;
2. დანაშაული სამეწარმეო ან სხვა ეკონომიკური საქმიანობის წინააღმდეგ;
3. დანაშაული ფულად-საკრედიტო სისტემაში;
4. დანაშაული საფინანსო საქმიანობის სფეროში;
5. დანაშაული სამეწარმეო ან სხვა ორგანიზაციაში სამსახურის ინტერესების წინააღმდეგ.

თითოეულ ამ ჯგუფში გაერთიანებულია 10-15 და ხშირად უფრო მეტი დანაშაულის სახეები, რომლებიც ხდება ორგანიზაციებში, ოჯახებში, საზოგადოებრივი თავშეყრის ადგილებში და სხვაგან. ესაა: ქურდობა, მითვისება, თაღლითობა, დაზიანება, გაფლანგვა, მისაკუთრება, უკანონო საქმიანობა, ცრუ მეწარმეობა, უკანონო შემოსავლების ლეგალიზაცია, კონკურენციის შეზღუდვა, ფალსიფიკაცია, ყალბი რეკლამა, ყალბი მარკების დამზადება, ბუღალტრული აღრიცხვის წესების დარღვევა, გადასახადის გადახდისგან თავის არიდება, ყალბი ფულის ან ყალბი ფასიანი ქაღალდის დამზადება, მომხმარებლის მოტყუება, კომერციული მოსყიდვა, ქონების გადაძალა და მრავალი სხვა.

როგორც ამ ჩამონათვლიდან ჩანს, ეკონომიკურ დანაშაულთა სახეები და ქვესახეები მრავალფეროვანია. ამ დანაშაულთა 90-95%, თუ მეტი არა, შეიძლება განხორციელდეს ფირმაში, ამიტომ შეიძლება კონტროლის მკვლევარმა აუცილებლად უნდა იცოდეს მათი შინაარსი და ის ზარალი, რაც თითოეული მათგანის დადგომისას შეიძლება მიიღოს ფირმამ და საბოლოო ჯამში ქვეყანამ.

ეკონომიკურ დანაშაულთა მასშტაბი საქართველოში მეტად დიდია. იმის მიუხედავად, რომ ეკონომიკური დანაშაულობის მასშტაბები არ ექვემდებარება ზუსტ რაოდენობრივ აღრიცხვას, რადგან ჩადენილი დანაშაულობების ორი მესამედი სხვადასხვა მიზეზის გამო არ არის ასახული ოფიციალურ სტატისტიკაში, ცალკეული გამოკვლევების ბაზაზე მისი ზრდის შემამფოთებელი ტენდენცია შეიმჩნევა. ასე მაგალითად, ქართველ მეცნიერ დ. წულაიას გამოკვლევით მარტო 1996-2000 წლებში ქვეყანაში ეკონომიკურ დანაშაულობათა საერთო რაოდენობა 2-ჯერ, ხოლო საბანკო სისტემაში გამოვლენილ დანაშაულობათა რაოდენობა 22-ჯერ გაზრდილია. რაც შეეხება ამ მიზეზით მიღებულ ზარალის თანხას, თუ 1998 წელს იგი შეადგენდა 5394315 ლარს, 2000 წელს შეადგინა 24161478 ლარი [2, გვ. 26].

იგივე გამოკვლევით 2000 წელს აღრიცხულია 1391 დანაშაულის ფაქტი. აქედან 38 მექრთამეობა, 34 – საბაჟო წესების დარღვევა, 350 – მითვისება, გაფლანგვა და თაღლითობა, 95 – გადასახადებისთვის თავის არიდება, 180 – თანამდებობრივი დანაშაული, 31 – ყალბი ფულის ან ყალბი ფასიანი ქაღალდების დამზადება ან გასაღება, 83 – ყალბი საკრედიტო ან საანგარიშსწორებო ბარათის დამზადება, გამოყენება ან გასაღება, 343 – აქციზური მარკის გარეშე საქონლის რეალიზაცია, 151 – ფალსიფიკაცია და 86 – სხვა დანაშაული. ამასთან, თუ მაღალგანვითარებულ ქვეყნებში ეკონომიკური დანაშაული ძირითადად იარაღის ვაჭრობასა, სათამაშო ბიზნესში და ნარკობიზნესში ხდება, საქართველოში იგი მთელ ეკონომიკაზე ბატონობს.

ეს ბატონობა დაიწყო საქართველოში ეკონომიკური რე-

ფორმების დაწყების დღიდან, რადგან ის რეფორმები არ იყო გამაგრებული აუცილებელი და საკმარისი საორგანიზაციო და სამართლებრივი ნორმებით. მცდარი აღმოჩნდა ის თეზისიც, რომ საბაზრო მექანიზმი თვით დაარეგულირებდა ეკონომიკას და იგი იქნებოდა ჩრდილოვანი და კრიმინალური მოვლენების გადალახვის საშუალება. შედეგად, სახელმწიფოს მხრიდან არასაკმარისი კონტროლის გამო, შეიქმნა დანაშაულებრივი ჯგუფების და ცალკეული პირების ადვილად გამდიდრების შესაძლებლობა, რომელთაც თავიანთ ხელში მოაქციეს სახელმწიფოს მნიშვნელოვანი თანხები. საქართველოს კანონმდებლობის არასრულყოფილება და ზოგიერთ შემთხვევაში კანონმდებლობაში არსებული უმნიშვნელო ხარვეზებიც კი მათ უმალ გამოიყენეს არაკანონიერი პირადი გამდიდრებისთვის. სამწუხაროდ, ეს პროცესი ახლაც გრძელდება.

ამ ეკონომიკურ დანაშაულთა პრევენციის ერთადერთი გზა არის კონტროლის გაძლიერება. ეს ეხება სახელმწიფო კონტროლსაც და შიდასაფერმო კონტროლსაც. მაგრამ კონტროლის გზაზე ეკონომიკურ დანაშაულობასთან ბრძოლაში მრავალი პრობლემა იჩინს თავს. მათ რიცხვშია:

1. ეკონომიკის სფეროში დანაშაულობასთან ბრძოლის საერთო კონცეფციის არქონა;
2. ეკონომიკის სფეროში დანაშაულობასთან ბრძოლის სტრატეგიული პროგრამის არქონა;
3. საერთო საკანონმდებლო პარიტეტის ჩამოყალიბების პრობლემა;
4. ეკონომიკის სფეროში დანაშაულობასთან ბრძოლის უფრო ეფექტური მოდელის შექმნის საჭიროება, ვიდრე დღეს მოქმედი სისხლისსამართლებრივი მოდელია;
5. დანაშაულობასთან ბრძოლის მწარმოებელი შესაბამისი სუბიექტის ფუნქციათა განსაზღვრა;
6. სათანადო ინფორმაციით უზრუნველყოფის პრობლემა;
7. დანაშაულობასთან ბრძოლის მეცნიერული მიღწევებით უზრუნველყოფის პრობლემა;

8. სათანადო კადრებით მომზადების პრობლემა;

9. ეკონომიკის სფეროში დანაშაულობასთან ბრძოლაში საერთაშორისო თანამშრომლობის პრობლემა და სხვ.

თითოეული აქ დასახელებული პრობლემა მოიცავს საკითხთა საკმაოდ ფართო წრეს.

ეკონომიკის სფეროში დანაშაულობასთან ბრძოლის კონცეფციის შემუშავებასა და მის ცხოვრებაში გატარებას აქვს უდავოდ დიდი მნიშვნელობა. აქვე უნდა ითქვას, რომ საქართველოს, სამწუხაროდ, არ გააჩნია ეკონომიკურ დანაშაულობასთან ბრძოლის ერთიანი კონცეფცია. არის მხოლოდ დანაშაულობასთან ბრძოლის ცალკეული უწყებრივი კონცეფციები (მათ შორის მხედველობაში გვაქვს საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს კორუფციისა და ეკონომიკურ დანაშაულობასთან ბრძოლის მთავარი სამმართველოს მიერ შემუშავებული კონცეფცია და ზოგიერთი რეგიონული პროგრამა დანაშაულობასთან ბრძოლის განმტკიცების თაობაზე). ეს კონცეფციები სქემატური ხასიათისაა და არ შეიცავენ ყველა ძირითად კონცეპტუალურ დებულებათა დეტალურ გადმოცემას და თუ შეიცავენ, მათი განხორციელების ალბათობის ხარისხი, უსახსრობის გამო, მეტად დაბალია. ამრიგად, ეკონომიკურ დანაშაულობასთან ბრძოლის კონცეფციის უქონლობა საშუალებას არ იძლევა სწორად განვსაზღვროთ ეკონომიკის სფეროში დანაშაულობასთან ბრძოლის მიზნები, პრინციპები და ძირითადი მიმართულებები.

სადღეისოდ, ეკონომიკის სფეროში დანაშაულობასთან ბრძოლის სტრატეგიული დარგობრივი პროგრამის შემუშავებისა და რეალიზაციის პრობლემაც უფრო მეტად აქტუალური გახდა. თანაც, სამომავლო პროგრამებში უნდა დომინირებდეს სტრატეგიული და ტაქტიკური ხასიათის საკითხები.

კანონთა პაკეტის სწრაფი ჩამოყალიბების ამოცანაც წამოყენებულ უნდა იქნეს როგორც ეკონომიკის სფეროში დანაშაულობასთან ბრძოლის პირველი რიგის პრობლემად. ასეთი დასკვნის საფუძველია პროფილაქტიკური სანქციის პრიორიტეტის აღიარება, რაც მდგომარეობს ახალი ეკონომიკური წესის ნორმატი-

ულ რეგულირებასა და მოქმედი კანონმდებლობის ხარვეზების შევსებაში.

ეკონომიკის სფეროში დანაშაულობასთან ბრძოლის პრობლემად უნდა მივიჩნიოთ აგრეთვე ეკონომიკური დანაშაულის წინააღმდეგ მებრძოლი სამსახურების (ანუ სუბიექტების) გააქტიურება და სრულყოფა. საქართველოს ეკონომიკის სფეროს დაცვის ინტერესებიდან გამომდინარე უპრიანად გვეჩვენება ეკონომიკის დაცვის ერთიანი მაკოორდინებელი ცენტრის შექმნა, რომელიც მოიცავს ეკონომიკის სფეროში დანაშაულობასთან ბრძოლის ამჟამად არსებულ სუბიექტთა მთელ სისტემას. ეკონომიკურ დანაშაულობასთან ბრძოლის სადღეისო სისტემა (იგულისხმება მებრძოლი სამსახურები), როგორც ამას გვიჩვენებს სოციალური პრაქტიკა, თავისი სხვადასხვა უწყებაში დაქსაქსულობის გამო ან დამოუკიდებლად არსებობისა და ერთიან სისტემაში არაკოორდინირებულობის გამო, ვერ პასუხობს ახალ მოთხოვნებს.

ეკონომიკურ სფეროში დანაშაულობასთან ბრძოლის მეცნიერული უზრუნველ-ყოფის პრობლემაც არ შეიძლება ჩავთვალოთ სრულად გადაწყვეტილად. სადღეისო ამოცანებიდან გამომდინარე საჭიროა ახალი მრავალი ეკონომიკურ-სამართლებრივი გამოკვლევების ჩატარება ეკონომიკის სფეროში და მიღებული შედეგების გამოქვეყნება, რაც შესაძლებლობას მისცემს სამართალდაცვის და მაკონტროლებელ ორგანოებს დაგეგმონ ეფექტური ხასიათის პროფილაქტიკური ღონისძიებები დანაშაულობის შესამცირებლად. ასევე მნიშვნელოვან პრობლემად უნდა მივიჩნიოთ ეკონომიკის სფეროში დანაშაულობაზე მონიტორინგის (დაკვირვების, შეფასების, პროგნოზის) ეფექტური სისტემების შექმნა.

ეკონომიკურ სფეროში დანაშაულობასთან ბრძოლის პრობლემებში მნიშვნელოვან ადგილს იჭერს კადრების მომზადება. სახელდობრ, ეს უკავშირდება კადრების შერჩევის, მომზადების, დამაგრებისა და აღზრდის კონცეფციას. ასევე ყველაზე აქტუალურ თანამედროვე პრობლემას წარმოადგენს თვისობრივად ახალ სამართლებრივ საფუძველზე შესაბამისი საერთაშორისო

თანამშრომლობის პრობლემის მოგვარება. ევროპის საბჭოს კონვენციასთან რაც შეიძლება სწრაფი შეერთების აუცილებლობასთან ერთად – რაც დაკავშირებულია დანაშაულობრივი საქმიანობის შედეგად მიღებული შემოსავლის „გათეთრების“ (ლეგალიზაციის), გამოვლენის, ამოღებისა და კონფისკაციის საკითხთან – საჭიროა დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა კავშირში შემავალ სახელმწიფოებთანაც მჭიდრო თანამშრომლობა.

კონტროლინგის წარმოშობასთან ერთად, რომელიც უდავოდ დადებითი ფაქტია კონტროლის პროცესის გატარებაში, უკანასკნელ წლებში, ამ პროცესს შეექმნა პრობლემებიც. მათ კონტროლის თანამედროვე პრობლემები ეწოდებათ და ისინი გლობალიზაციამ წარმოშვა. ეს პრობლემებია [3, გვ. 901]:

1. კონტროლის მექანიზმის ადაპტირება ეროვნულ თავისებურებებთან;

2. პერსონალის კონტროლის პრობლემა;

3. მომხმარებლებთან ურთიერთობების კონტროლის პრობლემა;

4. კორპორატიული მართვის პრობლემა.

ეროვნულ თავისებურებებთან კონტროლის მექანიზმის ადაპტირების პრობლემის წინაშე დგანან გლობალური კომპანიები (ტრანსნაციონალური კომპანიები). მათ მსოფლიოს უმრავლეს ქვეყნებში აქვთ ფილიალები. ამ ქვეყნის არა მხოლოდ მოსახლეობის ჩვევები და ტრადიციებია ურთიერთგანსხვავებული, რასაც აუცილებლად ანგარიში უნდა გაეწიოს, არამედ ამ ქვეყნებს აქვთ განსხვავებული კანონმდებლობაც – ზოგიერთი ქვეყნის კანონმდებლობა კრძალავს მუშა-ხელის შეყვანას სხვა ქვეყნიბიდან, ზოგიერთი კრძალავს ვალუტის გატანას, ზოგიერთი კრძალავს ფირმების დაკეტვას (კრიზისულ სიტუაციაშიც კი) და ა. შ. მაკონტროლებელ პიროვნებას, ცხადია ევალება ანგარიში გაუწიოს ამ ეროვნულ თავისებურებებს და მოარგოს იგი მათ.

პერსონალის კონტროლის პრობლემები იმაში მდგომარეობს, რომ ამ უკანასკნელ დროს მეტად გამწვავდა შემდეგი სამი საკითხი:

1. სამუშაო ადგილის კონფიდენციალობა;
2. სამუშაო ადგილზე ქურდობა;
3. სამუშაო ადგილის უსაფრთხოება.

სამუშაო ადგილის კონფიდენციალობის საკითხის არსი იმა-შია, რომ დაქირავებულსა და დამქირავებელს შორის წარმოიშობა დაპირისპირება დაქირავებულის საქმიანობის კონფიდენციალო-ბის შენარჩუნებაში. განვითარებული ქვეყნების დამქირავებელი კომპანიები აკონტროლებენ დაქირავებულ ადამიანების მიერ სა-მუშაოს პერიოდში სხვა საქმეზე დაკარგულ დროს, რომელიც მათ მილიონები უჯდებათ. ეს არის დაქირავებულების ტელეფონებზე საუბრები, ინტერნეტის გამოყენება, ფაილების დათვალიერება, ელექტრონული წერილების დათვალიერება და შენახვა და ა. შ. დადგენილია, რომ ამერიკის დამქირავებელი კომპანია ასეთი წესით კვირაში ერთ მუშაკზე დაკარგულად ანგარიშობს 8,3 საა-თს, ე. ი. ერთ სამუშაო დღეს [3, გვ. 904].

სამუშაო ადგილზე ქურდობაში იგულისხმება მუშაკის მიერ კომპანიის კუთვნილი რაიმე ქონების არასანქცირებული გამო-ტანა პირადი სარგებლობისთვის. ინფორმაციული ტექნოლო-გიების მეშვეობით ხდება უფრო დიდი დანაშაულებიც, რაც ეხება ანგარიშებიდან დიდი მოცულობის სახსრების მოპარვას. ეს პრობ-ლემა ადრე არ არსებობდა, რადგან არ არსებობდა კომპიუტ-ერული ტექნოლოგიები და კომპანიების ფინანსური აღრიცხვა-ანგარიშგებები ხდებოდა კომპიუტერის გარეშე (ჟურნალებში). ამ მდგომარეობამ ცხადია, მეტად დიდი პრობლემების წინაშე დააყ-ენა მენეჯერები.

სამსახურებში ქურდობის შემთხვევებს სხვადასხვა სპეციალ-ისტები სხვადა-სხვანაირად ხსნიან. ჩვენს საკვლევ თემასთან მიმართებაში ჩვენთვის საინტერესოა ექსპერტების აზრი, რომ-ლებიც თვლიან, რომ სამსახურში ადამიანები იპარავენ იმიტომ, რომ ქურდობაზე უბიძგებთ არასათანადო სუსტი კონტროლი და შესაბამისად ქურდობისთვის შექმნილი სასიკეთო პირობები. ისი-ნი იძლევიან მუშაკთა მიერ ქურდობის შესამცირებლად გამოყ-ენებულ კონტროლის რეკომენდაციებსაც (ცხრ. 1).

კომპანიაში ქურდობის შემცირების კენ მიმართული კონტროლის რეკომენდებული მეთოდები [3, გვ. 904]

გამაფრთხილებელი კონტროლი	მიმდინარე კონტროლი	უკუკავშირის მეშვეობით განხორციელებული კონტროლი
მუშაკის სამსახურში მიღებისას გულდასმით შემოწმება	თანამშრომლებს მოვექცეთ პატივისცემით	შევეცადოთ, რომ მუშაკებმა იცოდნენ ქურდობის ყველა შემთხვევა (გარდა ქურდის გვარ-სახელისა)
ქურდობის ზუსტი განმარტება და დისციპლინირებული დასჯის პროცედურების განსაზღვრა	ავუხსნათ თანამშრომლებს თუ რა ზიანს აყენებს ფირმას ქურდობა	ვისარგებლოთ პროფესიონალი გამომძიებლების სამსახურით
ქურდობის აღმკვეთი პოლიტიკის შემუშავებაში თანამშრომლების ჩართვა	თანამშრომლებისთვის რეგულარულად იმ წარმატების გაცნობა, რასაც ფირმამ მიაღწია ქურდობის აღკვეთაში	შევეცადოთ შევცვალოთ კონტროლის პოლიტიკა
მუშაკებისთვის ქურდობის აღსაკვეთი პოლიტიკის გაცნობა	დავაცენით კომპანიაში ვიდეოთვალი	შევაფასოთ კომპანიის მენეჯერის და თანამშრომლების ურთიერთობების ორგანიზაციული კულტურა
გავიგოთ პროფესიონალების შეხედულება ჩვენს კომპანიაში გამოყენებულ კონტროლის საშუალებებზე	კომპიუტერების დაცვის და ფილტრაციის საშუალებების დაყენება	-

რაც შეეხება მომხმარებლებთან ურთიერთობის კონტროლის პრობლემას, საზღვარგარეთის წარმატებული ფირმები ლამის ყოველ კვირას ატარებენ კლიენტების გამოკითხვას იმის შესახებ, თუ რამდენად კმაყოფილი არიან ისინი ფირმის მომსახურებით. გლობალიზაციამ და კონკურენციის გაფართოებამ მომხმარებლებს დიდი არჩევანი მისცა. თუ ადრე საქართველოს მაცხოვრებელი საქონელს იყიდდა მხოლოდ საქართველოს ბაზარზე, მას შემდეგ რაც ქვეყანა ღია გახდა და ეკონომიკაც გაიხსნა, ქართველ მომხმარებელს ამ საქონლის ყიდვა მსოფლიოს ყველა ქვეყანაში შეუძლია (მით უფრო ელექტრონული კომერციის ეპოქაში). და, რა თქმა უნდა, ქართველი მომხმარებელი, ამ საქონელს იყიდის იმ ქვეყანაში და იმ კომპანიისგან, სადაც მისთვის ყველაზე ხელსაყრელი პირობებია (საქონლის ფასი, ხარისხი, ყიდვის-შემდგომი მომსახურება და სხვ.). აქედან გამომდინარე, სრულიად ნათელია, რომ კომპანიები თავიანთ ერთ-ერთ უპირველეს მიზნათ მომხმარებელთა მომსახურების მაღალ ხარისხს ასახელებენ. მაგრამ დასახელება ერთია, შესრულება კი მეორე. ამის გაკონტროლება ხდება მოგების სერვისული ჯაჭვის მეშვეობით, რომლიდანაც ირკვევა, რომ თუ კომპანიის თანამშრომლები მართლაც მაღალხარისხოვან მომსახურებას უწევენ თავის თანამშრომლებს, მაშინ კომპანიას გაეზრდება რეალიზაციის მოცულობა და აქედან გამომდინარე, მოგებაც.

კორპორაციული მართვაც მმართველობითი კონტროლის ერთ-ერთი თანა-მედროვე პრობლემაა. კორპორაციული მართვა ეს არის სისტემა, რომელიც გამოიყენება კორპორაციის მესაკუთრეების ინტერესების შესაბამისად მის სამართავად. ეს საკითხი კონტროლის პრობლემად იმიტომ იქცა, რომ საზღვარგარეთის მთელი რიგი მსხვილი, პრესტიჟული კომპანიები მრავალ ფინანსურ მაქინაციებში და სხვადასხვა „სკანდალებში“ აღმოჩნდნენ ჩართულნი. ამან დააყენა მათი ფინანსური ანგარიშგების და დირექტორთა საბჭოების რეფორმირების საჭიროების საკითხი.

კორპორაციების დირექტორთა საბჭოები იქმნება როგორც კო-

რპორაციის მენეჯმენტიდან დამოუკიდებელი გუნდი, რომელთაც უნდა დაიცვან აქციონერთა ინტერესები. სინამდვილეში ისინი ფაქტიურად არ ასრულებენ ამ როლს. ხშირად მჭიდრო კონტაქტში არიან კორპორაციის მენეჯერებთან და ზრუნავენ არა აქციონერების, არამედ საკუთარი ინტერესების დასაცავად.

პრობლემები არის საგადასახადო კონტროლშიც. ამის შესახებ წერენ ეკონომისტებიც და იურისტებიც. მეცნიერი ირაკლი გაბისონია, კერძოდ, ორ პრობლემას ასახელებს. პირველ პრობლემად იგი მიიჩნევს საგადასახადო ორგანოების მიერ არასწორად ნაწარმოები საგადასახადო აღრიცხვის გამო დარიცხულ ჯარიმებს, რომლის მიზეზით 2010 წელს საქართველოს სამინისტროში 1362 საჩივარი შევიდა. მეორე პრობლემად იგი ასახელებს 2011 წლის 8 დეკემბერს საგადასახადო კოდექსში იმ ცვლილების განხორციელებას, რომლის ძალითაც დაინერგა საგადასახადო მონიტორინგი, ანუ გადასახადის გადამხდელ საწარმოში საგადასახადო ორგანოს უფლებამოსილი პირის 6 თვემდე ვადით მიმაგრება, რათა მის მიერ აღებული ინფორმაცია ამ ორგანომ შემდეგ გამოიყენოს პირის საგადასახადო შემონებისას. მეცნიერი ირაკლი გაბისონიას აზრით, რომელსაც ჩვენც სრულიად ვეთანხმებით, საგადასახადო ორგანოს წარმომადგენელს 6-თვიანი (და ხშირად მეტი) მიმაგრება გადასახადის გადამხდელ საწარმოში დაძაბავს მათ შორის ურთიერთობას. „იგი ეწინააღმდეგება პრინციპს, რაც სახელმწიფოსა და გადასახადის გადამხდელს შორის ურთიერთგაგებასა და ურთიერთთანამშრომლობაში მდგომარეობს“ [4, გვ. 77].

ცხადია, ეკონომიკურ დანაშაულთა კონტროლის პრაქტიკაში არის სხვა პრობლემებიც. ჩვენ შევეცადეთ მხოლოდ ძირითად პრობლემებზე გაგვემახვილებინა ყურადღება.

ბამოყენებული ლიტერატურა:

1. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი, თბ., 2012.
2. დ. წულაია, ეკონომიკურ დანაშაულობასთან ბრძოლის ზოგიერთი კრიმინოლოგიური პრობლემა, თბ., 2004.
3. Стивен Роббинз, Мэри Коульгер. Менеджмент, М., 2007.
4. ი. გაბისონია, საგადასახადო სამართალი, თბ., 2012.
5. ევროპის საბჭოს ეს კონვენცია მიღებულ იქნა 1990 წელს, რაც შეეხება „დანაშაულობის თავიდან აცილების დარგში სახელმძღვანელო პრინციპებს“ იგი მიღებულ იქნა გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის მე-7 კონგრესის მიერ ჯერ კიდევ 1985 წელს.

SUMMARY

Davit Gogochuri

**The Contemporary Problems of Companies
internal Control in Prevention of Economic Crime**

As indicates the headline, the article “The Contemporary Problems of Companies’ internal Control in Prevention of Economic Crime” considers problems that face companies during the way of identification and fighting economic offences.

The author expresses an opinion that prevention of the economic crime is only possible with control and it should take place both as at macro, so micro levels.

The article emphasizes the fact that there are multiple problems that hinders from identification of economic crime and its prevention. Those are: professional staff problem, lock of general concept of struggle against the crime, lock of access to relevant information, International Corporation problem, corporate management, global and the tax control problem etc.

The author believes that the controlling and law enforcing bodies have to insure reduce of those problems. Otherwise the neither company’s internal nor state control will be effective.

კომპანიის თანამშრომლები. როგორც სტიმულოვებები

ვასილ ხიზანიშვილი

გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი, სოციალურ
მეცნიერებათა დოქტორი ეკონომიკაში

კომპანიის თანამშრომლები განსაკუთრებულ ადგილს იკავებენ სტიმულოვებულ შორის, რამდენადაც ისინი მჭიდროდ არიან ინტეგრირებულნი ფირმაში. აქციონერებისაგან განსხვავებით, რომლებიც ძირითადად ფლობენ ფირმის ყველა მატერიალურ და არამატერიალურ აქტივებს, პერსონალი წარმოადგენს კომპანიის ადამიანურ რესურსს და ფაქტობრივად სწორედ ის აყალიბებს კორპორაციის ფიზიკურ ბირთვს, და ამავე დროს წარმოების ყველაზე მნიშვნელოვან ფაქტორად გვევლინება.

კორპორაციის თანამშრომლების, როგორც დაინტერესებული მხარის უკეთ დასახასიათებლად, მნიშვნელოვანია მათსა და კორპორაციას შორის დამოკიდებულების ორი, სამართლებრივი (ლევალური) და ეკონომიკური ასპექტის ნათლად წარმოჩენა:¹

ლევალურ დონეზე კომპანიასა და მის თანამშრომლებს შორის ჩვეულებრივ არსებობს თავისებური სახის კონტრაქტი, ორივე მხარის გარკვეული უფლებებითა და მოვალეობებით. მსგავსი სამართლებრივი ურთიერთობები, რომლებიც მოცემული ქვეყნისა თუ საერთაშორისო სამართლებრივი კანონმდებლობით არის უზრუნველყოფილი, ხელს უწყობს კომპანიასა და მის თანამშრომლებს შორის არსებულ დიდი რაოდენობის საკითხის შესახებ იურიდიულად კოდიფიცირებულ გადაწყვეტილებების მიღებას. ამგვარი ურთიერთობები განსაკუთრებით თვალსაჩინოა დასავლეთ ევროპისათვის, რადგან აქ ჯერ კიდევ ინდუსტრიული რევო-

1 Carroll, A.B., "The four faces of corporate citizenship" Business and Society Review, 1998, 100/1:P.1-7

ლუციის გარიჟრაჟამდე დიდი ხნით ადრე აღნიშნულ სუბიექტებს შორის არსებული დამოკიდებულებანი უკვე წარმოადგენდა სამ-თავრობო რეგულაციების საგანს.

ლეგალური ურთიერთობები წარმოადგენს მნიშვნელოვან ფაქტორს ფირმის დაინტერესებულ მხარეთა ურთიერთობების ეკონომიკური ასპექტისათვის.¹ ფირმასა და თანამშრომლებს შორის ურთიერთობები ხასიათდება უზარმაზარი რაოდენობის გარე ფაქტორების არსებობით ორივე მხრიდან, ე.ი. საუბარია თითოეულისათვის პოტენციურად შესაძლო იმ ხარჯებზე, რომლებიც არ არის შეტანილი შრომით ხელშეკრულებაში. ეს ლატენტიური ანუ ფარული ხარჯები შეიძლება ხასიათდებოდეს კომპანიის აქტივების სპეციფიკურობით, რაც ნიშნავს თანამშრომლების მხრიდან საკუთარი დროისა და ძალისხმევის ინვესტირებას კომპანიის აქტივების განვითარებაში ცალკეული დამსაქმებლის სასარგებლოდ და პირიქით. სპეციფიკური ბუნების ამგვარმა ხარჯებმა შესაძლოა წარმოშვას ის, რაც ბიზნესის ეთიკაში მორალური რისკების სახელწოდებით არის ცნობილი. აღნიშნული რისკების არსებობა მოსალოდნელია ორივე მხრიდან, რაც წარმოაჩენს ეთიკურ საკითხთა ფართო სპექტრს შიდა ურთიერთობაში.

მეტი თვალსაჩინოებისათვის შევხვით რამოდენიმე ასპექტს:

- სამსახურში მონყობა სამუშაოს მაძიებლის მხრიდან საჭიროებს სხვადასხვა სახის სერიოზულ გადაწყვეტილებების მიღებას, რაც უკავშირდება მის საყოფაცხოვრებო გარემოს ცვლილებებს, ასევე — მნიშვნელოვან ფინანსურ ინვესტიციებს განათლებასა და სპეცტრეინინგების სფეროში და სხვ.

- კომპანიისათვის ხანგრძლივი დროით მუშაობა წარმოშობს მნიშვნელოვან დამოკიდებულებას ამავე კომპანიაზე, ე.ი. დამსაქმებელი შეიძლება გახდეს დასაქმებულის ფინანსური ბაზისი. ანალოგიურად, თანამშრომელი ცოდნის დიდი ნაწილით შესაძლებელია დაუკავშირდეს ერთ კონკრეტულ კომპანიას, რაც ნიშნავს იმას, რომ ამგვარმა მეტისმეტობამ შესაძლოა

1 Carroll, A.B. and Buchholz, ics and Stakeholder Management, 4th edn. Cincinnati: South-Western College., 2000

კატასტროფული გავლენა იქონიოს მის შემდგომ კარიერაზე.

- სხვა ასპექტია სამსახურის ქონა, რაც დასაქმებულის შრომითი საქმიანობის უმეტეს პერიოდს მოიცავს, და სადაც მრავალთათვის იგი არ წარმოადგენს მხოლოდ ყოველდღიურ ყოფით რუტინას, არამედ მნიშვნელოვანი კარიერის გაკეთების კარგი შესაძლებლობაცაა, და რაც ერთი-ორად ზრდის დასაქმებულის დამსაქმებელზე დამოკიდებულების ხარისხს.

ყველა ეს ასპექტი ვერ თავსდება ფორმა-დასაქმებულის ურთიერთობების ხელშეკრულებით ფორმატში. აქედან გამომდინარე, არსებული მოცემულობა შეიძლება განხილულ იქნეს, როგორც მორალური საფრთხის შემცველი სიტუაცია, რადგან, მიუხედავად საკანონმდებლო დონეზე არსებული მნიშვნელოვანი ძალისხმევისა, გაუმჯობესდეს დასაქმებულთა სამართლებრივი სტატუსი, სწორედ დამსაქმებლის სუბიექტური გადაწყვეტილებები განაპირობებს დიდწილად უმუშევრობის რელატიურად მაღალ დონეს უმეტეს ევროპულ ქვეყნებში, რომ აღარაფერი ვთქვათ მესამე და მეოთხე სამყაროს ქვეყნებში ამ მხრივ შექმნილ უმძიმეს მდგომარეობაზე. ამგვარად, შრომითი პერსონალი იმყოფება მუდმივი რისკის ქვეშ დამსაქმებლის მხრიდან, რათა ამ უკანასკნელმა სუბიექტურად, საკუთარი სურვილისამებრ არ გამოიყენოს თანამშრომლების მასზე დამოკიდებულების მომენტი, რაც ბუნებრივია სამსახურიდან მათ დათხოვნაში გამოიხატება.

მეორე მხრივ, დამსაქმებელი საკუთარი თანამშრომლების მხრიდან ასევე აწყდება მორალური საფრთხის მსგავს ელემენტებს:¹

- არცერთ დამსაქმებელს არ შეუძლია აკონტროლოს ან იწინასწარმეტყველოს სრულად თანამშრომლის საქმიანობა, თუმცა კომპანიამ დროის რალაც მონაკვეთში შეიძლება აღმოაჩინოს პერსონალის ჭეშმარიტად ნაყოფიერი საქმიანობის, გუნდური მუშაობისა და საიმედოობის უტყუარი ხელწერა, რაც განსაკუთრებით

1 A. Crane, D. Matten., **Business Ethics, A EUROPEAN PERSPECTIVE (Managing Corporate Citizenship and Sustainability in the Age of Globalization)**, Oxford – New York, OXFORD UNIVERSITY PRESS, 2004, P.226

საცნობია იმ კომპანიებისათვის, რომელმაც ფუნქციონირების კრიზისულ ფაზაში განიცადეს მნიშვნელოვანი ზარალი. სწორედ ამიტომ, კომპანიას საკუთარი თანამშრომლების ქცევების მიმართ გააჩნია მკაცრი მონიტორინგისა და კონტროლის ინტერესი.

- გლობალურ ბაზრებზე კომპანიები ინდუსტრიალიზებულ დასავლეთში სულ უფრო დიდი ინტენსივობით ახდენენ დაბალკვალიფიციური შრომის უახლეს ცოდნაზე დაფუძნებული შრომით ჩანაცვლებას. აღნიშნულმა პროცესმა კომპანიები მიიყვანა იმ მდგომარეობამდე, როცა ღირებულების მნიშვნელოვანი ოდენობის შექმნა სრულდება მაღალკვალიფიციური სპეციალისტების მიერ, რომელთა ცოდნის კონტროლი, კომპანიას მხოლოდ ნაწილობრივ თუ შეუძლია, რაც კომპანიის კონკურენტუნარიანობისათვის გარკვეული საფრთხის შემცველია.

- უმეტესად ჭკვიან, გამოცდილ მენეჯერსაც კი უჭირს სრულად შეაფასოს მომავალი თანამშრომლის ნამდვილი შესაძლებლობები. ამიტომ, როდესაც კორპორაცია ქირაობს მომავალ თანამშრომელს და ვალდებულია იღებს მოახდინოს ძვირადღირებული ინვესტიციები მისი კვალიფიკაციის ამაღლებაში, თითქმის შეუძლებელია იმის განსაზღვრა, თუ რამდენად პროდუქტიული იქნება მსგავსი კაპიტალდაბანდებები კომპანიისათვის.

როგორც ზემოთ ავღნიშნეთ, დამსაქმებელი — დასაქმებულს შორის ურთიერთობებში მორალური რისკებიდან მრავალი წარმოადგენს კანონმდებლობის ობიექტს, რამდენადაც თანამშრომლები უფრო მეტად დამოკიდებულ და სუსტ მხარედ გვევლინებიან მორალური საფრთხის ქვეშ მყოფობის თვალსაზრისით, ამ კანონმდებლობის დიდი ნაწილი ფოკუსირებულია დასაქმებულის უფლებებზე. თუმცა არსებობს სამართლებრივი ტრადიციონის მკაფიო საზღვრები ეთიკური საკითხების გადანყვევებაში. ამას გარდა, დამსაქმებელსა და დასაქმებულს შორის ურთიერთობების ხასიათიდან გამომდინარე, ხშირად იქმნება არსებული კანონების აშკარა გამოყენების საჭიროება, და სამართლებრივი გადაცდომის შემთხვევაში, ის ძალზედ ხშირად ეთიკური განსჯის საგანი ხდება.

ამგვარად, დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას რომ კომპანიის თანამშრომლები წარმოადგენენ კომპანიის სახეს და საკუთარ კომპანიას სხვა უმეტეს სტიეკჰოლდერთა წინაშე და მოქმედებენ კორპორაციის სახელით მათთან მიმართებაში. შესაბამისად, ის ფაქტი, რომ კორპორაციის თანამშრომლები გავლენას ახდენენ საკუთარი კომპანიის წარმატებებზე, შეიძლება მიჩნეულ იქნეს, როგორც მათ მიერ გაღებული უმნიშვნელოვანესი კონტრიბუცია კომპანიის გრძელვადიანი სტაბილური ფუნქციონირების საქმეში, და რაც დამსაქმებლის მხრიდან მოითხოვს ჯეროვან შეფასებებსა და ანალიზს კომპანიის საკადრო პოლიტიკის გატარების პროცესში.

SUMMARY

Vasil Khizanishvili

EMPLOYEES OF THE COMPANY, AS STAKEHOLDERS

The Employees of the Company occupy the special place among the stakeholders, as they are tightly integrated in the firm. For better knowing of the Employees of the Company it is important to demonstrate clearly legal and economic aspects of attitudes among them and the company. There is moral risks in the relationships among the employers, many of them are the object of the legislation. According to such relationships, it is often necessary to use clearly the existed law and in case of the legal misconduct, very often it becomes the ethical discussion. Therefore the employees of the company are the face of the Company that effect on the company's success, thus make the significant contribution in the case of company's long -term stable functioning, and what from the employer requires the appropriate evaluation and analysis in the process of the company's foreign policy.

**უკრაინულ-ქართული პარტნიორობის
ეკონომიკური განზომილება**

არჩილ ანჯაფარიძე

კიევის შევჩენკოს სახელობის
უნივერსიტეტის დოქტორანტი

ეკონომიკური განზომილება აუცილებელია უკრაინასა და საქართველოს შორის პარტნიორობის სტრატეგიული დონის ვერიფიკაციისათვის, რადგანაც ორივე ქვეყანა შვიდი ათწლეულის განმავლობაში იყვნენ ერთადერთი ეკონომიკურ-პოლიტიკური სტრუქტურის - სსრკ შემადგენელი, ხოლო მათი სამეურნეო მდგომარეობა უმეტესწილად განისაზღვრება საბჭოთა პერიოდის ეროვნული ეკონომიკის სტრუქტურით. ორივე ქვეყანა გადადის ეკონომიკის სახელმწიფო მართვის სისტემიდან სოციალურად ორიენტირებულ საბაზრო ეკონომიკაზე და ცდილობენ ერთად გამოიყენონ სხვა ქვეყნების რეფორმირების გამოცდილება, ესაჭიროებათ ინვესტიციები და ეკონომიკური დახმარება განვითარებული ქვეყნების მხრიდან.

მაგრამ ქართულ-უკრაინული პარტნიორული ურთიერთობები, მათ შორის მათი ეკონომიკური განზომილება, არის ის საერთაშორისო-პოლიტიკური, საზოგადოებრივ-ეკონომიკური და კულტურულ-ცივილიზებული ფენომენი, მეცნიერული ცოდნის ხარისხი რომელიც ჯერ კიდევ რჩება ძალიან დაბალ დონეზე. ამასთანავე საუბარია არა მხოლოდ იმაზე, რომ უკრაინის, როგორც დამოუკიდებელი სუვერენული სახელმწიფოდ არსებობის შედარებით მოკლე პერიოდში, შეუძლებელი გახდა საბჭოთა ეპოქის პერიოდში დამკვიდრებული სხვადასხვა საკითხების კვლევითი დამუშავების პარადიგმის ხარისხიანი დაძლევა.

უნდა აღინიშნოს, რომ უკრაინულ-ქართული სახელმწიფო-თაშორისი მოკლევადიანი (ისტორიულ-პოლიტიკურ და დროის განზომილებაში) ურთიერთობა განაპირობებს სამეცნიერო კვლევების ასეთ სიმცირეს აღნიშნული თემის გარშემო, მაგრამ ამასთანავე მოვლენებისა და პროცესების არასკმარისად ამომწურავი და სიღრმისეული ანალიზი [1; 2; 3], საკითხების წრე (გენეზისი, საბაზო პრინციპები, უკრაინისა და საქართველოს შორის ეკონომიკური ურთიერთთანამშრომლობის სფერო და ფორმები, რომელიც ამ გზაზე გვხვდება, მათი გადაწყვეტის სავარაუდო გზები), რა თქმა უნდა, მოითხოვენ ფრთხილ შემეცნებით-მეცნიერულ ყურადღებასა და სათანადო დამუშავებას.

უკრაინულ-ქართული პარტნიორობის განვითარებისა და განმტკიცების ოპონენტები აცხადებენ, რომ ორი სახელმწიფოს მეთაურის პოლიტიკური მუდმივი კონსულტაციების ფორმატი, რომელიც ჩამოყალიბდა ლ.კუჩმასა და ვ. იუშჩენკოს მმართველობისას, არის პოპულიზმი, რადგანაც ორ ქვეყანას შორის კავშირში არასაკმარისია ეკონომიკური კომპონენტები და მუდმივი კონტაქტი ხალხს შორის განწირულია გულგრილობისთავის. ეს იმით აიხსნება, რომ ოფიციალურ თბილისს ბოლო თხუთმეტი წლის განმავლობაში უფრო აინტერესებს პოლიტიკური კავშირები ქვეყნებს შორის, ვიდრე ეკონომიკური, რადგანაც ქართული ხელმძღვანელობა საჭიროებს მოკავშირეებს არამარტო იმისთვის რომ წინ აღუდგეს მოსკოვის წნეხს, არამედ იმიტომაც, რომ აღადგინოს სუვერენული კონტროლი სამხრეთ ოსეთსა და აფხაზეთზე, რომლებიც 2008 წლის აგვისტოს ქართულ-რუსული შეიარაღებული კონფლიქტის შემდეგ ოფიციალურად იქნა აღიარებული რუსეთის ფედერაციის და „მესამე მსოფლიოს„ ზოგიერთი ქვეყნის მხრიდან.

მართლაც, პოლიტიკური პარტნიორობის სფეროში ნებისმიერ სახელმწიფოსთან, მათ შორის საქართველოს შემთხვევაშიც, უნდა მიუდგე არა მხოლოდ საერთო ცივილიზაციური ღირებულებების არჩევანით, არამედ პრაგმატულად. როგორც

ოფიციალური ვარშავა, რომელიც გამოდის უკრაინის ადვოკატად ევროკავშირსა და ნატოში, კიევი თავის ევროპულ პოლიტიკაში მზად არის გახდეს საქართველოს პრომოუტერი. მაგრამ უკრაინის აქტიურ ინტეგრაციას სტრატეგიული პარტნიორის უსაფრთხოების და პოლიტიკური ინტერესების ეგიდის პროცესში უნდა ჰქონდეს არა მხოლოდ მოჩვენებითი „სამხრეთკავკასიის რეგიონში პოლიტიკური წონის ზრდის“, ან „ქვეყნის იმიჯის ამაღლების“, შედეგი, არამედ გარკვეული ეკონომიკური ბონუსები კიევისათვის.

ოფიციალურად, თანახმად უკრაინასა და საქართველოს შორის თანამშრომლობის და მეგობრობის შესახებ 1993 წლის ხელშეკრულებისა, უკრაინასა და საქართველოს შორის 1999-2008 წ.წ. ეკონომიკური თანამშრომლობის შესახებ, აგრეთვე 2011 წლამდე ეკონომიკური თანამშრომლობის პროგრამის შესაბამისად, ეკონომიკური ურთიერთობების მოდელი ეყრდნობა ორივე სუვერენული სახელმწიფოს ბაზარზე ორიენტირებული ეკონომიკური სისტემის თანაბარი პარტნიორობის საფუძვლებს და ურთიერთხელსაყრელ ინტეგრაციას. ამიტომ, უკრაინულ-ქართული ეკონომიკური ურთიერთობების რეალიზაციის მექანიზმებში მიზანშეწონილია:

- ეკონომიკური ურთიერთობების მდგომარეობის შესახებ საიმედო საინფორმაციო ბაზის შექმნა, მათი განვითარების პროგნოზირება დაბალანსებული სტრატეგიის შესამუშავებლად, ოპერატიული გადაწყვეტილებების მისაღებად ნორმალიზების მიზნით და უკრაინის ეკონომიკური უსაფრთხოებისათვის საფრთხეებს თავიდან ასაცილებლად; იმ საკანონმდებლო და ადმინისტრაციული გადაწყვეტილებების აუცილებელი სამეცნიერო ექსპერტიზა, რომლებიც მათ ეხებათ;

- ორივე ქვეყანის ეკონომიკური განვითარების პარამეტრების მუდმივი მონიტორინგი და შედარება, უკრაინულ-ქართული ეკონომიკური ურთიერთობების მთელი სპექტრის ანალიზი და საქართველოსადმი უკრაინის ეკონომიკური სტრატეგიის და ტაქტიკის შესაბამისი კორექტირება;

- ურთიერთობების მთელი ნორმატიულ-სამართლებრივი ბაზის რევიზია და გააქტიურება მათი მიმდინარე მდგომარეობის, განვითარების პერსპექტივების და საგარეო გავლენის ყველაზე მნიშვნელოვანი ფაქტორების გათვალისწინებით; რეგულარული კონსულტაციები (ორმხრივი და სუამის ფარგლებში) ფინანსური, ფულადი-საკრედიტო, საბიუჯეტო, საინვესტიციო, ფასების, საგადასახადო, სავაჭრო-ეკონომიკური, საბაჟო პოლიტიკის შესათანხმებლად და აგრეთვე ღონისძიებების ჩატარება „ჩრდილოვანი“ ეკონომიკის აღმოსაფხვრელად; ეკონომიკური თანამშრომლობა საერთაშორისო ორგანიზაციებში;

- ქართულ ეკონომიკურ სივრცეში აქტიური დიფუზია საკონტაქტო ტერიტორიების მეშვეობით, მონაწილეობა საქართველოს პრივატიზაციის პროცესში და ერთობლივი საწარმოების განვითარება საქართველოში უკრაინის ინტერესების ეკონომიკური მხარდაჭერისათვის საგარეო ზონების შექმნის მიზნით;

- საქართველოს კაპიტალის, პროდუქტების და მომსახურების ბაზარზე უკრაინის ყოფნის მაქსიმალური გაფართოება ყველა დონეზე სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობების განვითარების გზით, ტექნოლოგიურად დაკავშირებული საწარმოების მეშვეობით სპეციალიზაცია და კოოპერაცია თანამედროვე მაღალტექნოლოგიური პროდუქციის შექმნისა და წარმოებისას;

- საორგანიზაციო მექანიზმის შექმნა უცხოური, მათ შორის საქართველოს ინვესტიციების დასაბანდებლად, აგრეთვე უცხოელი, მათ შორის ქართველი ინვესტორების წასახალისებლად თანამედროვე მექანიზმების განვითარება და განხორციელება.

- თანამშრომლობის გაფართოება ეროვნული სათბობ-ენერგეტიკული კომპლექსების, სატრანსპორტო სისტემებისა და კავშირგაბმულობის სისტემების ფუნქციონირების უზრუნველსაყოფად ერთიანი სისტემების შენარჩუნებისა და რაციონალური გამოყენების მიზნით.

უკრაინულ-ქართული პოლიტიკური დიალოგის მაღალმა დინამიკამ შექმნა ხელსაყრელი პირობები ორ ქვეყანას შორის ეკონომიკური თანამშრომლობის გააქტიურებისათვის. ეს იმით დასტურდება, რომ 2004 წელს საქართველოს ძირითად სავაჭრო პარტნიორებს შორის უკრაინა იყო მეშვიდე ადგილზე, სახელმწიფოებს შორის ტვირთბრუნვა შეადგენდა მხოლოდ \$ 158 მილიონს, ხოლო 2005 წელს იგი გავიდა მეოთხე ადგილზე \$ 240 მილიონიანი ტვირთბრუნვით. 2008 წლის შედეგების მიხედვით, მიუხედავად ფორსმაჟორული გარემოებებისა (ქართულ-რუსული შეიარაღებული კონფლიქტი და მსოფლიო ფინანსური კრიზისი), ტვირთბრუნვა \$ 931,1 მლნ. გაიზარდა.

საქართველოს სტატისტიკის მონაცემებით, მაშინ უკრაინას ხვედრითი წილით (10,5%) საქართველოს სავაჭრო სავაჭრო ბრუნვაში ეკავა მესამე, ხოლო საქესპორტო მიწოდების მოცულობით (10,9%) მეორე ადგილი უკავია საქართველოს მნიშვნელოვან სავაჭრო პარტნიორთა შორის [4]. რა თქმა უნდა, ეს მაჩვენებლები ჩამორჩება დსთ-ს გარკვეული მონაწილე-ქვეყნების ვაჭრობას უკრაინასთან, მაგრამ პროცენტული შესაბამისობით აქვს ზრდის ერთ-ერთი საუკეთესო ტენდენცია, განსაკუთრებით საქესპორტო მიმართულებით, თუმცა ქართული ეკონომიკის რეფორმირების, აგრეთვე უკრაინაში პერმანენტული შიდაპოლიტიკური კრიზისის გამო, მოლოდინი ტვირთბრუნვის მნიშვნელოვან ზრდასთან დაკავშირებით შეიძლება პრობლემატურად ჩაითვალოს. სავარაუდოდ, ვაჭრობა უკრაინასა და საქართველოს შორის გაიზრდება თანდათან ტრადიციული სასაქონლო ფგუფების ჩარჩოში, განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიენიჭება კომპონენტებს, რომელიც დაკავშირებულია ორივე ქვეყნის სატრანზიტო და ენერგეტიკულ-სატრანზიტო პოტენციალის ერთობლივ გამოყენებასთან.

ამის დასტურია უკრაინული საქმიანი წრეების საქმიანობის ანალიზი. საქართველოს ბაზარზე მუშაობს დაახლოებით 30 უკრაინული კომპანია, რომლებიც საქმიანობენ სატრანსპორტო და სარემონტო-სამშენებლო მომსახურებით. მათ შორისაა

ზემოთაღნიშნული საზღვაო კომპანია „უკრფერი“, ავიაკომპანია „უკრაინის ავიახაზები“, „აერომისტ - ხარკოვი“, „დონბასი - უკრაინის აღმოსავლეთ ავიახაზები“, „უკრაინულ-ხმელთაშუაზღვის ავიახაზები“, „ტავრია“, საზღვაო ტრანსპორტის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი „ჩორნომორნიპროექტ“, [5].

უკრაინისა და საქართველოს ორმხრივი პარტნიორობის აუცილებელი ელემენტი, რომელიც გავლენას ახდენს რეგიონში სტაბილურობაზე, არის ენერგეტიკული სფერო. საქართველო ხელსაყრელი გეოპოლიტიკური, დასავლეთსა და აღმოსავლეთს შორის, მდებარეობის და საგარეო პოლიტიკის ორიენტაციის გამო აქტიურად არის ჩართული კასპიის ენერგეტიკული პროექტების განხორციელების პროცესში. სამხრეთ კავკასიის ამ ქვეყანას უკვე მნიშვნელოვანი როლის შესრულება შეუძლია შავი ზღვის ქვეყნების ნავთობითა და გაზით უზრუნველსაყოფად (ენერგორესურსები ახლაც და მომავალშიც მათ მიეწოდებათ აზერბაიჯანიდან და ცენტრალური აზიიდან). დღეს მოქმედებენ რეალიზებული პროექტები ბაქო - თბილისი - ჯეიჰანის და ბაქო - თბილისი - ერზრუმის ნავთობსადენები.

რუსეთის ფედერაცია ყოველთვის იყენებდა თავის ენერგორესურსებს როგორც თავისი საგარეო პოლიტიკის გავლენიან ბერკეტს (კრემლის ფართოდ დეკლარირებული სურვილია შეიძინოს „ენერგეტიკული შესახელმწიფოს“ სტატუსი). მაგრამ მეზობელ ქვეყნებთან დაკავშირებულმა მოვლენებმა და ევროკავშირის ახალი წევრებისათვის ენერგომატარებლებზე ფასების სწრაფმა ზრდამ, უკრაინისთვის ბუნებრივი აირის მიწოდების გადაკეტვამ, საქართველოს მილსადენებზე ავარიებმა, უარის თქმამ ევროპის ენერგეტიკული ქარტიასთან შეერთებაზე და მრავალი სხვა კონფლიქტურმა სიტუაციებმა 2003-2009 წლების განმავლობაში ევროკავშირი იძულებული გახადა გაეაქტიურებინა თავისი ენერგომომარაგების გზების დივერსიფიკაციის პროექტები.

ასეთ ვითარებაში საქართველო იყო უფრო წარმატებული, ვიდრე უკრაინა, რადგანაც დღეის მონაცემებით თბილისისათ-

ვის საჭირო რაოდენობის ბუნებრივი აირის 60% მოდის აზერ-ბაიჯანიდან და მხოლოდ 40% - რუსეთიდან. ორივე ქვეყნის მთავარი უპირატესობა - ეს არის მათი სატრანზიტო შესაძლებლობები და განვითარებული მილსადენის ინფრასტრუქტურა, კერძოდ, უკრაინის. კარგად ცნობილია ბაქო - თბილისი - ჯეიჰანის მილსადენი, ბაქო - თბილისი - ერზრუმის და ოდესა - ბროდის მილსადენები არის ალტერნატიული გზები კასპიის ზღვიდან რუსული ენერგომატარებლებისა. 2007 წლის დასაწყისში განახლდა GUEU კანონპროექტის - გაზსადენის დებატები, რომელიც დააკავშირებს საქართველოს, უკრაინასა და ევროკავშირს შავი ზღვის ფსკერით.

მაგრამ უნდა გვახსოვდეს, რომ ევროპაში ნავთობისა და გაზის მიწოდების ალტერნატიული მარშრუტების რეალიზაციისას რუსეთის გასაგები წინააღმდეგობის გარდა არსებობს თურქეთის ფაქტორი. ოფიციალური ანკარა მოქმედებს სხვა საშუალებებით, ამკარა პოლიტიკური ზეწოლის გამოყენების გარეშე, თუმცა თურქეთის რესპუბლიკის ხელისუფლება მხარს უჭერს მხოლოდ იმ პროექტს, რომელიც ხორციელდება მის ტერიტორიაზე. ეს დაკავშირებულია არა მხოლოდ ეკონომიკურ კომპონენტებთან, არამედ იმასთანაც, რომ ანკარა ცდილობს მხოლოდ თურქეთი იყოს ენერგეტიკული კომუნიკაციების უმნიშვნელოვანესი სატრანზიტო კვანძის სტატუსის მქონე ევროკავშირთან მოლაპარაკებებისას [6].

თურქეთი ფრთხილად ეკიდება შავი ზღვის ფსკერზე საქართველოდან უკრაინაში გაზსადენის მშენებლობას (პროექტი GUEU), როგორც გაგარძელებას დიდი ხნის წინ დაგეგმილ ტრანსკასპიური გაზსადენის ევროპაში ცენტრალურაზიური აირის გადასაზიდად, რადგანაც ანკარა ამ აირის რესურსებს მიიჩნევს როგორც მნიშვნელოვან ეკონომიკურ რესურს საკუთარი ეკონომიკის განვითარებაში. უფრო მეტიც, თურქეთი აქტიურად ლობირებს ახალ პროექტ ნაბუკოს, სადაც მისთვის განკუთვნილია პრიორიტეტული როლი.

როგორც პრაქტიკა გვიჩვენებს, არც ევროკავშირს და არც

შეერთებული შტატებს არ აქვთ განზრახული დაუთმონ თურქეთს მონოპოლიური მდგომარეობა. ამიტომ ახალი პროექტები, რომლებიც შეაკავშირებენ უკრაინისა და საქართველოს ნავთობისა და გაზის ტრანსპორტირების სისტემას, აქვთ მნიშვნელოვანი გრძელვადიანი პოტენციალი ევროკავშირისა და აშშ თვალსაზრისით. ოფიციალური კიევიც და თბილისიც დაინტერესებულნი არიან ენერგომატარებლების წყაროების დივერსიფიკაციით და აქვთ პროდასავლური ორიენტაცია და საბოლოო მიზანი ევროკავშირში გაწევრიანება. უფრო მეტიც, ეს გზა არის ერთ-ერთი უმოკლესი კასპიის ზღვიდან ევროპაში.

აღსანიშნავია ისიც, რომ უკრაინულ-ქართული სტრატეგიული პარტნიორობის ასიმეტრიული მოდელისათვის დამახასიათებელია გარკვეული გადახრა პოლიტიკურ-დიპლომატიური შემადგენელის სასარგებლოდ და სავაჭრო-ეკონომიურის საზიანოდ: სახელმწიფოებს შორის ტვირთბრუნვის ტემპის ზრდა რჩება დაბალი თუნდაც სუამ-ის ფარგლებში; საქართველოში იმპორტის ნომენკლატურა შეზღუდულია ფეროშენადნობით, ღვინით და სოფლის მეურნეობის სხვა პროდუქტებით; ურთიერთხელსაყრელი ინვესტიციების 90% გაკეთებულია საბანკო სექტორში, თუმცა მნიშვნელოვანია უკრაინის ეროვნული ინტერესებისათვის სატრანსპორტო-საკომუნიკაციო, სავაჭრო-ეკონომიკური და ენერგეტიკის სფერო; უკრაინული ბიზნესის ინტერესები საქართველოს ინფრასტრუქტურის ობიექტების მიმართ, როგორც ადრე, ამჟამადაც იგნორირებადია აზერბაიჯანის, თურქეთისა და თუნდაც რუსეთის ინვესტიციის სასარგებლოდ.

ბამოყენებულ ლიტერატურა:

1. გაჯიევი კ.ს. კავკასიის გეოპოლიტიკა. - მ.: საერთ.ურთიერთობები, (რუსულად)-გვ. 2001-464.

2. სობოლევი ა.ა. უკრაინა ბალტიის-შავი ზღვის რეგიონში: რეგიონალური ახალწარმონაქმნების იდეიდან თანამშრომლობის ბაზაზე უსაფრთხოების იდეამდე . სტრატეგიული პანორამა.-2002.- #3.(რუსულად)- გვ. 111-121.

3. შელესტ გ.ვ. უკრაინულ-ქართული ურთიერთობები როგორც ფაქტორი შავი ზღვის ბასეინში// სტრატეგიული პრიორიტეტები. (რუსულად)-2007.-#2(3).- გვ. 51-57.

4. საგარეო ეკონომიკური ურთიერთობების განვითარების მდგომარეობა და პერსპექტივები / სავაჭრო-ეკონომიკური მისია საქართველოში უკრაინის საელჩოს შემადგენლობაში [ელექტრონული რესურსი]. - ხელმისაწვდომობა: <http://www.mfa.gov.ua/georgia/ua/12150.htm>.

5. სპის მ. უკრაინა და საქართველო - მეგობრები სამუდამოდ // პოლიტიკა და დრო.(რუსულად)-2005.-#2.- გვ. 11.

6. შახნაზაროვი ო. დასავლეთს სურს საქართველოსა და უკრაინის ხარჯზე შეამციროს თურქეთის ტრანზიტული ფუნქცია / IA Regnum [ელექტრონული რესურსი]. - ხელმისაწვდომობა: www.regnum.ru/news/issues/806978.html.

SUMMARY

Archil Andjafaridze

**THE ECONOMIC DIMENSION
OF UKRAINIAN-GEORGIAN PARTNERSHIP**

The article spotlights backgrounds and main components of the economic cooperation between Ukraine and Georgia, special attention is paid to its weak places and perspectives of intensification.

САНКЦИИ В МЕЖДУНАРОДНО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКЕ

Седляр Юлия Александровна,
кандидат политических наук,
доцент, докторант. Институт международных
отношений Киевского национального
университета имени Тараса Шевченко
Украина, г. Киев

Использование экономических инструментов влияния, прежде всего санкций, в качестве средства давления одного государства на другое с целью вынудить его правительство пойти на уступки и внести коррективы в свою политику известно еще со времен «мегарской псефисмы», когда в 432 г. до н. э. афинский стратег Перикл наложил запрет на торговлю с Мегарой, что стало одним из поводов к началу Пелопонесской войны. С тех пор такие методы воздействия время от времени применялись разными странами для достижения тех или иных внешнеполитических целей. В XX в. их использование в международных отношениях стало обыденным делом. Появились многосторонние механизмы применения санкций, связанные с деятельностью крупных международных организаций, прежде всего Организации Объединенных Наций. Стратегия санкций как средство международного урегулирования и давления на двустороннем уровне имеет ряд серьезных преимуществ для дипломатии XXI в.: их введение зачастую не требует консультаций с законодательной властью и мобилизации общественного мнения, не влечет дополнительных расходов государственного бюджета, но одновременно демонстрируют жесткость позиции и решимость государства отстаивать национальные интересы на том или ином направлении, невзирая на возможные материальные потери ведущих компаний в соответствующем государ-

стве. Однако, несмотря на все возрастающую дипломатическую практику использования экономических и финансовых санкций, зачастую их эффект не оправдывает ожиданий политиков, создает дополнительное напряжение в системе международного взаимодействия, а иногда и провоцирует создание новых разделительных геополитических линий. Такое неоднозначное влияние санкций на мир политического продуцирует в экспертном сообществе дискуссии о природе санкций в целом, их назначении, выносит на повестку дня политологии международных отношений проблему моделирования кризисных ситуаций и выявление критериев эффективности применения стратегии санкций в качестве средства отстаивания национальных интересов субъектов мировой политики. Подобная постановка вопроса формирует фабулу данной статьи, в которой автор анализирует теоретические подходы международно-политической науки к изучению санкций как стратегии внешнеполитического воздействия.

1) Прежде всего, отметим, что формирование концепции санкций как инструмента внешней политики в западной международно-политической науке начинается в 1920-х гг. и фактически совпадает с появлением политологии международных отношений как таковой в Великобритании. В связи с этим вряд ли кого-либо удивит тот факт, что основателем теоретического подхода, изучающего санкции как инструмент политического влияния, стал британский ученый, функционалист Д. Митрани. В частности, в своей монографии «Проблема международных санкций», опубликованной в 1925 г., английский исследователь пишет: «в современных условиях экономическое давление [умеренное моделирование поведения целевого государства; 2) дестабилизация целевого правительства; 3) ослабление военного потенциала целевого государства; 4) значительное изменение политики целевого государства [14, с. 31]; 5) преследование целей, близких к тем, что достигаются с помощью военной интервенции, как их описал генерал Смит, «деморализовать, сдержать, принудить, уничтожить»

[24, с. 320-321].

С точки зрения представителей реализма, природа санкций сопоставима с сущностью войны. Приведем мнение европейского специалиста О. Шмитта, представителя теории стратегических исследований санкций в международных отношениях.

1) как санкции, так и война предусматривают диалектические отношения между, как минимум, двумя политическими единицами;

2) санкции... используются политической единицей для того, чтобы принудить другую политическую единицу исполнять ее волю. Идея подчинения является важной, поскольку она подчеркивает политическую природу санкций [22, с. 7-8]. А заставить – это, прежде всего, подчинить объект своим интересам, и если же субъект является таковым в сфере международного общения – это непременно будет значить, что принимаемые им решения лежат и в плоскости политического.

Поэтому, как далее утверждает ученый, нет различия в природе санкций и войны, но есть значительное отличие в степени их влияния [22, с. 7-8]. Как далее уточняют А. Тостенсен и Б. Булл: «санкции могут рассматриваться как один из политических инструментов в континиуме средств, которые размещаются между мягким убеждением и войной» [27, с. 399].

Крайне важно, по мнению реалистов, сделать целевое государство уязвимым [13, с. 385], ведь факт давления предусматривает поиск слабого звена, прежде всего, в сфере организации государственного управления целевого государства. Н. Кроуфорд и А. Клотц определяют четыре возможных «направления удара» санкций внутри политической системы целевого государства: элита, которая принимает решения, государственные структуры, экономика и гражданское общество [7, с. 31]. Фактически эти элементы легли в основу построения концепции целевых санкций: глава государства, высокопоставленные чиновники, институты власти, финансовые институты [22, с. 13]. Как подчеркивает О. Шмитт,

для того, чтобы сделать целевое государство более уязвимым перед санкциями нужно применить концепцию «центров гравитации» (в понимании военной науки) для определения конфигурации политики санкций [22, с. 14]. Но в международно-политической действительности, согласно С. Честерману и Б. Пулигни, продуманный заранее дизайн санкций трудно воплотить в жизнь, потому что санкции – это результат компромисса между интересами государств [5].

Сдерживание, по мнению реалистов, является ключевой целью, которая может достигаться на международной арене с помощью санкций. Американские специалисты Дж. Крейг и А. Джордж так описывают механизм сдерживания санкциями «это попытка одного актора заставить оппонента не предпринимать какого-либо действия против его интересов, убеждая при этом, что затраты и риск от такого поведения перевесят ожидаемые надежды» [6, с. 179]. В контексте развития этого подхода специалисты, как например, Д. Болдуин, Д. Дрэзнер, К. Кнорр, М. Мастандуно, Дж. Хафбауэр видели назначение потенциала санкций в ослаблении экономики и оборонно-промышленного комплекса целевого государства. Популярность применения санкций для сдерживания прозрачно объясняет Лори Фислер Дамрош: «если военная сила остается последним аргументом, то предварительное применение экономических санкций должно ослабить военные ресурсы целевого государства и, таким образом, поспособствовать достижению целей с меньшим уровнем насилия» [8, с. 300]. Нет сомнений, что теория понимает целевое государство как рационального актора, поведение которого всегда выверяется логикой достижения наибольшего результата с наименьшими затратами.

Джеймс М. Линдсей определяет цель сдерживания санкциями как попытку «разубедить целевое государство от повторения сомнительного поведения в будущем» [16, с. 155]. По такой логике, политика сдерживания санкциями может и не преследовать цель остановить угрожающие действия актора, но обязательно должна

быть направлена на предупреждение такой попытки в дальнейшем. Следует отметить, что среди американских специалистов идея сдерживания санкциями находит весомую поддержку. Применение санкций в американской дипломатии против Советского Союза после вторжения последнего в Афганистан, как правило, исследуется в разрезе сдерживания развития военно-политического потенциала СССР [3, с. 260-278].

Если комментировать общую философию реализма, то, безусловно, ее вклад неочень велик для развития дальнейших теоретических подходов к изучению политики санкций, прежде всего с точки зрения теории внешней политики, теории международных отношений. Вместе с тем, не нужно и абсолютизировать теоретический подход реалистов к объяснению природы санкций, который содержит противоречия и является действенным прежде всего в государствоцентричном мировом порядке. Примечательно, что хотя и в понимании природы санкций как средства политического влияния разночтения либералистов и реалистов очевидны и выявляют полярность двух важнейших направлений изучения международных отношений в целом, апологеты данных теоретических школ едины в одном – санкции как средство внешнеполитического давления будут сохранять свои позиции в дипломатическом арсенале ведущих мировых игроков в XXI в.

Что касается конструктивизма, то с присущей ему высокой степенью релятивизма, он исходит из того, что санкции нельзя объяснять исключительно с позиции материалистического эгоизма, либо с точки зрения рационального выбора. Они являются продуктом социума, конструируются людьми, а значит, санкции несут в себе элементы ценностных ориентаций, интересубъективных идей. Для конструктивистов санкции представляют собой выбор из нескольких альтернатив, сделанный исходя из представления субъектов, что должно быть санкциями в конкретных международных обстоятельствах. Исходя из такой логики, санкции конструируются и одновременно формируют международно-полити-

ческую реальность [15].

Попыткой обобщить теоретический и практический опыт в применении санкций и одновременно усовершенствовать концептуальные и политико-правовые аспекты существования института санкций в целом стало проведение двух международных конференций – Интерлакенской (1998/1999 гг.) и Бонн-Берлинской (1999-2000 гг.), инициированных швейцарским и немецкими правительствами. Если первая освещала вопросы применения финансово-экономических санкций, то вторая акцентировала внимание на политических вопросах применения эмбарго на поставки вооружений как технологии международного кризисного урегулирования. В целом их рекомендации касались двух ключевых аспектов политики санкций: 1) санкции должны разрабатываться против целевых политических групп, а не целых государств, поскольку такая стратегия санкций не позволит создание гуманитарной катастрофы; 2) рекомендовалось создание мониторинговой группы для постоянного отслеживания политической, социально-экономической и гуманитарной ситуации в целевом государстве [10, с. 47]. Со своей стороны, Стокгольмская международная конференция (2003 г.) была посвящена планированию политики санкций, в частности на двух уровнях – национальном и глобальном. Важнейшими критериями ее эффективности были выделены нормативно-правовая база; мониторинг; коммуникация; политический и моральный ресурс; способность к принуждению [29, с. 95].

Таким образом, в ходе исследования мы проследили эволюцию концепции санкций в политологии международных отношений, выявили специфику их понимания классическими парадигмами теории международных отношений – реализмом и либерализмом, где первый понимает под санкциями принудительную экономическую дипломатию, второй же трактует санкции как инструмент защиты универсальных ценностей человечества в рамках деятельности международных организаций. В то же время, признавая несостоятельность какой-либо теории дать исчерпывающее

объяснение природы санкций в мировой политике, международное сообщество на трех конференциях (Интерлакенской, Бонн-Берлинской, Стокгольмской) при определении критериев эффективности политики санкций учло опыт изучения вопроса теорией санкций, продуцируя при этом новые междисциплинарные дискуссии об оптимизации процесса применения санкций для поддержания международного мира и безопасности.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Кононова К. Санкционные резолюции Совета Безопасности ООН и их имплементация в национальных правовых системах государств-членов / К. Кононова. – М.: Walters Kluwer Russia, 2010. – 272 с.
2. Лукашук И. Право международной ответственности / И. Лукашук. – М.: Walters Kluwer, 2004. – 432 с.
3. Baldwin D. Economic Statecraft / D. Baldwin. – Princeton: Princeton University Press, 1985. – 409 p.
4. Butler N.M. The International Mind: an Argument for the Judicial Settlement of International Disputes / N.M. Butler. – New York: Charles Scribner's Sons. – 1912. – 121 p.
5. Chesterman S., Pouligny B. Are Sanctions Meant to Work? The Politics of Creating and Implementing Sanctions through the United Nations / S. Chesterman, B. Pouligny // Global Governance. – 2003. – № 9(4). - PP. 503-518.
6. Craig G., George A. Force and Statecraft: Diplomatic Problems of Our Time / G. Craig, A. George (2nd ed.). – New York: Oxford University Press, 1990. – 310 p.
7. Crawford N., Klotz A. How Sanctions Work: Lessons from South Africa / N. Crawford, A. Klotz. – New York: St. Martin's Press, 1999. – 292 p.

8. Damrosch L. The Civilian Impact of Economic Sanctions. Enforcing Restraint: Collective Intervention in Internal Conflict / L. Damrosch. – New York: Council on Foreign Relations Press. – PP. 274-315.

9. Daoudi M., Dajani M. Economic Sanctions: Ideals and Experience / M. Daoudi, M. Dajani: Routledge & Kegan Paul, 1983. – 263 p.

10. Design and Implementation of Arms Embargoes and Travel, Aviation Related Sanctions: Results of Bonn-Berlin Process / M. Brzoska ed. - Bonn International Centre for Conversion, 2001.

11. Doyle M. Ways of War and Peace: Realism, Liberalism, and Socialism M. Doyle / New York, W.W. Norton 1997. – 560 p.

12. Drezner D. The Sanctions Paradox. Economic Statecraft and International Relations / D. Drezner: Cambridge University Press, 1999. – 342 p.

13. Galtung J. On the Effects of International Economic Sanctions. With Examples from the Case of Rhodesia / J. Galtung // World Politics. – 1967. – Volume 19. - № 3. – PP. 378-416

14. Hufbauer G., Schott J., Elliot K. Economic Sanctions in Support of Foreign Policy Goals / G. Hufbauer, J. Schott and K. Elliot. - Washington: Institute for International Economics, Cambridge, 1983. – 110 p.

15. Koga Y. Constructivist Approach of International Sanctions: Realism, Liberalism, Cosmopolitanism, and Hegemonism / Y. Koga PhD candidate, Department of Political Science University of Pittsburgh. Paper prepared for presentation at the Istanbul International Conference (Istanbul, Turkey, August 24-27, 2005) – 85 p. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.sanctio.jp/wordpress/wp-content/uploads/2010/06/Constructivist-Approach-of-International-Sanctions-by-Yoshifumi-KOGA1.pdf>

16. Lindsay J. Trade Sanctions as Policy Instruments: a Re-examination / J. Lindsay // International Studies Quarterly. – 1986. - № 30(2). – PP. 153-174.

17. Mitrany D. The Problem of International Sanctions / D. Mitrany. - London: Oxford University Press, 1925. – 88 p.

18. Nossal K.R. International Sanctions as International Punishment

/ K.R. Nossal // *International Organization*. – 1989. - № 43(2). – PP. 301-322.

19. Olson R.S. *Economic Coercion in World Politics: with a Focus on North-South Relationships* / K.R. Nossal // *World Politics*. – 1979. - № 31(4). – PP. 471-494.

20. Root E. *The Sanctions of International Law* / E. Root // *American Journal of International Law*. – 1908. - № 2(3). – PP. 451-457

21. Roxburg R. *The Sanctions of International Law* / R. Roxburg // *American Journal of International Law*. – 1920. - № 14(1). – PP. 26-37

22. Schmitt O. *Thinking strategically about sanctions a research agenda 2012*. № 4 / O. Schmitt // *Paris Paper* - 35 p.

23. Scott J.B. *The Legal Nature of International Law* / J.B. Scott // *American Journal of International Law*. – 1907. - № 1. – PP. 831-866.

24. Smith R. *The Utility of Force* / R. Smith. – London: Penguin Books, 2006. – 428 p.

25. Suganami H. *The Domestic Analogy and World Order Proposals* / H. Suganami. - Cambridge: Cambridge University Press 1989. – 238 p.

26. Taylor A. *Indonesian Independence and the United States* / A. Taylor. – Ithaca, NY: Cornell University Press, 1960. – 503 p.

27. Tostensen A., Bull B. *Are Smart Sanctions Feasible?* / A. Tostensen, B. Bull // *World Politics*. – 2002. – Volume 54 (April). - PP. 373-403.

28. Vincent J. *The Hobbesian Tradition in Twentieth-Century International Thought* / J. Vincent // *Millenium* 10(2). – 1981. – PP. 91-101.

29. Vries de A., Hazelzet H. *The EU as a New Actor on the Sanctions Scene* / A. de Vries, H. Hazelzet in *International Sanctions: between words and wars in the global system* P. Wallenstein, C. Staibano (ed.). – New York: Frank Cass, 2005. – PP. 95-108

РЕЗЮМЕ

Седляр Юлия Александровна

САНКЦИИ В МЕЖДУНАРОДНО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКЕ

Конец «холодной войны» упразднил сдерживающие факторы на проведение односторонних, а особенно коллективных средств обеспечения международной безопасности. Подобная структурная трансформация мировой политики отразилась на теории и практике использования политики санкций. Таким образом, в данной статье изложена концептуальная основа исследования политики санкций. Отдельное внимание уделено освещению результатов работы трех международных конференций, посвященных реформированию санкционной политики.

ჟურნალის რედაქცია ამ რუბრიკით აგრძელებს სალექციო კურსის, მეთოდური საკითხების შესახებ სტატიების სისტემატურ გამოქვეყნებას თანამედროვე ეკონომიკის აქტუალურ პრობლემებზე, რომელიც გარკვეულ სამსახურს გაუწევს უმაღლესი სასწავლებლების ეკონომიკური პროფილის ყველა დონის სტუდენტების, პროფესორ-მასწავლებლების ფართო წრეს.

მიკრო და მცირე ბიზნესი. საქონლისა და მომსახურების ბაზრები. რეგულაციების ბაზრები

რევაზ შენგელია

ელ. სტუ სრული პროფესორი,
ჟურნალ “ეკონომიკის” მთ. რედაქტორი

ქუქუნა წიკლაური

ელ. სტუ სრული პროფესორი

ნათია შენგელია

სოციალურ მეცნიერებათა დოქტორი
ეკონომიკაში, სტუ პროფესორი

მიკრო და მცირე ბიზნესი. “მეწარმეთა შესახებ” კანონი და საგადასახადო კანონში ცვლილებების შედეგად წარმოიშვა მიკრო ბიზნესის სტატუსის ფიზიკური პირისა და მცირე ბიზნესის სტატუსის მეწარმე ფიზიკური პირის ცნება. ისმის კითხვა – ვის შეიძლება მიენიჭოს მიკრო ბიზნესის ფიზიკური პირისა და ვის მცირე ბიზნესის მეწარმე ფიზიკური პირის სტატუსი და როდის შეიძლება მისი გაუქმება?

მიკრო ბიზნესის სტატუსი შეიძლება მიენიჭოს ფიზიკურ პირს,

რომელიც არ იყენებს დაქირავებულ პირთა შრომას და დამოუკიდებლად ეწევა ეკონომიკურ საქმიანობას, რომლიდანაც მის მიერ მისაღები ჯამური ერთობლივი შემოსავალი კალენდარული წლის განმავლობაში არ აღემატება 30 000 ლარს. მიკრო ბიზნესის სტატუსის მინიჭება, გაუქმება და მიკრო ბიზნესის სერტიფიკატის გაცემა ხდება საქართველოს ფინანსთა მინისტრის მიერ დადგენილი წესით **საგადასახადო ორგანოს საგადასახადო აღრიცხვის ადგილის მიხედვით, რისთვისაც გაცივმა მიკრო ბიზნესის სერტიფიკატი. მიკრო ბიზნესის სტატუსის მქონე ფიზიკური პირი არ იხდის საშემოსავლო გადასახადს.**

რა შემთხვევაში უქმდება მინიჭებული მიკრო ბიზნესის სტატუსი?

მიკრო ბიზნესის სტატუსი მიმდინარე საგადასახადო წელს შეიძლება გაუქმდეს, თუ: ა) ფიზიკურმა პირმა საგადასახადო ორგანოს მიმართა მიკრო ბიზნესის სტატუსის გაუქმების ან მცირე ბიზნესის სტატუსის მინიჭების მოთხოვნით; ბ) საგადასახადო ორგანოს მიერ ჩატარებული ინვენტარიზაციის შედეგად დადგინდა, რომ მიკრო ბიზნესის სტატუსის მქონე ფიზიკური პირის სასაქონლო-მაგერი-ალური მარაგების ნაშთი აღემატება 45 000 ლარს. 3. თუ მიკრო ბიზნესის სტატუსის მქონე ფიზიკური პირის ჯამური ერთობლივი შემოსავალი კალენდარული წლის განმავლობაში აღემატება 30 000 ლარს და დარღვევიდან 15 დღის ვადაში არ მიმართავს საგადასახადო ორგანოს მცირე ბიზნესის სტატუსის მინიჭების მიზნით.

ვის შეიძლება მიენიჭოს მცირე ბიზნესის მეწარმე ფიზიკური პირის სტატუსი?

მცირე ბიზნესის სტატუსი შეიძლება მიენიჭოს მეწარმე ფიზიკურ პირს, თუკი ეკონომიკური საქმიანობიდან მიღებული შემოსავალი წლის განმავლობაში არ აღემატება 100 000 ლარს.

რა შემთხვევაში უქმდება მცირე ბიზნესის სტატუსი?

საგადასახადო ორგანოს მიერ მცირე ბიზნესის სტატუსის გაუქმებისა და სპეციალური დაბეგვრის რეჟიმიდან გამოსვლის საფუძველია:

ა) მეწარმე ფიზიკურმა პირმა საგადასახადო აღრიცხვის ადგილის მიხედვით საგადასახადო ორგანოს არა უგვიანეს საგადასახადო

ლო წლის დასრულებისა მიმართა მცირე ბიზნესის სტატუსის გაუქმების მოთხოვნით;

ბ) დაირღვა ერთობლივი შემოსავლის ოდენობის შეზღუდვა;

გ) მეწარმე ფიზიკურ პირს წარმოეშვა დამატებული ღირებულების გადასახადის გადამხდელად სავალდებულო რეგისტრაციაზე დადგომის ვალდებულება;

დ) საგადასახადო ორგანოს მიერ ჩატარებული ინვენტარიზაციის შედეგად გამოვლინდა, რომ მცირე ბიზნესის სტატუსის მქონე მეწარმე ფიზიკური პირის სასაქონლო-მაგერიალური მარაგების ნაშთი აღემატება 150 000 ლარს.

ე) მეწარმე ფიზიკური პირისთვის საკონტროლო-სალარო აპარატების გამოყენებლობისათვის სანქციის კალენდარული წლის განმავლობაში 3-ჯერ დაკისრება.

თუ მცირე ბიზნესის სტატუსის მქონე მეწარმე ფიზიკური პირის ერთობლივი შემოსავალი კალენდარული წლის განმავლობაში გადააჭარბებს 100 000 ლარს და მოეხსნება სტატუსი, მას უფლება აქვს, კვლავ მიიღოს სტატუსი:

ა) თუ სტატუსის გაუქმებიდან მომავალი 12 კალენდარული თვის განმავლობაში განხორციელებული დასაბეგრი ოპერაციების საერთო თანხა არ აღემატება 100 000 ლარს;

ბ) სტატუსის გაუქმებიდან 12 კალენდარული თვის მომდევნო წლიდან, თუ პირი არ არის დამატებული ღირებულების გადასახადის გადამხდელი.

როგორია მცირე ბიზნესის დასაბეგრი შემოსავალი და გადასახადის განაკვეთები:

1. მცირე ბიზნესის დასაბეგრი შემოსავალი, იბეგრება 5 პროცენტით;

2. მცირე ბიზნესის დასაბეგრი შემოსავალი იბეგრება 3 პროცენტით, თუ: ა) მცირე ბიზნესის სტატუსის მქონე მეწარმე ფიზიკურ პირს აქვს ერთობლივი შემოსავლის მიღებასთან დაკავშირებული ერთობლივი შემოსავლის 60 პროცენტის ოდენობის ხარჯების (გარდა დაქირავებულზე ღარიცხული ხელფასის ხარჯისა) დამადასტურებელი დოკუმენტები; ბ) მცირე ბიზნესის სტატუსის მქონე მე-

წარმე ფიზიკური პირი საქმიანობს მხოლოდ სპეციალური სავაჭრო ზონის ტერიტორიაზე. მიკრო და მცირე ბიზნესის საგადასახადო დეკლარაციის წარდგენა ხდება საგადასახადო აღრიცხვის ადგილის მიხედვით **საანგარიშო წლის მომდევნო წლის 1 აპრილამდე**; მიკრობიზნესის სტატუსის ფიზიკური პირი, როგორც ითქვამს, არ იხდის მიმდინარე გადასახადს. მცირე ბიზნესის სტატუსის მქონე მეწარმე ფიზიკური პირი ვალდებულია მიმდინარე გადასახდელების თანხები ყოველი კვარტალის მომდევნო თვის 15 რიცხვამდე შეიტანოს ბიუჯეტში.

მცირე ბიზნესის სტატუსის მქონე მეწარმე ფიზიკური პირი, რომელსაც დაუდგა დამატებული ღირებულების გადასახადის გადაამხდელის სავალდებულო რეგისტრაციის ვალდებულება, ვალდებულია გაგარდეს რეგისტრაციაში და გამოდის სპეციალური დაბეგვრის რეჟიმიდან.

ამგვარად, ახალი კანონმდებლობით მთავრობა მცირე და მიკრო ბიზნესს გამარტივებულ სარეგისტრაციო და საგადასახადო რეგულაციებს სთავაზობს. ასე მაგალითად: ინდივიდუალური მეწარმისა და იურიდიული პირის სტატუსის კომპანიებისაგან განსხვავებით მიკრო ბიზნესის სტატუსის მქონე ფიზიკური პირი და მცირე ბიზნესის სტატუსის მქონე მეწარმე ფიზიკური პირი რეგისტრაციას გადის და სერტიფიკატს ღებულობს არა საჯარო რეესტრის ეროვნულ სააგენტოს ნებისმიერ ტერიტორიულ სამსახურში ან სახალხო ბანკის ნებისმიერ ფილიალსა და სერვის ცენტრში, არამედ საგადასახადო ოჯანოში და არ იხდის სარეგისტრაციო მომსახურების საფასურს (მოსაკრებელს).

საქონლისა და მომსახურების ბაზრები. საქონელი არის სასარგებლო თვისებების მაგარებელი გასაყიდად დამზადებული სამომხმარებლო და საწარმოო დანიშნულების საგანი. ესაა: სურსათი, განსაცემელი, ფესხაცემელი, ავტომანქანა, გემი, თვითმფრინავი და ა.შ. **საქონლის საბაზრო ფასი** არის გამყიდველისა და მყიდველის გარიგების (შეთანხმების) საფუძველზე ჩამოყალიბებული ფასი.

საქონლის განსაკუთრებული სახეობაა **მომსახურება**, ვინაიდან არ შეიძლება მისი არც სახლში წაღება და არც გამოყენება. ის უნ-

და განვიხილოთ იმ ამრით, თუ რა გაკეთდა. მაგალითის სახით შეიძლება დავასახელოთ ქიმწმენდა, სარეცხის რეცხვა, ავტომანქანის რემონტი, სამედიცინო მომსახურება, კონსულტაციები და სხვა. **მომსახურების ფასის ნაირსახეობაა გარიფი.**

საქონლისა და მომსახურების ბაზრებზე ფირმები ყიდიან, საოჯახო მეურნეობები კი ყიდულობენ. საქონლისა და მომსახურების ბაზრები ერთობ მრავალრიცხოვანია თვით საქონლისა და მომსახურების მრავალფეროვნებისა და მრავალრიცხოვნობის გამო. ამიტომ ლოგიკურია განვიხილოთ მხოლოდ მათი ძირითადი სახეობები.

მომსახურების ბაზარი ემყარება სწრაფად განვითარებადი ეკონომიკის მესამეულ სექტორს. ასე მაგალითად, მსოფლიოს მშპ-ის 68% მომსახურებაზე მოდის. **ეკონომიკურად განვითარებულ ქვეყნებში მომსახურების ბაზარზე ღომინირებს** განათლების, ჯანდაცვის, კულტურის, ხელოვნების, კავშირგაბმულობის, საინფორმაციო, საბინაო და კომუნალური მომსახურება. **განვითარებად ქვეყნებში კი სჭარბობს გრადიციული-საგრანსპორტო, სავაჭრო და საბჭევების მომსახურება.** მომსახურების პირველი თავისებურება ისაა, რომ მისი მოხმარება ხდება წარმოების ადგილზე და ამიტომ აქ შეძლებულია ადგილი მომსახურების მწარმოებლებსა და მომხმარებლებს შორის შუამავლებისათვის. მომსახურების ბაზრის მეორე მახასიათებელია ის, რომ მომსახურების ზოგიერთი სახეობა მომხმარებლისთვის უფასოა (მაგალითად, დაწყებითი, საშუალო და მნიშვნელოვანწილად უმაღლესი განათლება). ეს იმიტომ, რომ აღნიშნული და სხვა რიგი მომსახურება ითვლება სოციალურად მნიშვნელოვნად და ანაზღაურდება სახელმწიფოს და მუნიციპალური ბიუჯეტიდან.

საქონლის ბაზარი შეიძლება დაიყოს სხვადასხვა კუთხით. ერთი მხრივ, სამომხმარებლო და საინვესტიციო საქონლის ბაზრად, მეორე მხრივ, სანედლეულო საქონლისა და მზა ნაწარმის ბაზრად. **სამომხმარებლო ბაზრისთვის დამახასიათებელია,** უწინარეს ყოვლისა, ამ საქონლის მასიური წარმოება და გასაღება. **სხვა მნიშვნელოვანი მომენტია,** ხანგრძლივი მოხმარების საქონლის (სახლი,

მსუბუქი ავტომობილი, საყოფაცხოვრებო ტექნიკა და სხვა) წილის ბრღა.

საინვესტიციო საქონლის ბაზრისათვის დამახასიათებელია ის, რომ აქ საქონელი შეიძინება ძირითადად ფირმებისა და არა საოჯახო მეურნეობების მიერ. ამასთან, არც თუ იშვიათად, მყიდველთა და გამყიდველთა რაოდენობა არც ისე დიდია (მაგალითად, სამაგისტრალო თვითმფრინავების ბაზარზე).

სანედლეულო საქონლის ბაზარზე ვაჭრობა ხორციელდება, უწინარეს ყოვლისა, სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულითა და სურსათით, სამრეწველო ნედლეულით, ასევე ენერგომატარებლებით და ენერჯით. ამ საქონელთა არც ისე დიდი მრავალფეროვნება შესაძლებლობას იძლევა საბირჟო ვაჭრობის ორგანიზებისა ცალკეულ ქვეყანაში (მაგალითად, ლონდონის ბირჟაზე ლითონისა) და მთლიანად მსოფლიოში. **სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულითა და სურსათით ვაჭრობის მნიშვნელობა** მსოფლიოში თანდათან მცირდება, ენერგო მატარებლებითა და ენერჯით ვაჭრობის მნიშვნელობა კი შენარჩუნებულია. **მზა ნაწარმის ბაზარი მთლიანობაში უფრო სწრაფად იზრდება, ვიდრე სანედლეულო ბაზარი**. მზა ნაწარმი დომინირებს ქვეყნების უმრავლესობის შიდა ვაჭრობაში, ასევე საქონლით მსოფლიო ვაჭრობაში.

რესურსების ბაზრები მეწარმეები წარმოებისათვის აუცილებელ ფაქტორებს **რესურსების ბაზარზე იძენენ**, სადაც ფასები მიწაზე, შრომაზე და კაპიტალზე მოთხოვნა-მიწოდების საფუძველზე ყალიბდება. განასხვავებენ წარმოების ფაქტორთა სრულყოფილ და არასრულყოფილ ბაზრებს. პირველზე შესვლა და გამოსვლა თავისუფალია, მეორეზე კი—შებლულული. **წარმოების ფაქტორთა ბაზრის თავისებურება ის არის**, რომ წარმოების ფაქტორებზე მოთხოვნა (ფასები) მეორადია და განისაზღვრება ამ ფაქტორებით წარმოებული პროდუქციაზე (სამომხმარებლო საქონელზე) მოთხოვნით, რაც მაღალია მოთხოვნა ამა თუ იმ სამომხმარებლო საქონელზე (მომსახურებაზე), მით მაღალია მოთხოვნა მისი წარმოებისათვის საჭირო რესურსებზე (ფაქტორებზე). მაგალითად, თუ გაიზარდა მოთხოვნა პურზე შესაბამისად გაიზრდება მოთხოვნა ხაბაზზე,

პურის საცხობ ღუმელზე და ა.შ. რესურსების ბაზარზე ფასწარმოქმნა სპეციფიურია და ბევრად განსხვავდება სასაქონლო ბაზარზე ფასწარმოქმნისაგან. საოჯახო მეურნეობები რესურსების გაყიდვიდან იღებენ თავიანთი შემოსავლის ძირითად ნაწილს, ხოლო ფირმები რესურსების შეძენისას გაიღებენ თავიანთ ძირითად ხარჯებს. ამიტომაც, რომ რესურსებზე ფასწარმოქმნა არის სოციალური და ეკონომიკური პოლიტიკის საგანი, რომლის გამოც სახელმწიფო უმრავლეს ქვეყანაში ერევა რესურსებზე ფასწარმოქმნაში. ასე მაგალითად, აშშ-ი სახელმწიფო აფიქსირებს შრომის საათობრივი ანაზღაურების მინიმუმს, საქართველოში გაზმე და ელენეგიაზე მარეგულირებელი კომისია ადგენს ფასების ყოველწლიური ზრდის ზღვარს და სხვა. ამას გარდა, რესურსები უფრო ხშირად ურთიერთშემცველი და ურთიერთშემავსებელია, ვიდრე საქონელი. ასე მაგალითად, რესურსებზე ფასებიდან გამომდინარე, პროდუქციის ერთი და იგივე რაოდენობა შეიძლება წარმოებული იქნას შრომის მცირე რაოდენობით, ანუ მანქანების დიდი რაოდენობით და—პირიქით (პირველი ვარიანტი დამახასიათებელია განვითარებული ქვეყნებისათვის მათი ძვირადღირებული შრომის, ხოლო მეორე ვარიანტი— განვითარებადი ქვეყნებისათვის მათი ძვირი კაპიტალის გამო). ამასთან, წარმოებიდან კაპიტალის მიერ შრომის სრული გამოღევნა ან შრომის მიერ—კაპიტალისა შეუძლებელია, რამდენადაც ისინი ურთიერთქმედებენ.

და ბოლოს, სხვადასხვა ქვეყანა სხვადასხვანაირად არის აღჭურვილი რესურსებით და ამიტომ მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში და რეგიონში რესურსებზე შიდა ფასები სხვადასხვაა. რესურსების ამგვარი დიფერენციაცია არის საფუძველი სხვადასხვა ქვეყანაში წარმოებული ანალოგიურ საქონელზე არა მხოლოდ ფასების სხვადასხვაობისა, არამედ ამა თუ იმ პროდუქციის წარმოებაზე ქვეყნის სპეციალიზაციისაც. სხვადასხვა პროდუქციის წარმოებისას ხომ საჭიროა რესურსების სხვადასხვა კომბინაცია.

აღსანიშნავია ისიც, რომ თავისუფალი (სრულყოფილი) კონკურენციის საბაზრო ეკონომიკისათვის დამახასიათებელი იყო წარმოების ოთხფაქტორიანი სისტემა, თანამედროვე, განვითარე-

ბული საბაზრო ეკონომიკისათვის კი დამახასიათებელია ხუთფაქტორიანი (მიწა, შრომა, კაპიტალი, მეწარმეობრივი უნარი და სახელმწიფოს ეკონომიკური უნარი) სისტემა, სადაც შემოსავლის სახით მიწაზე მოდის რენტა, შრომაზე – ხელფასი, კაპიტალზე – პროცენტი, მეწარმეზე – მოგება და სახელმწიფოს ეკონომიკურ უნარზე – შემოსავალი ე.წ. ირიბი გადასახადების სახით.

შრომისადმი უნარი ანუ სამუშაო ძალა არის ადმიანის ფიზიკურ და სულიერ უნართა ერთობლიობა, რომელთა მეშვეობითაც იწარმოება ეკონომიკური ღირებულება. ფულში გამოხატული მუშაკის შრომის ანაზღაურება **ნომინალური ხელფასია**, ამ უკანასკნელის ყიდვითიუნარიანობა კი – **რეალური ხელფასი**. შრომის ანაზღაურება ნამუშევარი ღირებულების მიხედვით **დროითი ხელფასია**, ხოლო შრომის ანაზღაურება დამზადებული ნაწარმის რაოდენობის მიხედვით – **სანარდლო ხელფასი**. შევნიშნავთ, რომ ბაზარზე იყიდება არა შრომა, არამედ შრომის უნარის, სამუშაო ძალის გარკვეული ვადით გამოყენების უფლება. განსაზღვრული ფულადი კაპიტალის (კრედიტის) გამოყენების საფასურია **კაპიტალზე პროცენტი**, ხოლო კაპიტალიზეებული მიწის რენტა **მიწის ფასია**.

შპს ჟურნალი „ეკონომიკა“
მისამართი: თბილისი – 0171, მ. კოსტავას ქ. 63.
ტელ: 233-50-23, 599 56-90-78.
economics.bpengi.com
E-mail: economica_2008@yahoo.com
E-mail: economica_1918@yahoo.com

ООО журнал «ЭКОНОМИКА»
Адрес Тбилиси - 0171, ул. М. Костава 63
Тел. 233-50-23, 599 56-90-78
economics.bpengi.com
E-mail: economica_2008@yahoo.com
E-mail: economica_1918@yahoo.com

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი
ბიზნეს-ინჟინერინგის ფაკულტეტი
გადაეცა ასაწყობად 15.09.2013წ.
ხელმოწერილია დასაბეჭდად 20.10.2013წ.
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 11.